

IRODALMUNK KÖLTŐI REMEKEI

ISKOLAI SEGÉDKÖNYV
A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANÍTÁSÁHOZ

A NAGYMÉLTÓSÁGÚ VKM. ÁLTAL MEGTANULÁSRA ELŐÍRT,
ILLETŐLEG AJÁNLOTT REMEKMŰVEK MAGYARÁZATOS GYŰJTEMÉNYE
A KÖZÉP- ÉS POLGÁRI ISKOLÁK SZÁMÁRA

SZERKESZTETTE
Dr. KŐMIVES KOLOS
PREMONTREI TANÁR

SZOMBATHELY, 1929.
A SZERZŐ KIADÁSA
NYOMATOTT WELLISCH BÉLA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
Szentgotthárd

TARTALOMMUTATÓ:¹

Előszó	Katona József:
Bevezetés	A Bánk Bánból Tiborc panasza
Balassa Bálint:	Vörösmarty Mihály:
Katona-ének	Zalán Futásából az első ének bevezető sorai
Valedicit Patriae...	Salamon
Boldogtalan vagyok...	Szép Ilonka
Gróf Zrínyi Miklós:	A szegény asszony könyve
Szigeti Veszedelem I. É. 1-6.	Kis gyermek halálára*
Egyházi énekek a XVII. századból:	Szózat
Boldogasszony Anyánk...	Az élő szobor
Ah, hol vagy magyarok...	Liszt Ferenchez*
Kurucdalok:*	Fóti dal
Most jöttem Erdélyből...	Merengőhöz
Egy bujdosó szegény legény	Keserű pohár
Csinom Palkó...	Emlékkönyvbe*
Ne higgy, magyar...	A vén cigány
A Rákóczi nóta	A puszta sír
Faludi Ferenc:	Magyarország címere*
Forgandó szerencse*	Etele
A feszülethez*	Kölcsy
Kazinczy Ferenc:	Bajza József:
A nagy titok	Sóhajtás*
Írói érdem*	Czuczor Gergely:
Lukai*	Hunyadi
Himfy*	Alföldi legény*
Nehéz és könnyű	Eötvös József báró:
Csokonai Vitéz Mihály:	Búcsú
A Reményhez	Mohács
Szegény Zsuzsi a táborozáskor	Végrendelet
Berzsenyi Dániel:	Garay János:
A magyarokhoz	Kont
Fohászkodás	Az obsitos
A jámborság és középszer	Petőfi Sándor:
A közelítő tél	Dalaim
Osztályrészem	Honfi-dal
Életphilosophia	A hazáról
Napoleonra	Ha az Isten...
Kisfaludy Sándor:	Véres napokról álmodom...
Kesergő Szerelem	Egy gondolat bánt engemet...
Kisfaludy Károly:	Magyar vagyok
Szülőföldem szép határa!	Nemzeti dal
Rákosi szántó a török alatt	A magyarok Istene
Mohács	A ledőlt szobor
Kölcsy Ferenc:	Élet vagy halál
Hymnus	Csatadal
Remény, Emlékezet	A székelyek
Zrínyi dala	Csatában
Huszt	Befordultam a konyhára...
Zrínyi második éneke*	A virágnak megtiltani nem lehet...

¹ A *-gal jelölt költemények nincsenek benne a hivatalos jegyzékben.

Temetésre szól az ének...
 Ez a világ amilyen nagy...
 Alku
 Ereszkedik le a felhő...
 Reszket a bokor, mert...
 Hol a leány, ki lelkem röpdülését...
 Szeptember végén
 Rózsabokor a domboldalon...
 Búcsú*
 Hazámban
 Távolból
 Füstbe ment terv
 A jó öreg korcsmáros
 Szülőföldemen
 Szüleim halálára
 Arany Jánoshoz
 Ha férfi vagy, légy férfi...
 Csokonai
 Megy a juhász számaron...
 A magyar nemes
 Pató Pál úr
 Téli világ
 Falu végén kurta kocsmá...
 A téli esték
 Anyám tyúkja
 Az Alföld
 A csárda romjai
 A Tisza
 A puszta télen
 János vitéz: János vitéz útja Tündérországra
 János vitéz Tündérországra
 Arany János:
 A rab gólya
 Fiamnak
 Letésem a lantot
 Ősszel
 A dálnok búja
 Itthon
 Enyhülés
 A vigasztaló
 Széchenyi emlékezete
 Rendületlenül
 Epilogus
 Rozgonyiné
 Both bajnok özvegye
 Szibinyáni Jank
 V. László
 Mátyás anyja
 Ágnes asszony
 Szondi két apródja
 A walesi bárdok
 Tetemrehívás
 A méh románca
 Családi kör
 Az ó torony
 A hamis tanú
 Szent László
 Rege a csodaszarvasról
 A fülemile
 Toldi Estéje I. É. 1-4.
 Toldi Szerelme I. É. 1-2.
 Buda Halála I. É. 1. és IX. É.
 A Nagydai Cigányok I. É. 1-4.
 Tompa Mihály:
 Tornácomon
 Őszi tájnak...
 Pusztán
 A madár fiaihoz
 A gólyához
 Az én lakásom
 Uj Simeon
 Kedves nőmnek
 Ikarus
 Télen, nyáron...
 Vajda János:
 A virrasztók
 Hajótöröttek
 Luzitán dal
 A vaáli erdőben
 Őszi tájék
 Húsz év múlva
 Madách Imre:
 Péter apostol beszéde Az Ember Tragédiájából*
 Gyulai Pál:
 Hadnagy uram
 Pókainé
 Horatius olvasásakor
 Az Igazság és Hamisság
 Szeretnék még egyszer látni...
 Éji látogatás
 Lévy József:
 Mikes
 Születünk*
 Tóth Kálmán:
 Előre
 Szász Károly:
 Hazámhoz
 A magyar zene
 Reviczky Gyula:
 Imakönyvem
 Vargha Gyula:
 A kassai harangok
 Aratás felé*
 Endrődi Sándor:
 A celli búcsú
 Ábrányi Emil:
 Magyar nyelv*
 Kozma Andor:
 Magyarok symphoniája
 A karthagói harangok

Szabolcska Mihály:
Ákácvirágzás idején
A Grand Cafében
Salzburgi csapszékben*
Mért nem születél te...*

Ady Endre:
Prológus*
A föl-földobott kő*
Párisban járt az Ősz*
A halál lovai

Sajó Sándor:
Magyar ének 1919-ben
Hit*

Véghvári:
Eredj, ha tudsz!*Nagy magyar télben...*

Papp-Váry Elemérné:
Hitvallás*

Sík Sándor:
Hazátlan folyók*
Karácsonyi álom*

Mécs László:
Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld*
Szeles, esős őszi este*

Magyar népdalok:*

I. Amerre én járok...
II. Amott kerekedik...
III. Cserebogár, sárga cserebogár...
IV: Káka tövén költ a ruca...
V. Mi piroslik ott a síkon...

VI. Nagyabonyban csak két torony látszik...
VII. Édes anyám most küldött egy levelet...
VIII. Nincs jobb élet a juhásznál...
IX. Hortobágyi pusztán fuj a szél...
X. Még azt mondják, az orromon...

Népballadák:*

Kádár Kata
Kőműves Kelemenné
Kerekes Izsák

Függelék.

A) Prózai szemelvények:

Kölcsey Ferenc Parainesiséből

Széchenyi István Hitel c. munkájának ajánló sorai

Kossuth Lajos 1848. júl. 11-i beszédéből a

bevezető és befejező sorok

Deák Ferenc Felirati javaslatának bevezető része

Gyulay Pál beszéde Arany János ravatalánál

Beöthy Zsolt: A Magyar Irodalom Kis-Tükréből

a bevezető sorok

Prohászka Ottokár: Az új honfoglalókhoz

B) Verstani áttekintés:

1. A ritmus

2. Az ütem

3. Nemzeti versformák

4. A rím

5. Klasszikus versformák

6. Nyugateurópai versformák

A megtanulásra szánt anyag beosztása

Előszó.

Évek hosszú tapasztalata arról győzött meg, hogy a magyarnyelvi oktatás nyolcévi komoly munka dacára sem jut el a kívánt eredményhez. Lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy tanítványaink megfelelő szó- és kifejezőképesség hiányában még a felsőbb osztályokban sem tudják jól és szépen kifejezni gondolataikat.

Ezt a hiányt akarja pótolni elsősorban „Irodalmunk költői remekei” c. antológiám, mely a nagyméltóságú V. K. M. 11506/924 V. sz. rendeletében felsorolt és könyv nélkül való megtanulásra előírt, illetőleg ajánlott remekműveket tartalmazza. Ez a gyűjtemény lehetővé teszi, hogy az alsóbb fokon tanultakat minden következő felsőbb osztályban ismételtethessük. Ily módon tanítványaink nagymennyiségű költői szöveg és kifejezés állandó birtokában nemcsak megfelelő stílusképességre tesznek szert, hanem erkölcsi és esztétikai érzéküket is fejlesztik azon felül, hogy fogékony lelkükben a hazafias érzelmek eleven akarattá acélosodnak. A költői eszmények újra és újra való átélésére, a költői remekművekből szétáradó esztétikai, erkölcsi és hazafias értékek megvalósítására soha nagyobb szükség nem volt, mint éppen korunknak anyagi felfogású világában. Ezek nélkül nem lesz magyar feltámadás.

Magyarzatokkal ellátott gyűjteményem mintegy 200 költeményt tartalmaz s a Függelékben felöleli a legszükségesebb prózai könyv nélkülieket is. Szándékosan mellőztem a megtanulásra kevésbé alkalmas költeményeket (pl. Vörösmarty: Szilágyi és Hajmási; Arany: Török Bálint, Pázmány lovag stb.), továbbá a Toldiból való szemelvényeket. Ez utóbbiakhoz ugyanis minden nehézség nélkül hozzájuthatnak tanítványaink. Viszont felvettem a gyűjteménybe olyan darabokat, melyek a hivatalos jegyzékben nem szerepelnek ugyan, de amelyeket eddigi tapasztalatom szerint nagy haszonnal értékesítettek tanítványaim (kurucköltemények, népdalok stb.). Különös gonddal őrököttem azon, hogy gyűjteményem szövegkritikai szempontból kifogástalan legyen, azért a szövegkiadásban a legújabb kiadásokat vettem alapul. A Függelékhez egy kis verstani összefoglalást is csatoltam.

A miniszteri rendelet értelmében minden tanulónak feltétlenül tudnia kell Kőlcsey Hymnusát, Vörösmarty Szózatát, Petőfi Nemzeti dalát és Berzsenyi Fohászkodását. Ezeken kívül minden középiskolát végzett ifjú még vagy harminc költeményt köteles könyv nélkül ismerni és pedig Petőfitől tizet, Vörösmartytól és Aranytól hatot-hatot, Tompától kettőt, a többi a hivatalos jegyzékben foglaltak közül szabadon lehet választani.

Abban a reményben, hogy e gyűjteménnyel kitűzött célokat sikerül elérnem s hogy a tanár és tanítvány munkájának megkönnyítéséhez jelentékenyen hozzájárulok, ajánlom munkámat igen tisztelt kartársaim és magyar diákjaink figyelmébe. „Nocturna versate manu, versate diurna!”

Kelt Szombathelyen, 1929. június havában.

Dr. Kőmives Kolos.

Bevezetés.

Üzenet a magyar diákoknak.

Kedves Tanulóifjúság! A körülöttünk idegesen zajló élet a ti idegrendszereteket is próbára teszi. Csonka hazánk siralmas gazdasági helyzete ezer akadályt gördít jó szülőiteknek útjába, a megélhetés sötét gondja rajtuk keresztül a ti lelketekre is ránehezedik. Csüggedés szállja meg az ifjú lelket s nem egyszer szárnyát szegi lobogó munkakedveteknek. Ebből a bénító csüggedésből akarlak benneteket kiemelni s elvezetni arra a vadvirágos rétre, hol elfelejtitek, hogy az élet útjainak taposása közben por, piszok, sár tapadt rátok; meg akarom mutatni azt az örök forrást, amelynek üdítő vize ezer évig táplálta s fenntartotta a nemzeti szellemet s a nemzet csak akkor hanyatlott alá, amikor pocsolyából ivott. Elég volt a pocsolyaszagú életből, *ad maiora nati sumus*: nagyobb dolgokra születünk! - Ez a vadvirágos rét, ez az üdítő örök forrás a költészet.

Meg vagyok győződve, hogy ti valamennyien lelkes munkásai akartok lenni magyar fajotoknak, azért magatokba kell szívnotok nagy íróink nemes lendületét, mély gondolatait és tiszta érzelmeit. Szeretnetek kell szépen zengő magyar nyelvünket, mert „nyelvében él a nemzet”, visszaszerezni és megőrizni az ősi erkölcsöt, mert ez „minden ország támasza, talpköve”, elsajátítani és megvalósítani a költők és tudósok nagy gondolatait és terveit, mert „elvész a nép, mely tudomány nélkül való”.

Könyvet nyomok a kezetekbe, mely a most említett értékeket magában foglalja. Azt akarom, hogy amit egyszer megtanultatok, állandó szellemi tulajdonotokká válják. Remekbekészült műveket találtok e könyvben s minél többször olvassátok őket, annál nagyobb gyönyörűséget leltek bennük. Nem terhet akarok róni vállaitokra, hanem megkönnyíteni és eredményessé tenni munkátokat. Ne ijesszen meg benneteket a költemények nagy száma se, azért gyűjtöttem össze ennyit, hogy lehessen válogatni belőlük.

A remekműveknek könyv nélkül való tudását nem kell külön hangsúlyoznom előttetek. *Tantum scimus, quantum memoria tenemus*, annyit tudunk, amennyire emlékezünk. Azonban jegyezzétek meg, hogy nem annyira a mennyiség a fontos, hanem a tanultaknak teljes átértése és megtartása. Kellő beosztással a mennyiséget is szépen növelhetitek s így a könyv nélkül való tanulás nem okoz fáradtságot vagy unottságot. Óráról-órára 12-16 sornak a megtanulása nem jelent megterhelést, mégis tetemes mennyiséget eredményez.

Első és legfontosabb követelmény, hogy a megtanulandó költeményt jól megértsétek. Gyönyörködni csak akkor tudtok egy költeményben, ha írójának minden gondolatát, minden szavát megértitek, ha ugyanazok az érzelmek születnek meg bennetek, melyek az írók hevítették költeményének megírásakor. A megértést illetőleg bízátok magatokat tanárotok vezetésére, aki megismerteti veletek a költő egyéniségét, a körülményeket, melyek közt a költemény keletkezett. Ő majd megjelöli a főgondolatot, melyet a költemény előadásakor ki kell éreztetnetek s rámutat az alapeszmére, melynek kedvéért a költemény napvilágot látott. A megtanulásra szánt költeményt a tanár úr olvassa el először s így a helyes hangsúlyozással s a kellő szünetek megtartásával kezetekbe adja az értelmes előadás kulcsát. A költeményt tanuljátok meg pontosan, szóról-szóra s e tekintetben minden kis hibát ki kell küszöbölni. Értelmesen és maradandó eredménnyel akkor tanultok, ha a szöveg bevésése nem soronként történik, hanem úgy, hogy a költeményt nagyobb egységekre (rövidebb soroknál három-négy versszak) tagoljátok és így tanuljátok meg.

A költeményt azonban nem elég teljesen átérteni és jól tudni, hanem szépen kell előadni is. Az élőlőszónak a hatalma igen nagy. Az értelmes előadásnak első feltétele, hogy a hangokat,

szótagokat és szavakat tisztán, világosan ejtsétek ki. Ne beszéljétek tájnyelvi kiejtéssel; ez az előadás szépségét rontaná. A *magánhangzók* kiejtését illetőleg tegyetek szigorú különbséget a *nyílt e* és a *zárt ě* között. Tehát: Kis lak áll a nagy Duna *méntében* (nem: mentében, mert a huszár áll a *mentében*). Vagy: Anyám a tejet *fělēzi* (fölözi), az almát *felezi* (két egyenlő részre osztja). A *mássalhangzók* kiejtésében legyetek figyelemmel a *hasonulásra* (nézte: nészte; szökdös: szögdös), az összeolvadásra (atyja: attya; mondja: mongya; fonja: fonnya; község: kösség). A raccsolásról (rácsolásról) is le lehet szokni, ha ez nem szervi hibából ered. A raccsolás abban áll, hogy egyesek az *r* hangot *v* vagy *ch* hangokkal cserélik fel (*barátom*, így ejtik: bavátom vagy bachátom). A helyes szótagolás elengedhetetlen feltétele a tiszta kiejtésnek. Értelmetlenné válik beszédetek, ha hadartok, egyes hangokat elnyeltek, vagy a szóvegeket elharapjátok. Ezek a hibák rendszeren kényelemszeretetből vagy rossz szokásból erednek s akkor fordulnak elő, ha az illetők hangképzés vagy szókiejtés közben orrukon bocsátják ki a levegőt és nem szájukon. Olvasás, felelés közben kerüljétek a kiabáló, illetőleg a suttagó hangot. A középerősségű hang a természetes s a hanggal való bánnitadásnak is ez a titka.

Leghelyesebb, ha a költeményt a dobogóról adjátok elő. Ezzel bátor és ügyes fellépésre tesztek szert. Testtartástok ne legyen merev, se hanyag. Taglejtés (gesztus), arcjáték (mimika) alkalmazása csak az ebben kivételes tehetségeknek való. A vers ritmusának, szabályos lüktetésének az előadásban való túlságos kiéreztetése ellenkezik a természetességgel, aminthogy minden áron prózába való törése a vers természetével áll ellentétben. Előadásotok legyen értelmes, természetes és ne színészkedjétek. Aki jól megértette a költeményt, annak az arcán előadás közben önkéntelenül is visszatükröződnek a költeményben kifejezett érzelmek. Vigyázzatok a lélekzetvétel idejére is, mely mindig a szünetek alatt történik s akkor nem fordul elő az, hogy talán éppen a leghangsúlyosabb szót kell kettészakítanotok.

A prózának épúgy megvan a maga ritmusa, mint a versnek s épúgy megköveteli a szöveg pontos (alaki és tartalmi) ismeretét, mint a vers. Különösen ügyeljétek arra, hogy a szórendet meg ne bolygassátok, mert a szórend elhanyagolása megrontja a próza természetes ritmusát, de sokszor a mondatok helyes értelmén is csorbát üt.

Az értelmes és szép előadásra vonatkozó ezen útbaigazítások megtartása még nem tesz benneteket szavalóművésszé, de igenis nagy mértékben fegyelmezi akaratotokat. Már pedig minden komoly munka alapja a fegyelmezett akarat. Nagy tettek keresztülvitelére csak ez segít. Rátok pedig nagy tettek elvégzése vár: a csonka ország mostoha gyermekeiből az új Nagymagyarország édes fiaivá kell lennetek. A régi dicsőség romjain ím, felétek nyujtom vezérlő jobbomat, ragadjátok meg és Isten nevében induljunk együtt az új honfoglalásra! Üdv!

Balassa Bálint.
1551-1594.

Katona-ének.

Vitézek mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?²
Holott³ kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan⁴ él:
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot,
Ád, ki kedves mindennél.⁵

Ellenség hírére,
Vitézeknek szíve
Gyakorta ott felbuzdúl;
Sőt azon kívül is
Csak jó kedvéből is,
Vitéz próbára indul;
Holott sebesedik,
Öl, fog, vitézkedik,
Homlokán vér lecsordúl.

Véres zászlók alatt
Lobogós kópiát⁶
Vitézek ott viselik;
Roppant sereg előtt,
Távol a sík mezőt
Széllyel⁷ nyargalják, nézik.
A párdúc kápákkal,⁸
Fényes sisakokkal,
Forgókkal szép mindenik.

Jó szerecsen lovak
Alattok ugrálnak,
Hogyha trombita riadt:

² A végek a törökkel érintkező határok mentén épített erősségek, hogy a török tovább ne terjeszkedhessék. A bennük levő katonák a *végbeliek*.

³ Ahol.

⁴ Ugyancsak, szívesen.

⁵ Amely mindenki előtt kedves; *ki* a régi nyelvben (a nép nyelvében ma is) gyakran áll az *amely* helyett.

⁶ 2-2½ m. hosszú döfő lándzsa.

⁷ Szerte-széjjel.

⁸ Párducbőrrel bevont nyeregfü.

Köztök ki strázsát áll,⁹
Ki lováról leszáll.
Nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten-éjjel¹⁰
Csata-viseléssel
Mindenik lankadt, fáradt.

Az jó hírért, névért,
A szép tisztességért
Ők mindent hátrahagynak;
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó sólymok,
Mezőn széllyel járnak,
Vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván,
Örömmel kiáltván
Ők kópiákat törnek;
S ha súlyosan vagyon
A dolog harcokon,
Szólítatlan megtérnek;
Sok vérben fertezvén,
Arcul reá térvén
Üzöt sokszor megvernek.¹¹

A nagy széles mező
S a szép liget-erdő
Sétáló palotájok;
Az utaknak lese¹²
Kemény harcok helye,
Tanuló oskolájok;
Csatán való éhség,
Szomjúság s nagy hévség,
Fáradtság - multságok.

Az éles szablyákkal¹³
Méltán örvendeznek,
Mert fejeket ők szednek;
Viadal helyeken
Véresen, sebesen

⁹ Ki strázsát áll = őrszem.

¹⁰ Minden éjjel. V.ö. folyton-folyvást.

¹¹ A versszak értelme: Ha a végvári katonák ellenséggel találkoznak, örülnek és összecsapnak vele. Ha azonban szorongatják őket, futást szinlelnek (szólítatlan megtérnek), majd visszafordulnak (arccal reá térvén) s az üldözőket gyakran így verik meg. Az ősmagyarok is gyakran alkalmazták ezt a fortélyt.

¹² Az utak mellett levő búvóhelyek.

¹³ Egyélű, görbe kard.

Halva sokan feküsznek:
Sok vad madár gyomra
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.

Oh végbelieknek,
Ifjú vitézeknek
Dicséretes serege!
Kiknek e világon
Szerte szerént vagyon
Mindeneknél jó neve:
Mint sok fát gyümölcscsel,
Sok jó szerencsékkel
Áldjon Isten mezőkbe'!

Balassa Bálint az első vérbeli dalköltőnk, akinek vallásos énekei, katona- és szerelmi dalai istenadta tehetségre mutatnak. Ez a költemény katonadalai közül való. Az általa alkotott Balassa-versszakokban írta.

**Valedicit Patriae, Amicis, Iisque Omnibus,
quae habuit Charissima.**

Oh én édes hazám, te jó Magyarország!
Ki kereszténységnek viseled paizsát;
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti:¹⁴
Istennek ajánlva légyetek immár ti.

Ti is ráró¹⁵-szárnyon járó hamar¹⁶ lovak!
Az kiknek hátokon az jó vitéz ifjak
Gyakorta kergetnek s hol penig szaladnak, -
Adassék egészség már mindnyájatoknak.

Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség,
Katona találmány, új forma ékesség,
Seregben tündöklő és fénylő frissesség,
Én tőlem Istentül légyen már békesség!

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem, -
Maradjon nálatok jó emlékezetem,
Jusson eszetekbe jó tétémről nevem!

¹⁴ Hasonlítja.

¹⁵ Gyorsan lecsapó, ragadózó madár.

¹⁶ Gyors.

Vitéz próba helye, kiterjedt sík mező!
S fákkal, kősziklákkal bővös¹⁷ hegy, völgy, erdő,
Kit az sok csata¹⁸ jár s jó szerencse-leső, -
Legyen Isten hozzád sok vitézt legelő!¹⁹

Igaz atyámfia s meghitt jó barátim!
Kiknél nyilván vannak keserves bánatim,
Ti jutván eszembe, hullnak sok könyveim,
Már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim!

Ti is angyal-képet mutató szép szűzek,
És szemmel öldöklő örvendetes menyek,²⁰
Kik hol vesztettetek s hol élesztettetek,²¹
Isten s jó szerelem maradjon veletek!

Sőt te is, oh én szerelmes ellenségem,
Hozzám háládatlan, kegyetlen szerelmem,
Ki érdemem - - - - -
- - - - -

Ti pedig szerzettem átkozott sok versek,
Búnál, kik egyebet nékem nem nyertetek.
Tűzben mind fejenként égjete, vesszete,
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.²²

Balassa Bálint igen zaklatott életet élt, úgyhogy a bajok elől többször külföldre menekült. Akkor is így történt, amikor ezt a búcsúdalt írta.

Boldogtalan vagyok...

Boldogtalan vagyok,
Mert kínaim nagyok,
Béborult ifjúságom.
A szokatlan dolgot
És a nehéz jármot
Már megszokni nem tudom.
Régi időm elmúlt,
Most másképen fordult, -
Szomorú az én sorsom.
Őszi harmat után,
Végre mikor aztán
Fujdogál a hideg szél,

¹⁷ Bővelkedő, gazdag.

¹⁸ Portyázó csapat.

¹⁹ Szilády Áron szerint *emésztő*-t jelent.

²⁰ Menyecskek.

²¹ Hol bánatot okoztatok, hol pedig örömet szereztetek.

²² A költő főleg szerelmes verseire haragudott meg, amelyek annyi bajt okoztak neki.

Nem sok idő múlván
Sárgul, hulldogálván
Fáról a gyöngye levél.
Zöld erdő harmatját,
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi bé a tél.

Én szemeim sírván,
Könnyeim csordulván,
Néznek csak keservesen,
Bús szívem zokogván,
Csaknem meghasadván,
Bánkódik nagy erősen;
Ki miatt naponkint
Látok szomorú kint,
Szenvedek én testemben.

Istenem, mit tegyek?
Immár hová legyek?
Mire jutok végtére?!
Ha mind búval élek, -
Ezentúl mit érek,
Élek-e még kedvemre?
Vagy mind holtig árván
Járok csak bút látván,
Mégyek keserűségre.

Ennyi gyötrellemmel,
Vagy ennél is többel
Ifjúságom mint éljem?
Jobb lesz a darvakkal
Vagy más madarakkal
Ősszel búcsúmat vennem,
S mennem oly országra,
Hol irigyim soha
Nem szólhatnak ellenem!

Talán elmentemmel,
Búcsú-vételemmel
Ha útamát követem:
Gonosz irigyimnek,
Kik most reám törnek,
Nyelvök kikerülhetem.
Ha nem látnak, talám
Nem szólhatnak reám, -
Igy kedvök bétölthetem.

Azért szerelmedre
Világod kedvedre
Éld ezentúl, kívánom;
De én fáradságom,
Kedves virágszálom,
Éretted nem sajnálom.

Légy jó egészségben
Addig, míg az Isten
Éltet, szívből óhajtom!

Szívem, Isten hozzád!
Megbocsáss, ha szolgád
Vétett ő beszédében;
Mert noha nehezen, -
De tőled elmegyen,
Ki téged szán szívében.
Lesz-e véled szemben?
Láthatd-e e testben?
Maga tudja az Isten!

Immár sólymocskádat,
Kedves madárkádat,
Kit karodon hordottál,
Klárissal²³ rakott,
Szkófiúmmal²⁴ varrott
Lábszinóron tartottál -
Bocsásd el békével
Szegényt, hadd menjen el,
Reá ne haragudjál!

Mint az előbbi, ez is búcsúzó-dal, melyben a szerelem mélysége, a búcsúzás kínzó fájdalma elevenedik meg. A természet szomorú jelenségeinek a költő érzelmi világába való belevonása népies jellegű. Hatása a kurucköltészetben is fellelhető.

²³ Gyöngy.

²⁴ Arany- vagy ezüstfonál.

Gróf Zrínyi Miklós.
1620-1664.

Szigeti Veszedelem.

I. Ének 1-6.

Én, az ki azelőtt ifjú elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küzkedtem Viola²⁵ kegyetlenségével,
Mastan immár Mársnak hangasabb versével

Fegyvert s vitézt éneklek, török hatalmát,
Ki meg merete várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Európa rettegte szablyáját.

Músa, te ki nem rothadó zöld laurusbul²⁶
Viseled koszorúdat, sem gyöngye ágbul;
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul
Van kötve koronád holdból és szép napbul;

Te, ki szűz anya vagy és szülted uradat,
Az ki örökken volt s imádod fiadat,
Úgy mint Istenedet és nagy monarchádat,
Szentséges királyné, hívom irgalmadat.

Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt,
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Mevetvén világot, kiben sok java volt,
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él,
Bővüljön jó híre, valahol nap jár-kél,
Lássák pogány ebek, az ki Istentül fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.

A nagy eposzköltők munkájuk elején a Múzsához fordulnak segítségért. Zrínyi a boldogságos Szűz segítségét kéri műve megírásához.

Szállóigék:

Sors bona, nihil aliud. (Csak jószerencse kell, semmi más.) (*A török áfium.*)

*

Ne bántsod a magyart! (*A török áfium.*)

*

Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel!

²⁵ Női álnév, a költő későbbi feleségét, Draskovich Eusebiát kell rajta értenünk.

²⁶ Babér.

Egyházi énekek a XVII. századból:

Boldogasszony Anyánk...

Boldogasszony Anyánk,
Régi nagy patrónánk,²⁷
Nagy inségben lévén
Így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról,
Ne felejtsd el, szegény magyarokról!

Nyisd fel az egeket
Sok kiáltásunkra,
Anyai palástod
Fordítsd oltalmunkra!
Magyarországról stb.

Kegyesszemeiddel
Tekintsd meg népedet,
Segéld meg áldásra
Magyar nemzetedet!
Magyarországról stb.

Mert sírnak, zokognak
Árváknak szívei,
Hazánk pusztulásán
Özvegyek lelkei.
Magyarországról stb.

Vedd el országunkról
Ezt a sok inséget,
Kikben torkig úszunk,
S nyerj régi szépséget.
Magyarországról stb.

Irtsd ki, édes Anyánk,
Az eretnokséget,
Magyar nemzetedből
A hitetlenséget!
Magyarországról stb.

Hogy, mint Isten Anyját
Régen tiszteltek,
Úgy minden magyarok
Most is dicsérjének
Magyarországról stb.

²⁷ Védőasszony.

Tudod, hogy szent István
Örökségben hagyott,
Szent László király is
Minket reád bizott.

Magyarországról stb.

Fiad ellen sokat,
Mevalljuk, vétettünk
De csak imádj²⁸ értünk:
Hozzája megtérünk.

Magyarországról stb.

Jézus Fiad előtt
Könyörögj érettünk,
Mert ha nem cselekszed,
Egy lábíg elveszünk.

Magyarországról stb.

A XVII. sz.-ban újra felvirágzik az egyházi énekköltészet. Az első nagy énekgyűjtemény, a *Cantus catholici*, 1651-ben jelent meg. - Himnuszunkban a bensőséges Mária-tisztelettel a vallásosság és hazafiság gyönyörű összhangban nyer kifejezést.

Ah, hol vagy magyarok...

Ah, hol vagy magyarok
Tündöklő csillaga!
Ki voltál valaha
Országunk istápjá?²⁹

Hol vagy István király?
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Te előtted sírván.

Rólad emlékeztén
Csordulnak könnyei,
Nem szűnnek iszonyú
Sírástól szemei.

Lankadnak szüntelen
Vitézlő kezei,
Búval harmatoznak
Szomorú mezei.

Virágos kert vala
Híres Pannónia,
Mely kertet öntöze,
Híven Szűz Mária.

²⁸ Imádkozzál.

²⁹ Istápolója, gyámolítója.

Kertésze e kertnek
István király vala,
Behomályosodott
Örvendetes napja.

Előtted könyörgünk
Bús magyar fiaid,
Hozzád fohászkodunk
Árva maradékid.

Tekints, István király!
Szomorú hazádra,
Fordítsd szemeidet
Régi országodra.

Reménységünk vagyon
Benned s Máriában
Mint magyar hazánknak
Hív királynéjában.

Még éltedben minket
Ennek ajánlottál
És szent koronáddal
Együtt feláldoztál.

Az előbbi himnusszal együtt a legszebb egyházi énekeink közé tartozik. Valahányszor a magyarság szorongatott helyzetben volt, bűnbánó lélekkel fordult Szűz Máriához és Szent Istvánhoz.

Kurucdalok:*

Most jöttem Erdélyből...

Most jöttem Erdélyből, Erdélyországból -
Lovastól, nyergestől, egy nyargalt szolgástól.

Szolgámnak a neve Hányd-el-vesd-el Gyurka,
Magamnak a neve: bujdosó katona.

Nem vétettem semmit, az ég bizonyságom:
Még sincs maradásom - köztetek lakásom...

Szegény árva fejem nincs hová hajtanom -
Szegény árva fejem nincs hová hajtanom.

Elment az én uram³⁰ idegen országra:
Levelet íratott, hogy menjek utánna...

Elment az én uram a török táborra -
Meggyászolom őtet fekete bársonyba.

Délig feketébe - délután veresbe,
Hajnalkor pediglen öltözöm fegyverbe...

Ülök paripára - jó lovam hátára:
Úgy megyek utánna - nagy Törökországba.

A kurucdalokat Thaly Kálmán, a kuruckor kitűnő ismerője gyűjtötte össze. A XVII. sz. végén és a XVIII. sz. elején sajátos, népies jellegű költészet virágzott fel: ez a kurucköltészet, mely a magyarság függetlenségéért vívott harcok zajában keletkezett. - Költeményünk 1690 tájáról való, amikor Thököly már török területen élt.

Egy bujdosó szegény legény.

Egy bujdosó szegény legény,
Idegen földön jövevény,
Csak megvonta magát szegény,
Hogy ne is látná az napfény.

Nincsen semmi állapotja,³¹
Ismérője sem barátja!
Jó szerencsáját óhajtja,
Mer előmentit nem látja.

Szakadozott, szennyes ünge
Rongyos fehér köpönyege,
Megkopott tollas süvege,
Kidült csizmájának kérge.

³⁰ Thököly Imre.

³¹ Elfoglaltsága, állása.

Elrothadott hevedere,³²
Megvetközött³³ farkasbőre,
Szorult csak egy göcsörére³⁴,
Nem sokat hajt³⁵ mast szőrire!

Hegyes-tőre ketté-romlott,
Minden szerszáma megbomlott;
Vánkosábúl³⁶ toll kihullott,
Dolmányja, nadrága foszlott.

Sok sár, víz érte szablyáját,
Hó, zápor verte lódingját,³⁷
Rozsda megfogta puskáját,
Lova hullatta patkóját.

A fehér is holt-ösztvér,³⁸
Meglátszik rajta az szügy-ér;
Kórószál inyéhez nem fér -
Mert loboncot űzni nem mér.

Italára szomorún néz,
El köll túrni, noha nehéz,
Mert az gyakran csak csupa viz
Ritkán vagyon rajta boríz.

Inkább pusztákon bujdosnék,
Pogány törökkel csatáznék,
Kövér borjút, báránt ennék -
Az fehér is ott jól lagnék.

Abban lenne reménysége,
Fizetésben nyeresége,
Vitézségen előmente,
Tisztességes híre-neve.

- Talán az idő megfordúl,
Az jó szerencse megmozdúl,
Katona-csillag földerül, -
Zabot ő akkor nem koldúl!

Hol nem lehet: senkit nem bánt,
Két pénzt, garast ha ő elránt,
Nem sokat vét ő az eránt, -
Az mint tanulta, csak úgy szánt!

³² Nyeregtartó szíj.

³³ Kihullott a szőre.

³⁴ Gebére.

³⁵ Óhajt.

³⁶ A nyeregvánkosból.

³⁷ A bal vállról a jobb csipő felé lelógó széles szíj, melyet tölténytáska, kard stb. hordására használtak.

³⁸ Igen sovány.

Katona-por³⁹ ha búsítja,
Tíz avvagy húsz az ki bántja:
Vállát csak meg sem vonintja,
Csak csöndesen elmúlatja.⁴⁰

Nám⁴¹ föltette az cégért⁴² is,
Van hozzá vastag nyaka is,
Bíztatja magát azzal is:
Állapotra⁴³ mehet úgy is.

- Aki ez éneket szerzé;
Sok helyen ő megijede,
Sok helyen mást megijeszte...
Ekképpen járt ő élete.

Ez a bujdosóének a XVII. sz. végéről való. Egy-egy veszített ütközet után csüggedés szállta meg a kurucokat; ennek a csüggedésnek, elkeseredésnek és fájdalomnak a megszólaltatói a bujdosóadalok.

Csinom Palkó...

Csinom Palkó, Csinom Jankó
Csontos kalabérom,⁴⁴
Szép selymes lódingom.⁴⁵
Dali pár pistolyom.

Nosza rajta jó katonák
Igyunk egészséggel!
Menjen táncba ki-ki köztünk
Az ő jegyesével.

Ne bánkódjék senki köztünk,
Menjen az Alföldre;
Megrontatik kezünk által
Az labonc ereje.

Szabad nekünk jó katonák,
Tisza-Duna közi,
Laboncságnak mert nincs sohult
Ottan semmi közü.

³⁹ Az út pora, mely a katonára száll.

⁴⁰ Elmulasztja.

⁴¹ Lám = íme.

⁴² Tollas süveg.

⁴³ Jobb sorsra.

⁴⁴ Karabély.

⁴⁵ Széles szíj, melyet a bal vállról a jobb csipő felé átvette tölténytáska, kard stb. hordására használtak.

Darú-lábú, szarka-orrú
Nyomorult németiség;
Fut előttünk - retteg tőlünk...
Nyomorult nemzetség!

Görbe hátú, mert lenyomta
Füstös muskotéra,⁴⁶
Elfárasztott - elbágyasztott
Dióverő pózna...

Kicsirázott eb-agyara
Az magyar cipóra:
De megváslik foga bele -
Lészen még oly óra!

Sok tokosnak⁴⁷ mentél te már
Éltének végére,
Szabadoson öszvementél
Ütközetből véle.

Sok szerencsét próbáltál te
Vélünk német ellen;
Holott soha nem voltál te
Szerencsétlenséggel.

Nosza, most is üzzük-vágjuk
Mint ellenségünköt, -
Mutassuk meg nemzetünknek
Jó vitézségünköt!

Fut a tokos, tüzes madzag
Kihull a kezéből,
Őszi keserű gombája⁴⁸
Kidől az fejéből.

Utána kuruc! utána!
Tied az puskája
Enyim pedig az kanczája, -
Tied az lódingja.

Rajta Miska, rajta
Az tüzes laboncon!...
Miénk leszen az nyereség
Mind az derék harcon.

⁴⁶ Muskéta = kanócos puska.

⁴⁷ Német.

⁴⁸ Gombaalakú, lapos sapka.

De mindezek fegyverekkel
Nem érnek egy pénzt is,
Hanem vedd el a szablyáját,
Üsd el az fejét is.

Az nagyszájú horvátnak is
Fekete csizmája,
Hosszú nyakú, kurta farkú
Görcsös paripája

Egy rossz, rozsdás kalabérja,
Életlen szablyája
Csipás szemű kancájával
Együtt van kvártélja.⁴⁹

Noha éhhel csak meg nem (hal)
Nincs benn takarmánya, -
Sokszor száznak sincs közöttök
Egy pipa dohányja!

- Az vitéz kurucnak van
Szabott dolmánya,
Sarkantyús csizmája,
Futó paripája.

Az gyalog kurucnak
Van frissen járása,
Mint Pelagus⁵⁰ lónak
Van sebes futása.

Vitéz karja; lábaiban
Karmazsin⁵¹ csizmája,
Gyönggyel fűdzött az bocskora,
Ezüstös kapcája.

Hitvány, cifra farkasbőre
Kurta kis dolmánya,
Nyakában függ gyönggyel fűdzött
Csontos kalabéra.

Fényességgel mind berakva
Aranyos szablyája,
Nyusztal béllett az süvege,
Csillagos forgója.

Patyolat az kuruc,
Gyöngy a felesége,
Hetes vászon az labancság,
Köd a felesége.

⁴⁹ Szállás.

⁵⁰ Bizonyára: Pegazus.

⁵¹ Vörös.

Nosza, tehát hadnagy uram,
Duljuk fel jószágát,
Mint ellenségünknek
Hajtsuk el marháját!

Ha ránk támad, az pénziért
Vágd be az ajtaját,
Fúrd meg az hordaját,
Idd meg mind a borát.

Az parasztembernek
Fogd meg az szakálát,
Hajtsd el az marháját -
Verd pofon ő magát.

Az laboncság takarodjék
Nemes országunkból,
Hogy végtire szallag-szíjjat
Ne vágjunk hátából.

A kurucdalok hangulata a kurucok ügyének állása szerint igazodott. Ez a költemény harcra tüzelő dal, melyben a jókedvű kuruc vitéz a gúny nyilait szórja a labancokra. 1705-ből való.

Ne higyj magyar...

Ne higyj magyar a németnek,
Akármivel hitegetnek;
Mert ha ad is nagy levelet,
Mint a kerek köpönyeged;

S pecsétet üt olyat rája,
Mint a holdnak karimája:
Nincsen abban semmi virtus -
Verje meg a Jézus Krisztus!...

Az izzó németgyűlöletnek rövid, csattanós kifejezője ez a néhány sor. 1706 táján keletkezett.

A Rákóczi nóta.

Jaj! régi szép magyar nép,
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod -
Romlandó cserép.
Mint egy ékes eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!...
De a sasnak körme között
Fonnyadsz, mint a lép,
Mikor léssz már ép?...

Megromlottál, mint cserép,
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép!

Jaj Rákóczi, Bercsényi,
Vitéz magyarok vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Élő tüköri.
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskai?!...
Az ellenség mindenfelől
Őket emészti,
Űzi, kergeti,
Búval epeszti,
Közénkben sem ereszti;
Jaj hát, szegény nemzetünket
Miképen veszti!

Jaj országunk - jószágunk,
De főképen hát minmagunk
Mint nyomorkodunk;
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk.
Jaj! naponként mind elfogyunk,
Jót ne is várjunk,
S kívánjunk;
Mert kegyetlen - embertelen
Nemzet van rajtunk,
Jaj, meg kell halnunk!
Meg nem maradunk;
Nagy ellenség közt vagyunk...
Bizony méltán ezek miatt
Kesergünk, sírunk.

Országunknak - magunknak
Jaj minden maradékunknak!
Jaj mindazoknak,
Kik e földön nagy inségben
Így nyomorkodnak.
Özvegyek panaszkodnak,
Árvák zokognak,
S magoknak
Siralommal ártatlanok
Halált okoznak.
Csak siránkoznak
És fohászkodnak;
Bánatink nem apadnak:
Mert hazánkból az inségek
El nem távoznak.

Rajtunk tenger - a fegyver:
Mert a német köztünk hever!
És igen vér;
Mutogatja magát, mint egy
Kényes gavallér,
Nemzetünket kínzó pallér,
Nem szán, mint hóhér;
Akit ér:
Addig vér,
Miglen neki mindent nem ígér.
Látod, mely kövér,
Bőrében sem fér, -
Mégis csak mind többet kér!
Alig vagyon országunkban
Miatta kenyér.

Nézz reánk, Úr! a mennyből!...
Ments meg, kérünk, minket ily csúf
Ellenségtől!
Ki a híres magyaroknak
Véréből épül.
Ne hagyd ily dühös inségtől,
Rút ellenségtől -
Némettől
Gyaláztatni, mocskoltatni
Az irigyektől.
Ily dölyfös néptől.
Kínzó eszköztől,
Megfosztani nevétől -
Mindenkoron győzedelmes
Dicsőségétől!

Szerencsétlen kimenetelű trencsényi és romhányi ütközet után pusztulás, halál várt ránk. - A reménynek, bizalomnak egyetlen sugara sem villan fel ebben a költeményben, melyet Gyulai P. joggal nevezett a *nemzeti szenvedés rapszódijának*. A lemondás, kétségbeesés hangja ütközik ki a vers minden sorából. - 1708-ban keletkezett.

Ma inkább csak megzenésített alakja, a Rákóczi-induló ismeretes, melyet a Rákóczi-nótából Scholl Miklós alkotott. Scholl indulóját Liszt Ferenc újra felelevenítette. Utolsó átdolgozása Berlioztól való. Ebben az alakjában lett közkinccsé.

Faludi Ferenc.
1704-1779.

Forgandó szerencse.*

Fortúna⁵² szekerén okosan ülj,
Úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj:
 Ha miben kedvezett,
 Ha szépen vezetett,
 Meg ne örülj:
 Fortúna szekerén okosan ülj.

Jó kedve s kereke egyaránt jár:
Forgandó, változó, ma kinccsel vár,
 Holnap lenyomorít,
 És megint boldogít,
 Elhiggyed bár:
 Jó kedve s kereke egyaránt jár.

Érdemre nem tekint, szemtelen, vak,
Kire ma vont aranytű holnap szürt rak,
 Tudják, kik táborát
 Lakták és udvarát,
 Sok nagy urak:
 Érdemre nem tekint, szemtelen, vak.

Hol édes jó anyád, hol mostohád,
Dolgáról senkinek számot nem ád.
 Megbecsül, megaláz,
 Magasztal, legyaláz,
 Bút hoz reád:
 Hol édes jó anyád, hol mostohád.

A szerencse motívuma Zrínyi után Faludinál fordul elő először. Faludi Ferenc csiszolt stílusával és változatos versformáival tűnt fel irodalmunkban.

Szállóige: **Fortúna szekerén okosan ülj!**

A feszülethez.*

Szüzek, ifjak sírjátok.
Mélyen szomorkodjatok,
 Keseregjen minden szív,
 Aki Jézusához hív.

⁵² A szerencse istenasszonya.

Nincsen abban irgalom,
Hozzád buzgó fájdalom,
Aki téged meg nem szán,
Ó Jézus, a keresztfán.

Gyenge testén sebeit,
Vérrel buzgó kékeit
Aki látja és nem sír,
Élő hittel az nem bír.

A kősziklák repednek,
Nap és hold setétednek,
Minden állat megindul,
Csak a bűnös nem búsul.

Szállj szívedbe, sirasd meg
Bűneidet; gondold meg:
Hogy az Isten fia volt,
Aki érted így megholt!

Egyházi énekké vált elégia, melyben a költő a szenvedő Jézus kínjainak a szemléltetésével igyekszik a bűnöst megtérésre bírni.

Kazinczy Ferenc.
1759-1831.

A nagy titok.

Jót és jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szántás és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.

Írói érdem.*

Szólj! s ki vagy, elmondom. - Ne tovább! ismerlek egészen.
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.
Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés!
Íz, csín, tűz vagyon a versbe', ha mesteri mív.

Lukai.^{53*}

Te cifra szókkal élsz, s poéta nem vagy,
Képben bujálkodol, s poéta nem vagy,
Ömölnek rendeid, s poéta nem vagy,
Phoebust kiáltozod, s poéta nem vagy,
Csók és bor éneked, s poéta nem vagy,
Mi híjod? Értem én: *Poéta* nem vagy!

Himfy.^{54*}

Dayka. Tűzbe, felét! *Himfy.* Vetem. *D.* Újra felét! *H.* Ím. *D.* Harmadikat még!
H. Lángol az is. *D.* Jer most; vár az olympusi kar.

Nehéz és könnyű.

Nem szeretek nehezet, ha nehéz; könnyűt nem, ha könnyű;
Ez s amaz együtt dísz, mint külön állva hiba,
Úgy kell ami nehéz, ha nem érzeti vélem, hogy az volt,
S a könnyű, ha simult, sok faragásra leve.⁵⁵

Ezek az epigrammák Kazinczy Ferencnek *Tövisék és virágok* c. könyvéből valók (1811). A nyelvújítás ellenségeit, a maradiakat gúnyolta ki bennük.

⁵³ Kazinczy korában élő tehetségtelen költő.

⁵⁴ Kisfaludy Sándor. Ezért a csipős epigrammáért haragudott Kisfaludy S. Kazinczyra.

⁵⁵ Ez az epigramma az *Új tövisék és virágok*-ból való. Értelme: Nem szeretem a súlyos gondolatokat nehéz formában, homályos előadásban, a könnyüekről pedig lássék, hogy gondos munka árán váltak azokká.

Csokonai Vitéz Mihály.
1773-1805.

A Reményhez.

Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának
Bókol untalan. -
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevetsz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárciszokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt,
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge méh,
Repkednek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy hiát esmértem
Örömmnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Oh! csak Lillát hagytad volna,
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna

Gyászos énekem.
 Karja közt a búkat
 Elfelejténem,
 S a gyöngykoszorúkat
 Nem irigyleném.
 Hagyj el, oh Reménység!
 Hagyj el engemet;
 Mert ez a keménység
 Úgy is eltemet.
 Érzem; e kétségbe?
 Volt erőm elhagy,
 Fáradt lelkem égbe,
 Testem földbe vágy.
 Nekem már a rét hímetlen,⁵⁶
 A mező kisült. -
 A zengő liget kietlen,
 A nap éjre dült. -
 Bájoló lágy trillák!
 Tarka képzetek!
 Kedv! Remények! Lillák!
 Isten véletek!

Csokonai Vitéz Mihály lírai költeményei közül legszebbek Lilla-dalai. Lilla (Vajda Júlia) egy komáromi fakereskedő leánya volt. A költő Komáromban jártakor beleszeretett a leányba, aki viszonzta is érzelmeit. Júlia atyja azonban nem egyezett bele házasságukba és máshoz adta leányát feleségül. Csokonait nagyon lesújtotta ez a hír. Ekkor írta ezt a költeményt.

Szegény Zsuzsi a táborozáskor.

Estve jött a parancsolat
 Violaszín pecsét alatt.
 Egy szép tavaszi éjtszakán
 Zörgettek Jancsim ablakán.
 Épen akkor vált el tőlem,
 Vígan álmodott felőlem,
 Kedvére pihent ágyában,
 Engem ölelvén álmában:
 Mikor bús trombitaszóra
 Ülni kellett mindjárt lóra,
 Elindulván a törökre;
 Jaj! Talán elvált örökre!
 Sírva mentem kvártélyáig⁵⁷
 S onnan a kertek aljáig.
 Indult nyelvem bús nótára
 Sírva gerlice módjára.

⁵⁶ Virágtalan. V. ö. „Sok nehéz aranyhím terheli ruháját”: (Toldi: I. É.)

⁵⁷ Szálláshely.

Csákóját könyvvel öntöztem,
Gyász pántlikám rákötöztem;
Tíz rózsát hinték lovára,
Száz annyi csókot magára.

A lelkem is sírt belőlem,
Mikor búcsút veve tőlem:
„Isten hozzád!” többet nem szólt,
Nyakamba borult s megcsókolt.

Berzsenyi Dániel.

1776-1836.

A magyarokhoz.

Romlásnak indult⁵⁸ hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajúl?

Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Vérideit, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcöd:⁵⁹ undok vipera-fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el téged egykoron
A vad tatár khán xerxesi táborá,
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Százada, s titkos gyilkosaid keze:
A szent rokonvérben füresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs, spártai férfikar
Küzdött s vezérelt fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként
Ércbuzogány rezegett kezében.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férges erős gyökerit megőrlik.

S egy gyenge széltől földre terítettik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledül s rabigába görbed.⁶⁰

⁵⁸ Nem állítmány, hanem jelző.

⁵⁹ Veszni tért (megromlott) erkölcsöd feldulja Budát.

⁶⁰ Ez a versszak fejezi ki a költemény alap gondolatát.

Mi a magyar most? - Rút sybarita⁶¹ váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverőhelyének.

Elődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet örlelkét⁶² tapodja,
Gyermeki báb puha szíve tárgya.

Oh! más magyar kar mennyköve villogott
Atila véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője Árpád a Duna partjain.
Óh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet⁶³ hatalmát

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszontság⁶⁴ járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány-vet,
Játszva emel s mosolyogva ver le.

Felfogat a nagy századok érckeze
Mindent: ledült már a nemes Ilion,⁶⁵
A büszke Karthagó hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

1796.

„A nemzeti erkölcsök hanyatlását gyászoló hazaszeretet leghatalmasabb nyilatkozata Berzsenyinek e költeménye. A magyar elfajult s bűnéért eltörli az ég, mondja ki a retentő gondolatot s támad a két-ségbeesés viharával a romlott nemzetre. A mult csapásai, a tatárjárás, a törökpusztítás, a rokonvérontó belviszályok közepett fenntartották a magyart: az erkölcs és vitézség; most romlik, pusztul lassan, észrevétlen, mint az odvas fa, mert elvesztette nagy nemzeti erényeit: nem ápolja őseinek nyelvét, ruháját, idegen szokásokon kap, gyáva, elpuhult nemzetté lett A nyitott sir előtt, melyet a költő képzelete fest, még egyszer elvonulnak a hon megalapításának, megvédelmezésének jelenetei: Atila, Árpád, Hunyadi dicső alakja. A vád elhallgat s a költő fenséges fölháborodását mintegy elcsitítja fájdalom a közelgő pusztuláson. Lelke elfordul a haragra zaklató októl: a kibékítő megnyugvást keresi. Egy csodaszép fordulattal a világtörvényre hivatkozik, mely erőszakos kényszerével megsemmisít minden nagyot és nemest. Kérlelhetetlensége legyen engesztelődésünk. - Az eszmék fenségéhez, az érzelmek háborgásához méltó a költemény hatalmas, tömört nyelve; a kifejezések emelkedettsége, ereje, a történeti és természeti hasonlatok kiválósága egyaránt hirdetik a tárgy nagyszerűségét.”
(Zlinszky Aladár.)

⁶¹ Sybaris alsó-olaszországi város, melynek lakói nagyon romlottak voltak.

⁶² A nemzeti védőszellem, géniusz.

⁶³ Mohamed.

⁶⁴ Viszontagság.

⁶⁵ Trója.

Szállóigék:

**Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs.**

*

Mi a magyar most? - Rút sybarita váz.

*

Forgó viszonság járma alatt nyögünk.

Foházkodás.

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:

Léted világít, mint az égő

Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai.⁶⁶

Melyek körülted rendre keringenek,

A láthatatlan férgek, a te

Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét

A semmiségből, a te szemöldököd

Ronthat s teremthet száz világot,

S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsóít a Zenith és Nadír.⁶⁷

A szélvészek bús harca, az égi láng

Villáma, harmatcsepp, virágszál,

Hirdeti nagy kezed alkotását.

Buzgón leomlom színed előtt, dicső!

Majdan ha lelkem záraiból kikél,

S hozzád közel járulhat, akkor

Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek

Rendeltetésem pályafutásain.

A jobb s nemesb lelkek útján,

Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!

Zordon, de ó nem, nem lehet az gonosz

Mert a te munkád: ott is elszórt

Csontjaimat kezeid takarják.

⁶⁶ A világűr bolygói. A költő korában az Uranust tartották a nap legtávolabbi bolygójának.

⁶⁷ *Zenit* az égboltozat tetőpontja, *Nadír* a talppontja. A világmindenség legszélsőbb pontjait összetartó isteni hatalom elképzeltetése.

„Berzsenyi *Fohászkodása* valamennyi bölcselmi ódáját felülmúlja; az isteni erő és hatalom nagyságának, a keresztény hit mélységének e szinte páratlanul fönséges himnusza, Berzsenyi költészetének ez egyik legvalódibb remeke, amely a tudás és sejtelem, a valóság és látszat minden jelét képekbe csoportosítja, hogy rámutasson az egész természetre: íme minden, ami a földön és égen van, mind az Isten nagyságát, jóságát és bölcsességét hirdeti.” (Váczy János.)

A jámborság és középszer.

Más az Atridák ragyogó dagályát
Tarka pórázon mosolyogva nyögje,⁶⁸
S Tantalus⁶⁹-szájjal magas asztaloknál
Üljön epedve.

Ó ti, elrejtett kalyibák lakói,
Régi Jámborság⁷⁰ s te arany Középszer!
Üljetek mellém küszöbömre: vígan
Látlak, öllelek.

Üljetek mellém ősi tűzhelyemre!
S majd Szabínám⁷¹ hív keze-főzte mellett
Mártsatok vidám ajakat mosolygó
Bükkfa-kupámba.

Aki keblében helyet ad tinéktek,
A Szerencsének letapodja kényét;
S szive épségét soha semmi bájszín⁷²
Törbe nem ejti.

Nem von az fényes rabigát nyakára;
Sem majomnévéért kenyerét nem adja;
Kincseket sem gyűjt, hogy azokra árvák
Könnye kiáltson.

Tiszta lélekkel s megelégedéssel
Látja csűrében keze míve bérét;
S izzadásának gyönyörű gyümölcsét
Éli örömmel.

Nyájas orcával szegi meg falatját
A barátságnak s jövevény szegénynek;
S asztalánál, mint az öreg Philémon,⁷³
Égieket lát.

⁶⁸ Értelme: Legyen más a kincsek rabja. - Atridák: Atreus fiai: Agamemnon és Menelaos.

⁶⁹ Tantalus Atreus nagyatyja. Fiát, Pelopsot, megölte, feldarabolta s az isteneket ezzel vendégelte meg. Ezért az alvilágban örökös éhséggel és szomjúsággal bünhődött.

⁷⁰ Jámborság és Középszer megszemélyesítések.

⁷¹ Feleségem.

⁷² Nyelvújítási szó, a. m. szépség.

⁷³ Philemon és felesége, Baucis, abban a kitüntetésben részesültek, hogy az istenek földön-jártukban meglátogatták őket. A két öreg a maguk egyszerű módján megvendégelte őket s ezért azt a jutalmat nyerték, hogy késő öregségükben egyszerre halhattak meg.

Háza szent templom, maga áldozópap,
És az áldásnak poharát kezében
Istenek töltik kimeríthetetlen
Égi itallal.

Berzsenyi Horatiusnak a tanítványa. Nemcsak a klasszikus formákat tanulta el tőle, hanem átvette sokszor gondolatait, költői képeit is. De „a római lantot magyar nemzeti érzéseinek húrjaival szereli föl, s a hang, amelyet belőle kicsal, alapjában mindig emlékeztet ugyan a klasszikai hangra, de a véghatás sohasem idegen, hanem mindig magyaros. A magyar Helikont görög és római istenekkel népesíti be, de az áldozat, amelyet azoknak bemutat, hazai föld terméke, hazai szív áhítata és imádsága”. - „Horatius műveinek tanulmányát annyira felolvasztotta izmos tehetsége tűzkohójában, hogy még ott is saját felfogása jut érvényre, ahol a felületes vizsgáló előtt egyszerű utánzónak látszik.” (Váczy János.)

A közelítő tél.

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth,⁷⁴ s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.⁷⁵

Nincs már symphonia,⁷⁶ s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein⁷⁷
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét⁷⁸ fedi.

A hegy boltozatán⁷⁹ néma homály borong.
Nektárthysusain⁸⁰ nem mosolyog gerezd.
Itt nem rég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés: minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejts, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig izleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait:

⁷⁴ Útvesztő, kanyargó ösvény.

⁷⁵ Nyugati szél, mely Itáliában a tavasz kezdetét jelentette.

⁷⁶ Együtthangzás: itt: madárdal.

⁷⁷ Ernyőt alkotó ágai közt.

⁷⁸ Csalit: cserjékkel, bokrokkal benőtt hely; itt a víz tükrét elborító, lehullott faleveleket jelenti.

⁷⁹ A hegy oldalán.

⁸⁰ Nektár: a istenek itala; thysus: Bacchusnak szőlővessző-pálcája; nektárthysus: édes bort termő szőlővessző.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom,
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

A költemény két részre oszlik. Az első három versszakban a természet hervadását szemléljük, a másik háromban a költő szelíd panaszát halljuk gyorsan tovatűnő ifjúságáról.

Szállóige: **Minden csak jelenés.**

Osztályrészem.

Partra szállottam. Levonom vitorlám,
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis⁸¹ közt, sok ezer veszélyben
Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat,
Semmi tündérkép soha fel nem oldja.
Ó te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjut!

Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum⁸² vagy gyönyörű Larissa,⁸³
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi⁸⁴ forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalásszal
Biztató földem: szeretet, szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Vessen a végzet, valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Caména!⁸⁵
Itt is áldást hint kezed életemre,
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

⁸¹ A szicíliai tengerszorosban a hajókat veszélyeztető szakadék, szemben a Scylla nevű tengeri szörny barlangjával. Itt akadályt, veszedelmet jelent.

⁸² Szépfekvésű város Alsó-Itáliában.

⁸³ Thessaliai (Görögország) város.

⁸⁴ Tibur nyaralóhely Róma közelében.

⁸⁵ A költészet istennője.

Essem a Grönland örökös havára.
Essem a forró szerecsenhomokra⁸⁶:
Ott meleg kebled fedez, oh Caména,
Itt hűvös ernyőd.

Költeményünk a kevéssel való megelégedésnek költői szépségű kifejezése. Nagyon emlékeztet Horatius *Ad Aristium Fuscum* c. költeményére, de szebb és művészebb. Berzsenyi a maga egyéniségének vonásait, életkörülményeit pompásan illesztette bele ez ódába.

Életphilosophia.

Én is örömmre születtem
Árkádia berkében,⁸⁷
Rózsapárnán szenderegtem
Cypris⁸⁸ ámbrás⁸⁹ ölében.
Az arany század⁹⁰ Istene
Pásztorai közé kene.⁹¹

Ah! de mint az aranyvilág,
A rózsakor elrepül!
Olympusra⁹² más Isten hág,
S Dodona⁹³ berke dördül.
Elvirít a szép kikelet,
S vele a hesperi⁹⁴ liget.

Az enyém is elvirult már!
Pályám vége közelít:
Hol a gígászi Örök vár
S chaoszába⁹⁵ elmerít,
Mint egy cseppet az oceán,
Mint egy sóhajtást az orkán.

Légyen álom, légyen bíró,
Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó

⁸⁶ Szahara-sivatag.

⁸⁷ Az egész versszak azt a gondolatot fejezi ki, hogy Berzsenyi is költőnek született. Arkádia Peloponnesos középső része, a művészetek hazája.

⁸⁸ Cyprus a. m. Aphrodite (Venus): a szépség és szerelem istennője.

⁸⁹ Ambra a. m. ambrosia, az isteneknek örök ifjúságot és halhatatlanságot adó étele.

⁹⁰ A boldog mondai aranykor, amikor minden magától termett.

⁹¹ Költővé avatott.

⁹² Thessalia (Görögország) egyik magas hegye, ahol az istenek laktak.

⁹³ Város Epirusban; híres jóshely volt az ókorban.

⁹⁴ Hera (Juno) kertje, ahol a hesperidák az aranyalmákat őrizték.

⁹⁵ Rendezetlen, alaktalan tömeg, zürzavaros állapot.

A vadon enyhelyébe.⁹⁶
Mert ha bíró: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyugalmat ad.

Ember voltam, csak gyarlóság
Létem fényes bélyege,
Ha virtusom⁹⁷ nem hiúság,
Forró vérem melege,
Ha szívem nemesebben vert,
Önmagában méltó bért nyert.

Sírjak-e, hogy életemet
Jól használni nem tudtam,
S legkiesebb ösvényimet
Álmodozva folytattam?
Ha ezt újra elkezdhetném:
Ismét a múltat követném.

Az ifjúság örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem szebb ösztöneit
Soha bé nem tölthettem,
Ithakám⁹⁸ partját elértem:
S ah hazámra nem ismértem!

Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni nem fájlalnám;
Megcsókolgattam rózsáját,
Megizzadtam vaspályáját.

Láttam a mosolygó tavaszt,
Láttam az égető nyárt,
Láttam minden időszakaszt,
S minden földi láthatárt:
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék.

Tűnő éltem rövidségét
Én tehát nem siratom,
S a jövő kétes képét
Előre nem borzadom.
Minden kornak van Istene,
Nem zúgolódom ellene,
S kebelembe marasztom.

⁹⁶ Enyhülést adó helyébe.

⁹⁷ Erényem.

⁹⁸ Az ion szigetek egyike, Odysseus hazája.

E költeményben Berzsenyi egyénisége a maga teljességében tűnik elénk. Önmagát, életét, világnézetét tárja fel benne. „A nyugodt életbölcseletnek e józan, mégis költői, az önismeretnek, a lelki békének e szerény s mégis önérzetes hangja, az elégiái ellágyulásnak a felindulás pátoszával való e művészi kapcsolata ritkítja párját költészetünkben.” (Váczy János).

Szállóige: **Minden kornak van Istene.**

Napoleonra.

Nem te magad győztél, hanem a kor lelke - szabadság,
Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
A népek fényes csatásba merülve imádtak,
S a szent emberiség sorsa kezedbe került,
Ámde te azt tündér kényednek alája vetted,
S isteni pálmádat váltja töviskoszorú.
Amely kéz felemelt, az ver most porba viszontag;
Benned az emberiség ügye boszúlva vagyon.

Szállóigék:

Él még nemzetem Istene. *(A felkölt nemességhez.)*

*

**Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Núbia párduca.** *(A felkölt nemességhez.)*

*

**A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér.** *(Felsőbüki Nagy Pálhoz.)*

Kisfaludy Sándor.

1772-1844.

Kesergő Szerelem.

7. Dal.

Mint a szarvas, kit megére
A vadásznak fegyvere,
Fut - de későn - foly már vére
Vérzik tőle a cseré:⁹⁹
Úgy futok én e pár-szemtől,
A seb mellem baljában;
Ázik a föld keserveimtől
Lábam minden nyomában.
De hajh! mennél tovább érek,
Annál jobban gyűl a méreg,
S beljebb rögzik szívembe;
Futok, hajh! - de vesztembe.

27. Dal.

Ott, ahol én nevelkedtem,
Egy dombról egy patak folyt;
Hányszor ott nem estvéledtem!
Éltem akkor boldog volt.
Vígan, mint a völgy ölében
Ama patak csordogált,
Az ártatlanság ölében
Életem úgy folydogált.
Ez idők az örökségbe,
Mint a vizek a mélységbe,
Lefolytanak. - Halandó!
A jó hamar mulandó.

126. Dal.

Napok jönnek, napok mennek,
De búm csak nem távozik;
És az órák elreppennek,
De sorsom nem változik:
A volkánok kifáradnak, -
De nem az én tüzeim;
Folyók, tavak kiapadnak, -
De nem az én könnyeim;
Erdők, mezők felvidúlnak,
Csillagzatok megfordúlnak,

⁹⁹ Cserjés.

A szerencse forgandó -
Csak inségem állandó.

A Kesergő szerelem (1801) Szegedy Rózának, a híres dunántúli szépségnek emlékét őrzi. Egy ideig hiába ostromolta őt a költő kérésével, végül mégis feleségül kapta. Boldogan folyó házasságát a *Boldog szerelem*-ben örökítette meg (1807). Mind a két dalsorozatot az általa alkotott Himfy-versszakokban írta.

Kisfaludy Károly.
1788-1830.

Szülőföldem szép határa!

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérdem.
Virulsz-e még, szülőföldem!
Azt kérdezem a felhőktől,
Azt a suttogó szellőktől.

De azok nem vigasztalnak,
Bús szívemmel árván hagynak;
Árván élek bús szívemmel,
Mint a fű, mely a sziklán kel.

Kisded hajlék, hol születtem,
Hej tőled be távol estem!
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgószél.

Kisfaludy Károly ifjúságának egy részét külföldi bolyongásban töltötte. Nagy nélkülözések között tengette életét. Érthető, hogy vágyódva gondolt vissza hazájára.

Szállóige:

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?

Rákosi szántó a török alatt.

Miről apám nagy búsan szólt,
Hogy itt hajdan szebb élet volt,
Érzi szívem s felsóhajtok,
Amint Rákos téréen szántok.

Hol Mátyás, az igazságos?
Te láttad őt, boldog Rákos!
Tán itt nyargalt hajdanában,
Hol én szántok mostanában.

Mondják, itten vitéz urak
Összegyültek, tanakodtak;
S ha csatára trombitáltak,
Mint a sasok, víni szálltak.

Eltűntek ők; Rákos, te állsz,
Meződön hány embert táplálsz,
Hej de magyart alig látok,
S nehéz szívvel tovább szántok.

Pest-Budáru! sok nép kijár,
S alig érte nyelvünket már:
Hej! ma-holnap a magyar szó
Ritka, mint a fejtér holló.

Hús szél támad onnan felül,
Zúgó szárnyán sötét köd ül;
Tán a por is e szép mezőn
Nemes szívek hamvából jön.

Barna leány a faluból!
Hej ne igyál a Rákosból!
Magyar csonton foly a vize,
Könnyektől sós annak íze.

Rákos! Rákos! hová lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szívem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

A költemény helyzetdal. A költő a rákosi szántó ajkára adja panaszát.

Szállóige:

**Rákos! Rákos! hová lettél?
Szép híredből de kiestél!**

Mohács.

Hős vértől pirosult gyászter, sóhajtván köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!
Hollószárnyaival lebegett a zordon Enyészet,
S pusztító erejét rád viharozta dühe,
S vak diadalma jelét robogó villámival itten
Honni vitéz seregink holttestemikre süté.
Tomori! büszke vezér! mért hagytad el érseki széked;
Nem halt volna hazánk dísz, virága veled.
Harc tüze lángítá bizton viadalra kikelted',
S érted mennyi dicsők estenek áldozatul!
Szűk vala egy ország! be kicsiny most néma lakásod
Tárogatód megszűnt, rozsda emészti vasad.
Nyugodj! rajtad üze dölyfét a csalfa szerencse;
A békítő sír enyhe takarja porod.
Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménnyel,
Sujta le kegytelen itt a riadó csatavész!
Élte kies tavaszán kora sírt hány ifjú talál,
Kit nem rég az öröm lágy öle ringata még!

Dísztelen itt fekszik, deli termete összerutítva,
Száguldó paripák vasszegű körmök alatt.
Szöghaja fürteivel nem játszik kedvese többé,
Vér- s tapadó portól elmerevedtek azok.
Hasztalan áll az uton váró hive friss koszorúval,
Nem jön-e bajnoka még, félve reménylve vigyáz:
Hogyha levél zördül, őt sejteti véle szerelme,
Néz, piheg, arca tüzel, keble feszülve haboz.
Ah! de hiába tekint a távol lenge ködébe:
Elmarad a kedvelt s érzete búnak ered.
Végre megérti Mohács veszedelmét; gyöngé virágként
Hervad el a szép szűz néma keserve között.
Sírja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő
S a hűség csendes angyala őrzi porát.
Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
Fénytelen itt szunnyad s kő se' mutatja helyét!
Ősi szabadságért harcolt bár férfikarokkal,
Rendzavaró hévvel vérbe füesztve vasát,
Ámde hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?
Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.
Sínli szokott terhét tűzménje, nyihogva kapar, vág,
Rugdál, rázza fejét, hosszú sörénye lobog:
Elszáguld, hazatér, s így hírlí vitéz ura hűnytát,
Kit repedő szívvel hölgye zokogva sirat;
Míg sűrű könnye apad, s ő is hű férje után hal,
S a kiürült háznak csak döledéke marad.
A tölgy, mely zivatar közt annyiszor álla kevélyen,
Dóltében viruló ágait így temeti.
Hány bajnok hala így, de csak a boldog leli bérét:
A meggyőzöttnek csillaga véle tűnik.
Így hamvadtak el ők alacsony mohlepte gödörben,
S a feledékenység éje borítja nevök'.
Hantra dül a pásztor s füttyörészve legelteti nyáját;
És nem tudja, kinek hőspora nyugszik alatt;
Titkon mégis eped, szomorú dalt zengedez ajka:
A hősárnyékok csendesen ihletik őt.
A csatasíkon mély borulattal ballag az útas,
Elgondolva, minő kétes az emberi sors;
Néz és elkomorúl s lesütött szemmel halad ismét:
Felpattant sebeit belseje érzi maga.
Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt úsztat az éren,
Mintha fedezgetné, hogy ne tekintse szemünk:
Ott vergőde Lajos, rettentő sorsu királyunk,
Süllyedező lova érc hímzetü terhe alatt.
Hasztalanul terjeszti kezét; nincs, nincs ki segítse!
Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
Tátogat a mélység, aranyos páncélja fakó lesz,
S összezuzott testét hab fedi s barna iszap.
Ekként halni kínos! s kegyalak: neked életed így tűnt!
Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.

Ifju valál, örvényt nem sejtven, szörnyen adózál;
Szendergő porodat béke lebegje körül!
Hajh! s ezt visszavonás okozá mind s durva irígység
Egységünk történ törve, hanyatla erőnk.
A sorvasztó lánc így készüle árva hazánkra;
Nem! nem az ellenség, - önfia vágta sebét.
Gyászezlékü vidék! mi sok inség kútfeje lettél:
Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.
Naggyá lett Szolimán gögét Buda ormai nyögték,
S kénye vadon dúltán annyi vizzályra jutánk.
Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon;
Félhold kérkede szét városi tornyairól. -
El! ti komoly képek! ti sötétség rajzati, félre!
Új nap fényle reánk, annyi veszélyek után,
Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most,
S égve honért bizton nézzen előre szemünk!
És te virúlj, gyásztér! a béke malasztos ölében,
Nemzeti nagylétünk hajdani sírja, Mohács!

A mohácsi szörnyű katasztrófának örökszép emléke ez az elégia. A költő drámai erővel csoportosítja és jeleníti meg előttünk a mult gyászos eseményeit. Berzsenyi és Kölcsey pesszimizmusa a remény optimizmusává édesedik benne. - Kísérjük figyelemmel a költemény szerkezetét!

Szállóigék:

Hős vértől pirosúlt gyásztér sóhajtvá köszönlek!

*

Él magyar, áll Buda még!

*

Szegény tatár! (Bánkódó férj.)

Kölcsey Ferenc.
1790-1838.

Hymnus.

A magyar nép zivataros századaiból.

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel:
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebühödte már e nép
A múltat s jövőndőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak¹⁰⁰ vére.
S merre¹⁰¹ zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kúnság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt¹⁰² csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát¹⁰³
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben.
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

¹⁰⁰ Etele, Buda és Keve atyja. A hún hagyomány szerint a hún és a magyar testvérnép.

¹⁰¹ Nem kérdés! - amerre (csak).

¹⁰² A görög hitrege szerint az istenek itala; itt a tokaji bort jelenti.

¹⁰³ A híres fekete sereg.

Hányszor zengett ajkain
Ozmán vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre?¹⁰⁴

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger fölette.

Vár állott: most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek:
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hó szeméből.

Szánd meg, Isten, a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebühödte már e nép
A multat s jövődőt!

1823.

Kölcsey mély hazaszeretetéből és bensőséges hitéből fakadt ez a nemzeti imádságunkká vált himnusz, „melyen nemzedékek lelkesedtek s melyben a magyar szív beláthatatlan időkig őrzi önvallomását”. A hazaszeretet, büntudat és hit sugallta kérés imádsággá szélesült a költő ajkán. A Hymnust Erkel Ferenc zenésítette meg.

Szállóigék:

Isten, áldd meg a magyart!

*

**Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.**

¹⁰⁴ Sírja, koporsója. A rómaiaknál az elégetett hulla maradványait hamvvederbe, korsóalakú edénybe helyezték.

Remény, Emlékezet.

Éltünk rögs határain
Két génus vezet,
S felleg borúlván útain,
Nyújt mindegyik kezét;
De bár tekint biztatva rád,
Vigasztalást egyik sem ad:
Remény s Emlékezet.

Emlékezet lebegteti
Szárnyát a mult felett,
S bús képzetekben rengeti
Borongó kebeled;
Múlt kedv után titkon epeszt,
Múlt kín között ismét senyveszt,
S lelkedre hoz telet.

Kéklő lepelben messze jár
Előtted a Remény;
Magához int, de meg nem vár
Tovább, tovább lengvén.
S míg lepkeszárnyát kergeted,
Lezúg hijában életed,
S állasz pályád szélén.

Rosszat ne félj, s ne kívánj jót
Múlt és jövő közúl;
Öleld meg a Jelenvalót,
Mely játszik és örül;
S bár ködbe néha burkozik,
De színe gyorsan változik,
Ajkán mosolygás ül.

1824.

Zrínyi dala.

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére,¹⁰⁵
Mely nevével hév szerelmet gyújt;
S messze képét bujdosó magzatja,
Még Kalypso¹⁰⁶ keblén is siratja,
S kart feléje búsán vágyva nyujt?

Itt van a hon, ah nem mint a régi,
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már;
Elhamvadt a magzat hó szerelme,

¹⁰⁵ Melynek szent földére Árpád vére győzelemben csorga.

¹⁰⁶ Kalypso Ogygia szigetének nimfája, aki a hazájában vágyó Odysseust szerelmével magához akarta láncolni.

Nincs magasra vívó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.

Hol van a bérc, és a vár fölette,
Szondi melynek sáncait védlette,
Tékozolva híven életét;
Honnan a hír felszáll, s arculatja
Lángsugárit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?

Itt van a bérc, s omladék fölette,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván, s néma hant;
Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg, ha néha felpillant.

És hol a nép, mely pályát izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanult;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjúsága,
A jelenben múlt s jövő virúlt?

Vándor állj meg! korcs volt anyja vére,
Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyöngye fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanult izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

1830.

„Kölcsey hazafi fájdmában van valami szent, a tragikum szentsége, a görög tragédiák kórusának (kardal) hangja, mely megzendül koronként a nemesis (végzet) csapásai alatt haldokló hős fölött.” (Gyulai P.) Ilyen hős Zrínyi is, aki már „nem leli honját a hazában.” Az ő szájára adja a költő panaszát.

Huszt.¹⁰⁷

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék!
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövendővel komolyan vess öszve jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

1831.

Szállóige: **Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!**

¹⁰⁷ Huszt vára (Mármaros m.) Rákóczi idejében nevezetes eseményeknek volt színhelye.

Zrínyi második éneke.*

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég és ömlik mély sebére
S ő védtelen küzd egyedül,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra s vég veszélybe dül.

Áldást adék, sok magzatot honodnak,
Mellén kiket táplál vala;
S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
Ön népe nem lesz védőfala?
Szív, lélek el van vesztegetve rátok;
Szent harcra nyitva várt az út
S ti védőfalat körül nem vonátok;
Ő gyáva fajt szült s érte sírba jut.

De szánjad, ó sors, szenvedő hazámat!
Te rendeltél áldást neki:
S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
Kiket nevelt ön gyermeki.
Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek;
S míg hamvokon majd átok ül,
Ah tartsd meg őt, a hűv¹⁰⁸ anyát, teremnek
Tán jobb fiak, s védvén állják körül.

Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
Szülőtti bűnein leszáll;
Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblü nép;
S szebb arcot ölt a föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.

1838.

Ez a költemény a *Zrínyi dalának* ikertestvére. A költő Zrínyi ajkával arra kéri benne a sorsot, „hogyan szánja meg szenvedő hazáját, de a sors kérelhetetlen, a haza őrcsillagzatja szülőttei bűnein leszállt, a magyar eljátszotta szerepét s a négy folyam mentében más nemzet fogja betölteni a tehetetlen Magyarország hivatását. Ez a legkétségbeejtőbb hang nemcsak Kölcseyben, hanem az egész magyar lírában.” (Gyulai)

Szállóige: **A haza minden előtt.** (*Emléklapra.*)

¹⁰⁸ Hív = hű.

Katona József.
1791-1830.

A Bánk Bánból Tiborc panasza.

Tiborc:

Ő csorda számra tartja gyülevész
Szolgáit! éppenséggel mintha minden
Hajszála egy őrzőt kívánna; sok
Meráni, olykor azt hinné az ember,
Hogy tán akasztani viszik, úgy körül
Van véve a léhűtőktől, s mi egy
Rossz csósz alig tudunk heten fogadni.
Ő táncmultságokat ad szüntelen,
Úgy, mintha mindég vagy lakodalma vagy
Keresztelője volna: és nekünk
Szívünk dobog, ha egy csaplárlegény az
Utcán előnkbe bukkanik, mivelhogy
A tartozás mindjárt eszünkbe jut.
A jó merániak legszebb lovon
Ficáncolódnak, - tegnap egy kesej,
Ma szürke, holnap egy fakó: - nekünk
Feleség- s porontyainkat kell befogni,
Ha veszni éhen nem kívánkozunk.
Ők játszanak, zabálnak szüntelen,
Úgy, mintha mindenik tagocska bennök
Egy-egy gyomorral volna áldva: nekünk
Kéményeinkről elpusztulnak a
Gólyák, mivel magunk emésztjük el
A hulladékot is. Szép földeinkből
Vadászni berkeket csinálnak, a-
Hová, nekünk belépni sem szabad;
S ha egy beteg feleség vagy egy szegény
Hímlős gyerek megkívánván, lesujtunk
Egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek;
És aki száz, meg százezert rabol,
Birája lészen annak, akit a
Szükség garast rabolni kényszerített.

Bánk:

Hogy úgy van!

Tiborc:

Ők monostort, templomot
Építenek, hol úgy sípolnak, úgy
Megzengenek, hogy a zarándokok
Táncolni kénytelenek a sáros utcán;
Nekünk pedig nincs egy jó köntösünk,
Melyben magát az ember egy becses

Védszent előtt mutathatná meg a
Templomban.

Bánk:

Oh, buzogj vér! Csak buzogj!

Tiborc:

Hahogy panaszkodni akarunk, előbb
Meg kell tanulnunk írni; mert az ily
Szegény paraszt az úr elébe nem
Mehet be többé - úgy rendelte Béla
Király, s merániak hasznát veszik.
Hisz összekarmolázná a szegénynek
Patkója a szép sima padlatot!
S ha tán utolsó fillérünkre egy
Törvénytudó felírja a panaszt.
Ki írja fel keserves könnyeinket,
Hogy jó királyunk megláthassa azt. - -

Ez a részlet Katona Bánk Bán-jának harmadik felvonásából való. Tiborc egyre fokozódó keserőséggel
panaszolja el a szegény nép nyomorát, mialatt a gőgös merániak minden jóban duscalkódnak.

Szállóigék:

Üsd az orrát, magyar, ki bántja a tied.

*

Nincs a teremtésben vesztes, csak én!

*

A büntetés már ennek irgalom.

Vörösmarty Mihály.
1800-1855.

Zalán Futásából az első ének bevezető sorai.

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, s te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek és a
Bús feledékenységek koszorútlan alakja lebegnek.
Hol vagyon, aki merész ajakát hadi dalnak eresztvén,
A riadó vak mélységet fölverje szavával,
S késő százak után méltán láttassa vezérlő
Párducos Árpádot s hadrontó népe hatalmát?
Hol vagyon? Ah ezeken némán fordulnak el: álom
Öldösi szíveiket, s velök alszik az ősi dicsőség.
A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.
Engem is, a nyugalom napján, ily év hozza fényre,
Már késő unokát, ki előbb a lányka mulandó
Szépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,
S rajta veszett örömem dalait panaszosra cserélvén,
Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.
Mégis az ifjúság háborgó napjai múlván,
Biztos erőt érzek: kebelemben nagyra kelendő
Képzetelek villannak meg diadalmas Űgekről,
S a deli Álmosról s Álmosnak büszke fiáról,
Párducos Árpádról... Oh hon! meghallasz-e engem
S nagyra törő tehetős fiaid hallgatnak-e szómra?
Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet
Elnyugszik, s a fél föld lesz nyoszolyája; de engem
Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő
Lelkem előtt lobogós kópiák és kardok acéli
Szeddelik a levegőt: villog, dörög a hadi környék.
Látom, elől kacagányos apák, s heves ifju leventék
Száguldó lovakon mint törnek halni, vagy ölni,
Zászlódat látom, Bulcsú, s szemem árja megindul.
Oh hát halljátok, ti hazának gyermeki! szómat;
Későn hangzik már, - de magában hordja halálos
Harcok fergetegét, s hú a haladékony időhöz.

1825.

A költő korának lelki szükségletét elégítette ki, amikor ragyogó fantáziájával a honfoglalás sorsdöntő mozzanatát állította az elnyomott magyarság elé. - Ő, ki eddig a leányka (Perczel Etelka) szerelmén csüngött, erőt érez magában, hogy méltó éneket zengjen párducos Árpádról, a honfoglaló magyarok vitézségéről.

Szállóige: **Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?**

Salamon.

„Átok reád, magyarok hazája,
Átok rád, te pártos, büszke nép!
Ingadozzon fejed koronája,
S mint az árnyék, légyen oly setét.
Mint kemény kard, oly kemény sziveddel
Meg ne békélj soha tenfeleddel.

És te Isten, aki felkenettél,
Hogy viselném földön képedet,
Elfelejts, ha meg nem védelmeztél,
Nem kívánom több kegyelmedet.
Salamonnak nincs hol maradása,
Földön nyugta, égre vágyódása.”

A lesujtott angyalként imígyen
Átkozódik a futó király;
Tört sisakja, pajzsát elvetette,
S kardja csorba, csonka vasból áll;
Vért piroslik hősi arculatja,
Honfivért a kardnak markolatja.

Teste dúlt, de lelke még dulottabb;
Tátog a seb véres oldalán,
De nagyobb az, jobban ég szívében,
Melyet érez vesztett koronán.
Futva fut; de bármi gyors futása,
Vele száguld keble óriása.¹⁰⁹

S már folyók és rónaság vidéki,
Bércek, völgyek elmaradtanak,
S a határnál a futó elébe
Egy vad erdő lombi hajlanak:
Ott elvész a bús lovag pályája,
Rá borulván rengeteg homálya.

És az év jár; sárga koszorúját
Váltja, veszti a komor vadon,
Fölzendül az elholt dal koronként
A viruló ifjú lombokon,
Agg a szarvas, feje ágozatján
Éve számát büszkén mutogatván.

És az évek múltán a vadonban
Domb alatt, hol forrás csörgedez,
Melyhez a vad csörtető robajjal
Jár, ha hévtől szomjan epedez:
Egy jámbornak áll kis kápolnája,
Nyilt, födetlen ég mosolyg le rája.

¹⁰⁹ A vádoló lelkiismeret.

Egy letűzött kard a szent kereszt ott,
És az oltár istenadta föld.
Térdepelve éjt, napot hosszában
A remete ott áhítva tölt;
És ragyogva ömlik el szakállá;
Mindenik szál lelki béke szála.

Kebelében szenvedély hatalmi
Rég nyugatra csillapodtanak,
Arcain vad indulat vonási
Lágy-szelídre elsimultanak;
Egy ohajtást rejt s mond szíve, szája:
„Boldoguljon a magyar hazája!”

S elhal a nagy átok, messzetűnvén
A királynak gögös álmai,
És az ember jobb természetének
Visszatérvén aggodalmi:
„Légy szerencsés, rokonim hazája!
S a szerencsét ten erőd táplálja!”

Így ohajt és teste romladékán
A halálnak gyilkos karja győz,
Összeroskad, s hervadó levéllel,
Eltakarja őt a sárga ősz.
S a királynak puszta sírhazája
Most vadaknak ordító tanyája.

1832.

Salamon tragikus sorsa több ízben foglalkoztatta Vörösmarty képzeletét. Mutatja ezt Salamon c. drámája. Magáról a költeményről, mely közel áll a balladához, így ír Gyulai Pál: „Két ellentétes lelki állapot mily szépen olvad össze s békül ki itt egy képben. Átkot hallunk, mely áldássá válik, büszke királyt látunk, ki ájtatos remete lesz. Az átalakulás fejlődését igen helyesen nem részletezi a költő, de annál művészebben rajzolja egypár vonásban a sors sujtó kezét, az idő enyhítő folyamát, a természet nyugalmas csendjét s veti lelkünkbe mintegy olvasztó hangulatkép, mely sejtetve mindent kimagyaráz”.

Szép Ilonka.

I.

A vadász ül hosszú méla lesben,
Vár felajzott nyílra gyors vadat,
S mind fölebb és mindig fényesebben
A serény nap délfelé mutat;
Hasztalan vár; Vértes belsejében
Nyugszik a vad hús forrás tövében.

A vadász még lesben ül sokáig,
Alkonyattól vár szerencsejelt:
Vár feszülten a nap áldoztáig,
S ím a várt szerencse megjelent:
Ah de nem vad, könnyű kis pillangó,
S szép sugár lány, röpteként csapongó.

„Tarka lepke, szép arany pillangó!
Lepj meg engem, szállj rám, kis madár;
Vagy vezess el, merre vagy szállandó,
Ahol a nap nyúgodóba jár”.
Szól s iramlik, s mint az őz futása,
Könnyű s játszi a lány illanása.

„Istenemre!” szóla felszökelve
A vadász: „ez már királyi vad!”
És legottan, minden mást feledve,
Hévvvel a lány nyomdokán halad.
Ő a lányért, lány a pillangóért,
Versenyeznek tündér kedvtelésért.

„Mégvagy!” így szól a leány örömmel,
Elfogván a szállongó lepét;
„Mégvagy!” így szól a vadász, gyönyörrel
A leányra nyújtva jobb kezét;
S rezzent kézből kis pillangó elszáll;
A leány rab szép szem sugaránál.

II.

Áll-e még az ősz Peterdi háza?
Él-e még a régi harc fia?
Áll a ház még, bár fogy gazdasága,
S telt pohárnál ül az ősz maga.
A sugár lány körben és a vendég;
Lángszemében csábító varázs ég.

S Hunyadiért, a kidőlt dicsőért,
A kupák már felvillantanak,
Ősz vezére s a hon nagy nevéért
A vén bajnok könnyei hulltanak;
Most könnyűi, vére hajdanában
Bőven omlott Nándor¹¹⁰ ostromában.

„Húnyt vezérem ifjú szép sugára” -
Szól az ősz most „éljen a király!”
A vadásznak vér tolúl arcára
S még kupája illetlen¹¹¹ áll.
„Illetlen mért hagyod kupádat?
Fogd fel, gyermek, és kövesd apádat!

Mert apád én kétszer is lehetnék,
És ha ittam, az nincs cenkekért,¹¹²
Talpig ember, akit én említék,
Nem gyaláz meg ő oly hősi vért!”

¹¹⁰ Nándorfejérvár = Belgrád.

¹¹¹ Érintés nélkül.

¹¹² A régi nyelvben kutyakölyket, később katona-inast, bérencet jelent; itt hitvány embert kell rajta értenünk.

S illetődve s méltóság szemében,
Kél az ifjú, tölt pohár kezében:

„Éljen hát a hős vezér magzatja,
Addig éljen, míg a honnak él!
De szakadjon élte pillanatja,
Melyben attól elpártolni kél;
Egy király se inkább, mint hitetlen:
Nyűg a népen a rossz s tehetetlen.”

S mind zajosban, mindig hevesebben
Víg beszéd közt a gyors óra ment.
A leányka híven és hívebben
Bámulá a lelkes idegent.
„Vajh ki ő, és merre van hazája?”
Gondolá, de nem mondotta szája.

„Téged is, te erdők szép virága,
Üdvözölve tisztel e pohár!
Hozzon Isten egykor fel Budába,
Ősz apáddal a vadász elvár;
Fenn lakozva a magas Budában
Leltek engem Mátyás udvarában.”

Szól s búcsúzik a vadász, rivalva
Inti őt a kúrthang: menni kell.
Semmi szóra, semmi biztatásra
Nem maradhat vendéglőivel.¹¹³
„Emlékezzél visszatérni hozzánk,
Jó vadász, ha meg nem látogatnánk.”

Mond szerényen szép Ilonka, állván
A kis csarnok végső lépcsőjén,
S homlokán az ifjú megcsókolván,
Útnak indul a hold éjjelén,
S csendes a ház, ah de nincs nyugalma:
Fölveré azt szerelem hatalma.

III.

Föl Peterdi s bájos unokája
Látogatni mentenek Budát;
Minden lépten nő az agg csodája,
Mert sok újat meglepetve lát.
A leányka titkon édes óra
Jövetén vár szép találkozóra.

S van tolongás s új öröm Budában:
Győzelemből várják a királyt,
Aki Bécsset vívó haragában
Vérboszút a rossz szomszédon állt.

¹¹³ Akik megvendégelték.

Vágyva néz sok hű szem ellenébe:
Nem vidul meg szép Ilonka képe.

„Hol van ő, a nyájas ösmeretlen?
Mily szerencse fordult életén?
Honn-e, vagy tán messze költözötte
Jár az őzek hűvös rejtekén?”
Kérdi titkon aggó gondolattal,
S arca majd ég, majd színében elhal.

S felrobognak hadvész-ülte képpel
Újlaki s a megbékélt Garák.
S a király jó, fölség érzetével
Környékeztén őt a hős apák.
Ősz Peterdi ösmer vendégére,
A király az: „Áldás életére!”

„Fény nevére, áldás életére!”
Fenn kiáltja minden hű ajak;
Százszorozva visszazeng nevére
A hegy és völgy és a zárt falak.
Haloványan hófehér szobornál
Szép Ilonka némán és merőn áll.

„A vadászhoz Mátyás udvarában,
Szép leánykám, elmenjünk-e hát?
Jobb nekünk a Vértes vadonában,
Kis tanyánk ott nyugodalmat ad.”
Szól az ősz, jól sejtő fájdalommal,
S a bús pár megy gondsujtotta nyommal.

És ha láttál szépen nőtt virágot
Elhajolni belső baj miatt:
Úgy hajolt el, félvén a világot,
Szép Ilonka titkos bú alatt.
Társasága lángzó érzemények,
Kínos emlék és kihalt remények.

A rövid, de gyötrő élet elfolyt,
Szép Ilonka hervadt sír felé;
Hervadása liliomhullás volt:
Ártatlanság képe s bánaté.
A király jön s áll a puszta házban:
Ők nyugosznak örökös hazában.

1833.

„E költeményből először a harmadik szakasz végversszakának e két sora volt készen:

*Hervadása liliomhullás volt:
Ártatlanság képe s bánaté.*

E két sor sokáig zsongott Vörösmarty lelkében, amint maga beszélte többeknek, míg lassanként az egész költemény megalakult. - Az elbeszélés egyszerű elégiai bája összhangzik a részek széparányúságával. A költő művészien készíti elő és emeli ki a lélektani mozzanatokat. - Vörösmarty kiválóan

kedvelte e költeményét. Nagyobbik leányát Ilonkának keresztelteté, hogy mintegy örökségül hagyja neki költői dicsősége egyik sugarát, a legbájosb női eszményképet, melyről valaha álmadozott.” (Gyulai P.)

Szállóigék:

Addig éljen, míg a honnak él!

*

Vajh ki ő, és merre van hazája?

*

Hervadása liliomhullás volt.

A szegény asszony könyve.

Egy szegény nő, Isten látja,
Nincs a földön egy barátja,
Agg, szegény és gyámoltalan,
Ül magán a csendes lakban.
Gyásza nincsen, gyásza rég volt,
Még midőn jó férje megholt;
De ruhája mégis gyászol:
Szíve fél a tarkaságtól.
Dolga nincs, hogy' volna dolga?
Kis ebédhez nem kell szolgál,
S az ebédnél nincs vendége,
Csak a múlt idők emléke,
Aki maga néz a tálba,
Azt az étel nem táplálja:
Több annak a gondolatja,
Mint amennyi jó falatja.
Gondol vissza és előre,
A sok jó és bal időre,
S félig étel, félig bánat:
Mindkettőbe belefárad.

Hejh nem így volt hajdanában,
Míg nem járt özvegyruhában:
Tele kamra, tele pince
S mindig kézben a kilincse,
És szegénynek és boldognak
Udvar és ház nyitva voltak,
Vendéget nem kelle kérni:
Önként szoktak ők betérni,
Víz' dicsérni, bor' fecsélni,
És a gazdát nem kimélni.
A szegény, kit Isten küldött,
Ide gyakran beköszöntött,
És azon, mit innen elvitt,
Lelkében nem tört meg a hit:
Nem hideg pénz, hideg arcok,

Eleség volt az ajándok.
És ha néha úgy történék,
Bár nagy ritkán, nem jött vendég,
Akkor sem lön üres a ház,
Bőven volt az istenáldás:
Jobbra, balra a sok gyermek
Játszottak és verekedtek,
S gondjaiért az anyának
Sok bajt, örömet adának.

Hajh azóta csak bút látott,
Hogy a gazda sírba szállott:
Gyermekei szétfutottak
Napkeletnek, napnyugotnak,
S a szegény nő elhagyatva
Úgy maradt, mint a szedett fa.

Az idő jár, s ő csak megvan.
Hol reményben, hol bánatban,
Szűken teng kis vagyonából,
És ha néha sorsa fordul,
Gazdálkodni még most sem tud,
Ha neki van, másnak is jut:
Jobb időkből rossz szokása,
Hogy a könnyeket ne lássa,
Megfelezeni kis kamráját,
S maga gyakran szükségét lát.

Most ott ül az asztal mellett,
Imakönyvében keresget.
Könyvét híják Rózsáskertnek,
Melyben szent rózsák teremnek.
Régi, jó, de kopott jószág,
Melyet még csak a barátság
S egypár ernyedt szál tart össze,
Oly igen meg van viselve.
S ím kopognak, és köhentve
Az öreg jó Sára lép be:
„Isten áldja meg, nagyasszony!
Most ugyancsak legjobb itthon.
Jó, hogy ilyenkor ki nem jár,
Majd elvesztem, oly nagy a sár.”
„Hát mi jót hoz, Sára néni?”
„Istenem! bár tudnék hozni.
Egy kéréssel jöttem volna,
Ha miatta meg nem szólna.
Oly nehéz most a szegénynek,
Tán jobb volna, ha nem élnek.
Imádságos könyvet kérnék,
Higgye meg, most oly jól esnék.
Mert hiszen ha már az ember
Szépszerint jóllakni sem mer,

Már ha szűken él kenyérrrel,
Éljen Isten igéjével.
Így legalább árva lelkünk?
Az imádság tartja bennünk.
Itt, tudom, van heverőben:
Adjon az Isten nevében.”

„Jó asszony, felelt az özvegy,
Könyvem nincs több, csak ez az egy.
De ha már úgy megkívánta,
És ettől függ boldogsága,
Vegye egy felét jó névvel,
Én beérem más felével.”
S fele ide, fele oda,
Könyvét kétfelé osztotta.

Most a két jó öreg asszony,
Hogy semmi jót ne mulasszon,
Fél könyvből, de nem fél szívvel,
Imádkoznak este regvel,
S ha van Isten mennyországban,
Nem imádkoznak hiában.

1847.

Vörösmarty édesanyjára szomorú napok következtek férjének halála után (1817). A családi vagyon lassan elfogyott, fiait nem tudta segíteni, sőt maga is segítséget látott. „Mi mélyen hathatott a fiúra (a költőre) anyja szenvedése. Huszonöt év múlva sem feleli el (1847-ben írta a költeményt) e kegyes, szomorú arcot s oly élénken, oly bensőséggel rajzolta, mintha épen akkor jött volna látogatásából. Valóban e költemény nemcsak Vörösmarty legszebb költeményeinek egyike, hanem kedélyre, bensőségre, s ami ezzel együtt jár, egyszerűsége nézve, majdnem mindent felülmúl, amit valaha írt. Ha nem volna más adatunk arra, hogy Vörösmarty nagyon szerette anyját, e költemény is elég bizonyosság lenne rá; ha nem írt volna semmi mást, ez talán maga is fönn tartaná nevét költészetünkben, mert a valóság és eszmény, a kedély és képzelem szerencsés vegyületének oly szüleménye, mely más irodalmakban is a ritkább jelenségek közé tartozik”. (Gyulai Pál.)

Kis gyermek halálára.*

Eljátszottad már kis játékidat,
Kedves fiú, hamar játszottad el;
Végsőt mosolyga orcád, s a halál
Leszedte róla szép rózsáidat.
Nemcsak magad menél, elvitted a
Szülék vidámságát, elvitted a
Legszebb remények gazdag bimbáját.

Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah
Ki fog téged megint fölkelteni?
Sirat szülőd és mondja: „Kelj fiam,
Kelj föl szerelmem, szép kis gyermekem!”
Mind hasztalan, te meg nem hallod őt:

Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid,
Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled.

De fájdalom ne bántsa hamvadat;
Mulásod könnyű volt és tiszta, mint
Az égbe visszareppenő sugáré.
A földhöz minket baj s öröm kötöz,
Óhajtjuk és rettegjük a halált:
Te túl vagy már, nincs kétség útagon.

Oh majd ha csendes tiszta éjeken
Föltűnnek a dicső csillagzatok,
Eljősz-e áldást hozni kedvesidre?
Eljősz-e álmaikhoz éjfelenként,
Hogy ég nyugalmát terjeszd rájok is?
Oh jöjj, ölelgesd kis testvéridet:
Orcáikat csókdossa szellemed;
S amely napok tetőled elmaradtak,
Add a szüléknek vissza. Ők együtt
Éljék le megszakasztott étedet,
És míg porodra hintenek virágot,
Lebegj te őrző angyalként fölöttük.

1824.

Vörösmarty költői hírneve ezzel a kedves kis elégiával kapott szárnyra. A Perczel-család vigasztalására írta, ahol nevelő volt. - 1848 áprilisában újra szomorú alkalmyszerűséget nyert a költemény. Ekkor halt meg a költő kisebbik fia, Mihály. Czuczor G. szentelte be a kedves halottat s búcsuztatóul elszavalta e szép elégiát.

Szállóige: **Eljátszottad már kis játékidat.**

Szózat.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizzály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jőni fog, ha jőni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet súlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

1836.

„A *Szózat* mindenre hivatkozik, ami újjászületési küzdelmében csak lelkesítheti a magyart, s a remény és emlék, a hit és balsejtelem húrjain játszva, mindenbe az önbizalom és nagyság érzetét vegyíti. Semmi csüggedés többé, bátran nézhetünk szembe a jövővel. Nagy válság felé közeledünk, egy jobb kornak kell jöni, vagy ha nem, ha el kell vesznünk, többé nem veszhetünk nyomorultan. Az bizonyos, hogy így többé nem élhetünk s ez már magában lélekemelő.” (Gyulai P.). Vörösmarty kiemelte a lírát Kőlcsey pesszimizmusából. A jobb jövőbe vetett remény hangja majdnem minden hazafias, sőt egyéb-tárgyú költeménye végén is felcsendül. A *Szózat* - épügy, mint Kőlcsey Hymnusa - nemzeti imádsá-gunkká lett. Egressy Béni zenésítette meg 1843-ban.

Szállóigék:

Itt élned, halnod kell.

*

**Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.**

Az élő szobor.

Szobor vagyok, de fáj minden tagom;
Eremben a vér forró kínja dül;
Tompán sajognak dermedt izmaid;
Idegzetem küzd mozdulhatlanul.

Szemeim előtt képek vonulnak el
A népemésztő harcok napiból:
Véráldozók a szent, örök jogért,
S bérért ölők észak csordáiból.

És látom gyermekimnek árnyait,
A vég csatában elhullottakét,
Varsó falán s az égő falvakon
Vad üldözőmnek vérrel írt nevét.

És hallom a vesztett csaták zaját,
Az árulók bal suttogásait,
S fejökre hajh le nem zúdíthatom
A megcsalottak szörnyű átkait.

S nem sírhatok, bár hő zápor gyanánt
Szememben a könny százszor megered:
Mídön kiér a zord világ elé,
Hideg, kemény jéggyöngyökké mered.

Agyamban egyik örült gondolat
A másikat viharként kergeti:
Szent honfitúz, mely áldozatra kész,
S rút hitszegés, mely nyomban követi:

S a bal szerencse minden ostora,
Mely népem' érte annyi vér után;
Magas dicsőség a harc reggelén;
Inség, halál, gyalázat alkonyán.

S szívemben - oh mondhatlan szenvedés! -
Lázongva forr a szent boszú heve;
Gyúlt ház az, mely ön gazdájára ég,
Kit nem ragad ki szomszédok keze.

S holott örökké él a fájdalom,
Nehéz mellem sóhajjal van tele;
De rajta áll megbűvölt gát gyanánt
A szenvedő szív márvány fedele.

Nem szólhatok; nyögésem néma jaj;
Szó és fohász kihalnak ajkimon.
A gondolat s az érzés ölyvei
Csak benn tenyésznek gyötrő lángimon.

Emelten függ a harcra szomju kard,
De nem mozdulnak a feszült karok;
Dermedten állnak lépő lábaim,
S nagy kínjaimtól el nem futhatok.

Oldódjatok, ti megkövült tagok,
Szakadj fel dúlt keblemből, oh sohaj!
Légy, mint a földrendítő éji vész,
Bútól haragtól terhes és szilaj.

S te elnyomott szó, hagyd el börtönöd',
Törj át a fásult nemzedék szivén,
Hogy megcsendüljön minden gyáva fül
Mennydörgésedtől a föld kerekén.

Kevés, de nagy, mit szólni akarok:
„Ember, világ, természet, nemzetek!
Ha van jog földön, égben irgalom,
Reám és kínaimra nézzetek!”

1841.

A lengyel nép sorsa iránt nagy részvéttel voltak Vörösmarty korának költői. Maga Vörösmarty is élénken átérezte ennek a nemzetnek szenvedéseit, melyeket ebben az allegóriájában megrázó erővel fejez ki. Az élő szobor a lengyelek hazája.

Liszt Ferenchez.*

Hirhedett zenésze a világnak,
Bárhová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod a beteg hazának
A velőket rázó húrokon?
Van-e hangod, szív háborgatója,
Van-e hangod bánat altatója?

Sors és bűneink a százados baj,
Melynek elzsibbasztó súlya nyom;
Ennek láncain élt a csüggedett faj
S üdve lőn a tettlen nyugalom.

És ha néha felforrt vérapálya,
Láz betegnek volt hiú csatája.

Jobb korunk jött. Újra visszaszállnak,
Rég óhajtott hajnal keletén,
Édes kínja közt a gyógyulásnak,
A kihalt vágy s elpártolt remény:
Újra égünk őseink honáért,
Újra készek adni életet s vért.

És érezzük minden érverését,
Szent nevére feldobog szívünk;
És szenvedjük minden szenvedését,
Szégyenétől lángra gerjedünk;
És óhajtjuk nagynak trónusában,
Boldog- és erősnek kunyhájában.

Nagy tanítvány a vészek honából,¹¹⁴
Melyben egy világnak szíve ver,
Ahol rőten a vér biborától
Végre a nap felderülni mer,
Hol vad árján a nép tengerének
A düh szörnyei gyorsan eltünének;

S most helyettök hófehér burookban
Jár a béke s tiszta szorgalom;
S a művészet fénylő csarnokokban
Égi képet új korára nyom;
S míg ezer fej gondol istenésszel,
Fárad a nép óriás kezével:

Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja,
És ha zengesz a múlt napiról,
Légyen hangod a vész zongorája,
Melyben a harc mennydörgése szól,
S árja közben a szilaj zenének
Riadozzon diadalmi ének.

Zengj nekünk dalt, hogy mély sírjaikban
Őseink is megmozduljanak,
És az unokákba halhatatlan
Lelkeikkel visszaszálljanak,
Hozva áldást a magyar hazára,
Szégyent, átkot áruló fiára.

És ha meglep bús idők homálya,
Lengjen fátyol a vont húrokon;
Legyen hangod szellők fuvolája,
Mely keserg az őszi lombokon,
Melynek andalító zengzetére
Fölmerül a gyásznak régi tére;

¹¹⁴ Liszt hosszú ideig élt Franciaországban, ahol a népszabadság kivívása rengeteg vérbe került (francia forradalom) és csak hosszú idő múlva állt helyre a nyugalom s kezdődött a békés munka.

S férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány hölgy, a méla bú,
S újra látjuk vészeit Mohácsnak,
Újra dúl a honfiháború,
S míg könnyekbe vész a szem sugára,
Enyh jön a szív késő bánatára.

És ha honszerelmet költenél fel,
Mely ölelve tartja a jelent,
Mely a hűség szép emlékezetével
Csügg a multon és jövőt teremt,
Zengj nekünk hatalmas húrjaiddal,
Hogy szivekbe menjen által a dal;

S a felébredt tiszta szenvedélyen
Nagy fiakban tettek érjenek,
És a gyenge és erős serényen
Tenni, túrni egyesüljenek;
És a nemzet, mint egy férfi, álljon
Érc karokkal győzni a viszályon.

S még a kő is, mintha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
És a hullám, mintha vérünk folyna,
Áthevülve járja a Dunát;
S ahol annyi jó és rossz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.

És ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e hon a dalon,
Melyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének.

1841.

Vörösmarty Széchenyi István eszméinek költői szárnyakat adott. Az újuló Magyarország tennivágyása forrong ebben az ódában. - Liszt Ferenc Doborjánban (Sopron m.) született 1811-ben, ahol atyja az Eszterházy hercegnél tisztartó volt. Már gyermekkorában nagy zenei tehetséget árult el. Hangversenykörútakon többször bejárta Európát. Hazájáról sohasem feledkezett meg. 1840-ben és 1846-ban hangversenyezett Magyarországon. Vörösmarty 1841-ben írta hozzá ezt az ódát.

Fóti dal.

Fölfelé megy borban a gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az,
Ami gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

Testet éleszt és táplál a
Lakoma,
De ami a lelket adja,
Az bora.
Lélek és bor két atyafi
Gyermekek;
Hol van a hal,¹¹⁵ mely dicső volt
És remek?

Víg pohár közt édesebb a
Szerelem;
Ami benne keserű van,
Elnyelem.
Hejh galambom, szőke bimbóm,
Mit nevetsz?
Áldjon meg a három Isten,
Ha szeretsz.

Érted csillog e pohár bor,
Érted vív,
Tele tűzzel, tele lánggal,
Mint e szív;
Volna szívem, felszökелne
Mint e kút,
Venni tőled vagy szerelmet,
Vagy bucsút.

Hejh barátom, honfitársam,
Bort igyál,
Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
Csak igyál.
Borban a gond megbetegszik
Él a kedv.
Nincs a földön gyógyerőre
Több ily nedv.

Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik.
Magyar ember már búsult sok
Századig.
Ideje, hogy ébredessen
Valaha:
Most kell neki fölvirúlni
Vagy soha.

Bort megissza magyar ember,
Jól teszi;
Okkal móddal meg nem árthat
A szeszi.
Nagyot iszik a hazáért
S felsívít:

¹¹⁵ Homályos hely. Talán azért nem „dicső és remek” a hal, mert a vízben él.

Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.

No de sebj, másképp leszen
Ezután:
Szóval, tettel majd segítünk
A hazán.

Ha az Isten úgy akarja,
Mint magunk,
Szennyet rajta és bitor bünt
Nem hagyunk.

Rajta társak hát, igyunk egy
Huzamost;
Bú, szerelmek, házi gondok
Félre most:
A legszentebb-, legdicsőbbért
Most csak bort,
De ha kellend, vérben adjunk
Gazdag tort!

A legelső magyar ember
A király:
Érte minden honfi karja
Készen áll;
Lelje népe boldogságán
Örömét,
S hír, szerencse koszorúzza
Szent fejét!

Minden ember legyen ember
És magyar,
Akit e föld hord s egével
Betakar.
Egymást értve, boldogítva
Ily egy nép
Bármi vésszel bizton bátran
Szembe lép.

Ellenség vagy áruló, ki
Hont tipor,
Meg ne éljen, fogyjon élte,
Mint e bor.
Áldott földe szép hazánknak,
Drága hon,
Meg ne szenvedd soha őket
Hátadon!

S most hadd forrjon minden csepp bor,
Mint a vér,
Melyet hajdan frigyben ontott
Hét vezér;
S mint szikrája a szabadba
Felsiet:

Úgy keresse óhajtásunk
Az eget.

Légyen minden óhajtásunk
Szent ima,
S férfikeblünk szent imáink
Temploma.
És ürítsük a hazáért
E pohárt:
Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.

Érje áldás és szerencse
Mindenütt,
Ahol eddig véremésztő
Seb feküdt.
Arca, mely az ősi bútól
Halovány,
Felderüljön, mint a napfény
Vész után.

Hú egyesség tartsa össze
Fiait,
Hogy leküzdje észak rémes
Árnyait.¹¹⁶
Künn hatalmas, benn virágzó
És szabad,
Bizton álljon sérthetetlen
Jog alatt.

S vér, veríték vagy halál az,
Mit kíván,
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend- s viharban:
„Szent hazánk!
Mégfizettük mind, mivel csak
Tartozánk.”

Vörösmarty csapongó fantáziájának alkotása ez a hazafias tűzben fogant bordal. - Fáy András fóti szüllejében, egy szüreti multság alkalmával olvasta fel a költő. Ekkor Deák Ferenc is jelen volt.

Szállóigék:

Felfelé megy borban a gyöngy.

*

Bort megissza magyar ember.

*

A legelső magyar ember a király.

*

¹¹⁶ A költő az orosz népre gondol.

Egy pohár bor a hazáért meg nem árt.

*

Megfizettük mind, mivel csak tartozánk.

Merengőhöz.

(Laurának)

Hová merült el szép szemed világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a múlt idők setét virága,
Min a csalódás könnye rengedez?
Tán a jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek réme jár feléd,
S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
Mert egyszer azt csalúton kereséd?
Nézd a világot: annyi milliója,
S köztük valódi boldog oly kevés.
Ábrándozás az élet megrontója,
Mely kancsalul, festett egekbe néz.
Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özön,
A telhetetlen elmerülhet benne,
S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;
A látni vágyó napba nem tekint;
Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget:
Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.
Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté,
Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt,
Földön honát csak olyan lelheté.
Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába:
Egész világ nem a mi birtokunk;
Amennyit a szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk.
Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek,
Mégférhetetlen oly kicsin tanyán;
Hullámin holt fény s ködvárok lebegnek,
Zajától fölrémül a szívmagány.
Ha van mihez bízhatnod a jelenben,
Ha van mit érezz, gondolj és szeress,
Maradj az élvvel kínáló közelben,
S tán szebb, de csalfább távont ne keress;
A bírhatót ne add el álompénzen,
Melyet kezedbe hasztalan szorítsz:
Várt üdvöd kincse bánat ára lészen,
Ha kart hizelgő ábrándokra nyitsz.
Hozd, oh hozd vissza szép szemed világát;
Úgy térjen az meg, mint elszállt madár,

Mely visszajő, ha meglelé zöld ágát,
Egész erdő viránya csalja bár.
Maradj közöttünk ifjú szemeiddel. -
Barátod arcán hozd föl a derút:
Ha napja lettél, szép delét ne vedd el,
Ne adj helyette bánatot, könyűt. –

1843.

Vörösmarty Csajághy Laurához, későbbi feleségéhez írta ezt a bölcselő költeményt. Laurával Bajzáéknál ismerkedett meg. Nagyon megtetszett neki a leány, aki lassanként észrevette a nagy költő közeledését. „Laura kételkedett magában, vajon képes-e boldogítani Vörösmartyt, nem mondott se igent, se nemet, de elhagyta vidám kedve és merengőbb lőn, mit Vörösmarty kétség és remény között szemlélt s a *Merengőhöz* című híres költeményét írta hozzá, mely épen úgy fölleplezi mély kedélyét, mint világot vet az egész viszonyra. Vörösmarty, mintegy kimélve érzelmeit, nem a szerelem dithyrambját intézi hozzá, hanem a boldogság bölcséletét fejti meg neki. Mint testvér, barát szólal meg, csak mintegy elrejtve érezteti szerelme fájalmát, mely a költemény végén lágy esengéssé válik... Vörösmarty nyilatkozott, Laura menyasszonya lőn” (Gyulai P.). - Minthogy Vörösmarty szegény volt, nászajándéku csak a *Merengőhöz* c. költeményét adta menyasszonyának, aki özvegységében is büszke volt erre az ajándékra. Lelkesedve mondta Gyulainak egy alkalommal „Kapott-e valaha menyasszony szebb ajándékot?” - Vörösmarty már 41 éves volt, mikor Laura kezét megkérte, ez a körülmény is megmagyarázza a költemény bölcselő, higgadt hangját.

Szállóigék:

Hová merült el szép szemed világa?

*

Ábrándozás az élet megrontója.

*

**Kinek virág kell, nem hord rózsaberket.
A látni vágyó napba nem tekint.**

Keserű pohár.

(Bordal „Cillej s a Hunyadiak” szomorújátékából.)

Ha férfi lelkedet
Egy hölgyre föltevéd,¹¹⁷
S az üdvösségedet
Könnyelműn tépi szét;
Hazug szemében hord mosolyt
És átkozott könyűt,
S míg az szívedbe vágyat olt
Ez égő sebet üt;
Gondold meg és igyál:
Örökké a világ sem áll;
Eloszlik, mint a buborék,
S marad, mint volt, a puszta lég.

¹¹⁷ Ha sorsodat egy nő sorsához kötötted.

Ha, mint tenlelkeden,
Függél barátodon,
És nála titkaid:
Becsület és a hon,
S ő síma orgyilkos kezét
Befúrja szívedig,
Míg végre sorsod árulás
Által megdöntetik;
Gondold meg és igyál: stb.

Ha szent gondok között
Fáradtál honodért,
Vagy vészterhes csatán
Ontottál érte vért,
S az elcsábultan megveti
Hú buzgóságodat,
S lesz aljas-, gyáva-, és buták
Kezében áldozat;
Gondold meg és igyál: stb.

Ha fájó kebleden
A gondok férgé rág,
S elhagytak hitlenül
Szerencse és világ,
S az esdett hír, kéj s örömed
Mind megmérgezve van,
S remélni biztosabbakat
Késő vagy hasztalan;
Gondold meg és igyál: stb.

S ha bánat és a bor
Agyadban frigyre lép,
S lassanként földerül
Az életpuszta kép,
Gondolj merészet és nagyot,
És tedd rá éltedet:
Nincs veszve bármi sors alatt,
Ki el nem csüggedett.
Gondold meg és igyál:
Örökké a világ sem áll;
De amíg áll, és amíg él,
Ront vagy javít, de nem henyél.

1844.

Ezt a bordalt, melyet országszerte énekelnek, Erkel Ferenc zenésítette meg. Hangjában rokon a *Fóti dal*-lal, a költő nem a mámort dicsőíti benne, hanem komoly gondolatokat tár elénk.

Szállóigék:

**Nincs veszve bármi sors alatt,
Ki el nem csüggedett.**

*

**Gondold meg és igyál:
Örökké a világ sem áll.**

Emlékkönyvbe.*

Setét eszmék borítják eszemet.
Szívemben istenkáromlás lakik.
Kivánságom: vesszen ki a világ
S e földi nép a legvégső fajig.

Mi a világ nekem, ha nincs hazám?
Elkárhozott lélekkel hasztalan
Kiáltozom be a nagy végtelent:
Miért én éltem, az már dűlva van.

Ily férfitól, nemes hölgy, mit kívánsz
Emléklapodba? Inkább adj nekem
Hitet, sejtelmet, egy reménysugárt,
Hogy el nem vész, hogy él még nemzetem...

Koldulni járnék ily remény- s hitért,
Megvennem azt velőm- és véremen.
Imádkozzál - te meghallgattatol -
Az tán segíthet ily vert emberen.

1849.

A világosi fegyverletétel után Vörösmartynak is bujdosnia kellett. Egy ideig a szatmármegyei Gebén Csanády János földbirtokosnál tartózkodott. Itt írta ezt a költeményt a vendéglátó háziasszony emlékkönyvébe.

A vén cigány.

Húzd rá cigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vízen,
Tölts hozzá bort a rideg kupába.
Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonóbul bot;
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal!

Véred forrjon, mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen, mint az üstökös láng,
Húrod zengjen vésznél szilajabban,
És keményen, mint a jég verése,
Oda lett az embernek vetése. -
Húzd, ki tudja meddig húzhatod, stb.

Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl;
Fákat tép ki és hajókat tördel,
Életet fojt, vadat és embert öl;
Háború van most a nagy világban,¹¹⁸
Isten sírja reszket a szent honban.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod, stb.

Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog, mint malom a pokolban?
Hulló angyal, tört szív, őrült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények?
Húzd, ki tudja meddig húzhatod, stb.

Mintha újra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér¹¹⁹ botja zuhanását,
S az első árvák sírbeszédeit,
A keselynek szárnya csattogását,
Prometheusz¹²⁰ halhatatlan kínját.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod, stb.

A vak csillog, ez a nyomoru föld,
Hadd forogjon keserű levében,
S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől
Tisztuljon meg a vihar hevében,
És hadd jöjjön el Noé bárkája,
Mely egy új világot zár magába.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod, stb.

Húzd, de még se, - hagyj békét a húrnak,
Lesz még egyszer ünnep a világon;
Majd ha elfárad a vész haragja,
S a viszály elvérzik a csatákon,
Akkor húzd meg újra lelkesedve,
Isteneznek teljék benne kedve;
Akkor vedd fel újra a vonót,
És derüljön zordon homlokod,
Szűd¹²¹ teljék meg az öröm borával,
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.

1855.

¹¹⁸ Az orosz-török háború.

¹¹⁹ Kain.

¹²⁰ A görög hitrege szerint Prometheus az istenekhez hasonlóvá teremtette az embert. Ezért Zeusz a Kaukázus egyik sziklájához láncoltatta és éhes keselyű marcangolta mindig újra növvő máját.

¹²¹ Szíved.

A *Vén cigány* a költő hattyúdala; „az orosz-török háború kiütésekor írta, mely európaivá gyuladott s melyről azt hitte, hogy befolyással lesz Magyarország sorsára. Költői szelleme, melyet honszeretet táplált, s hazafi-bánat emésztett, még egyszer erőteljesen nyilatkozik. Nemzetéhez többé nem szólhatva (az abszolutizmus miatt), önmagát szólítja meg, ő a vén cigány, a vénülő költő. Lelkén a *Szózat* visszhangzik, melynek balsejtelme szilaj fájdalommá vált, de amelynek reményét, hitét még őrzi megtört szívében is. *Lesz még egyszer ünnep a világon* - kiált föl - remél az európai szabadság ünnepében, s hiszi Magyarország sorsának jobbra fordulását” (Gyulai P.). A költemény Vörösmarty elméjének rapszodikus megnyilatkozása. A gondolatok közt alig van összefüggés.

Szállóigék:

Húzd, ki tudja meddig húzhatod!

*

Húzd rá cigány, megittad az árát!

*

Lesz még egyszer ünnep a világon.

A puszta sír.

A Duna habjainál ki van itt a kisdéd üregben
Pusztán, s omladozó hamvai jeltelenül?
Menj harsogva, folyam! mely gyakran vitted emelve
A győző seregét, zengj hadat álmaihoz;
S melyet szerze, te légy, ország! az erősnek örök jel:
Népvezető Árpád hamvai nyugszanak itt.¹²²

1831.

Magyarország címere.*

Szép vagy, oh hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,
Téridet országos négy folyam árja szegi;
Ám természettől mindez lelketlen ajándék:
Naggyá csak fiaid szent akaratja tehet.

1832.

Etele.

Nagy haragú Etelét, dúlóját annyi hadaknak,
Százhalom aljában rejti az érdi határ.¹²³
Istenek ostora ő, eljött büntetni világot;
Mint rohanó villám, égete, rombola, tűnt.

1833.

¹²² Árpád holttestét - ősi szokás szerint - egy patak mellé temették, melyet még a rómaiak kőmederben vezettek Óbudába. Sírja fölött utóbb templom épült, de ma már nincs nyoma sem a templomnak, sem a sírnak.

¹²³ Attila sírjának helyét nem ismerjük. Valószínűleg Szeged vidékén van valahol, mert ott lakott. Van azonban olyan hagyomány is, mely szerint Attilát a fejérmegyei Szentiványon temették el. A költő erre gondol.

Kölcsey.

Meg ne ijedjeteK, a hazaföldnek szíve dobog fel:
Kölcsey sírjától keble örökre sebes.

1844.

Szállóigék:

Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk. (Eger.)

*

Ki vagy te bánat embere? (A hontalan.)

Bajza József.
1804-1858.

Sóhajtás.*

Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény,
Hanyatló szép hazám!
Miattad vérzem én.

Miattad zeng panaszt
S örök bút énekem:
Sötét felhőd alatt
Az élet gyász nekem.

Oly sok küzdés után
Örvény s hullám közül
Segélni part felé
Egy csillag sem derül.

Ki szívet alkotál
S belé érzelmeket,
Szeretni lángolón
Hazát és nemzetet,

Kinek hatalma szab
Törvényeket, határt:
Oh népek Istene,
Küldj egy reménysugárt!

Szállóigék:

**Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény.**

*

**Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj, Árpád fia! (Ébresztő.)**

*

Sírva vigad a magyar. (Borének.)

Czuczor Gergely.
1800-1866.

Hunyadi.

Ki áll amott a szirttetőn,
Hunyad magas falánál,
S körültekint a sík mezőn
Az esti fénysugárnál?
Hunyadi ő, az ősz vitéz,
Hazáját most nem űzi vész,
Várába szállt nyugodni.

De hírnök jó s pihegve szól:
„Uram, hatalmad eldült,
Hazádon nem kormánykodol,
A polcra már Ulrik¹²⁴ ült.”
„Ha úgy akarta a király,
Hunyadi akkor félreáll.”
Mond és marad nyugodtan.

Más hírnök is jó csakhamar:
„Törnek reád, uram, félj,
A főnemesség nyelve mar,
Előlük, mint lehet, térj.”
„Hogy törnek rám, hihetni bár,
De úgy nem, mint török, tatár.”
Mond és marad nyugodtan.

„Uram, hős vajda, véredet
Szomjúzza egy gonosz szív,
S hogy oltsa fényes életedet,
Külföldre álnokul hív.”¹²⁵
„Rám célza már nem egy halál,
S ha Isten hagyja, eltalál.”
Mond és marad nyugodtan.

S amint fennáll, amint lenéz
Nyugalmasan szívében,
Habos lovon fut egy vitéz,
Vérlobogó, kezében,
S kiált: „Édes hazánk oda,
Nyakunkon a török hada,
Siet kivívni Nándort.”

„Pogány jó? hah! nem tűrhetem,
Mond és tűnik nyugalma,
Magyar hazán és nemzetem

¹²⁴ Cillei Ulrik.

¹²⁵ Ellenségei Ausztriába akarták csalni, hogy ott megöljék.

Nem dúl pogány hatalma!”
S acélt ragad, lovára kap,
Csatáz, vív, izzad éj és nap,
S míg nem győz, nincs nyugalma.

1833.

Alföldi legény.*

I.

Sárga csikó a paripám,
Azon mennék hozzád, babám,
De a csósz tilosba kapta,
A biróhoz behajtotta.

Biró gazda, bátyám uram,
Kérem, adja ki a lovam,
Sürgetős az utam nagyon,
Subámat zálogba hagyom.

Sárga csikóm, rúgd fel a port,
Ne nézz árkot, ne nézz bokort,
Mire a nap nyugonni száll,
Ott légy velem galambomnál.

II.

Fúj, süvölt a Mátra szele,
Üngöm, gatyám repül vele,
Kalapom el is kapta már,
Tiszába vitte a tatár.

Istenadta falu nyája,
Ez is csak utamat állja,
Talán itt jár hét vármegye.
Juha, borja és tehene.

Habos sárga csikóm nyaka,
Ujjnyi vastag a por rajta,
Meg ne utálj, kedves rózsám,
Hogy oly sötét poros orcám.

Subám zálog a birónál,
Kalapom a Tiszán uszkál,
De a szívem itten dobog,
Forró lángja feléd lobog.

1845.

Eötvös József báró.

1813-1871.

Búcsú.

Isten veled, hazám, bátrak hazája,
Isten veled, te völgy, ti zöld hegyek!
Gyermekreményim s bánatim tanyája,
Isten veled, én messze elmegyek;
Ha visszatérek, boldogulva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!

Nem mint Helvétia¹²⁶ hótakart tetői,
Nem nyúlnak oly magasra bérceid,
S tán szebbek a Provence¹²⁷ daltelt mezői,
Mint zöld kalászt hullámozó téreid:
Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?
Hazát kíván, hazáért ver szívem!

Az ég egy kincset ad minden hazának
S a nemzet híven őrzi birtokát:
Császárról szól a francia fiának,
Büszkén mutatja Róma ó falát,
Hellásznak kincse egy elomló rom:
Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom.

Hallgatva áll Rákosnak szent határa,
Ah, régen hallgat immár a magyar!
S az ősök elenyészett nyomdokára
Az esti szellő új fővényt takar;
Hallgatva áll a tér, szívünk szorul,
S egy könny beszél hazánk nagyságirul.

S egy könny Budáról, mely magas tetőjén
Sötéten áll, egy bús emlékezet,
Nagy sírköve hazámnak temetőjén,
S ráírva mind, mi véle elveszett;
Régen szétdönté az idő falát,
Kövén még látni a csaták nyomát.

S még áll Mohács, még áll! magasbra nőnek
Az új barázdán s régi hősökön
Kalászhai, erőt ad a mezőnek,
Bár rég lefolyt, a férfivér-özön.
Nincs kő határán, nincsen kúnhalom;¹²⁸
De áll a tér s nem vész a fájdalom.

¹²⁶ Svájc.

¹²⁷ Franciaország déli része. Ejtse: Provánsz.

¹²⁸ A kúnhalomok a bennük található hamu, égett csontok, edények, ékszerek stb. tanúsága szerint sírhalomok voltak.

S nem veszhet el, míg az ezüst Dunának
Nagy tükörén egy honfiszem pihen,
S magyar lakik a parton, s a hazának
Csak egy romlatlan gyermeke leszen;
Buda, - Mohács, - Nándornál elfutó,
Tán honom könnye vagy te, nagy folyó?

S oh én szeretlek néma bánatodban,
Hazám, szeretlek könnyeid között,
Égőn szeretlek özvegy-fátyolodban,
Nehéz keserved melybe öltözött;
Bájlón mosolygsz, mert bár sorsod kemény,
Él még a sír felett is egy remény.

És most Isten veled, talán sokára,
Örökre tán, hazám, Isten veled!
Rég eltűnt ismert bércid kék határa,
S tovább siet vándorló gyermeked;
Ha visszatérek, boldogúlva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!

1836.

Eötvös József báró még fiatalember korában beutazta a művelt nyugati országokat. Mikor indulóban volt, akkor írta ezt a mély hazaszeretetet tolmácsoló elégiát.

Mohács.

Eldődeink siralmas harchelyén,
Zöldebb a fű Mohácsnak mezején;
Több illat tölti a virágokat,
S a gazda, mondják, szebb kalászt arat.

E földet hősök vére áztatá,
Azért küld Isten ily áldást reá;
Mert szent határ az s pusztá nem lehet,
Hol honfiszív honáért vérezett.

Oh ne sirasd meg annak végzetét,
Ki a hazáért adta életét!
Édesen alszik anyja kebelén,
S áldások őrzik csendes nyughelyén.

Mely a hazáért élt, a hű kebel,
Földjét termékenyítve hamvad el;
És szelleme a sír körül marad,
Tettekre intvén az utódokat.

1847.

Végrendelet.

Ha majdan átfutottam
Göröngyös útamat,
S hova fáradtan térek,
A sír nyugalmat ad:

Márvány szobor helyébe,
Ha fennmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.

S ha majd kijötök néha
S megálltok síromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.

Magyar dalt, lelkesítőt,
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevülni fog.

És sírjátok egy könnyet
Barátotok felett:
Dalt érdemelt, mert költő,
Könnyet, mert szeretett.

1848.

Garay János.
1812-1853.

Kont.

Harminc nemes Budára tart,
Szabad halálra kész;
Harminc nemes bajtárs előtt
Kont, a kemény vitéz.

Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hű és hazafi, -
Mint pártütőket hitlenül
Eladta Vajdafi.

Budán a bős király előtt
Megállnak zordonan;
Szemökben a nemes harag,
S a kar hatalma van.

De trónusán áll a király,
S szól ajkiról a góg:
„Földig boruljon térdetek,
Ti vétkes pártütők!”

Szólott haraggal s bosszusan, -
A harminc összenéz, -
Harminc nemes bajtársival
Kont, a kemény vitéz.

„Nem úgy király!” kiált a hős;
S megrázza ősz fejét;
Vélnéd, egy erdő rengeti
Hatalmas üstökét.

„Nem úgy király! az égre nem!
A pártütő te vagy!
Te tetted azt, hogy a hazán
Az átok súlya nagy.

Vért s éltet áldozott neked
E nemzet székedért,
S te rút gyűlöléssel fizetsz,
Az Isten tudja mért!

Vagy visszavíjja ős hazánk
Szabadságát karunk, -
Vagy érte küzdve, hű felek,
Egyért s együtt halunk.

De térdet, zsarnok úr, hogy így
Dulsz minket és e hont,
Nem hajt neked sem e sereg,
Sem Hédervári Kont!”

Szólott haraggal s vakmerőn,
Inkább meghalni kész,
Sem hogy térdét meghajtaná
Kont, a kemény vitéz.

És bósszel a király viszonz,
- S király haragja nagy -
„Halál reád, oly rút halál,
Mint felségsértő vagy!”¹²⁹

Halál reád, nyakas vezér,
Te itt is lázító!”
S zordan mögötte feltűnik
Az óriás bakó.

Elsápad a nép, áll a hős,
S áll a harminc nemes:
Rajtok Zsigmond pillantata
Végiglen tévedez:

„Kezemben élet és halál,
Halljátok, pártütők!
Ki térdel, annak élet int!”
De nem mozdulnak ők.

Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hű és hazafi;
Vérét a hős, ha halni kell,
Nem retteg ontani.

„Hát vesszettek mindannyian,
Haláltok a bitó!
- Mond a király s így vesszen el,
Ha kell, egy millió!”

És mégyen a harminc nemes
A gyászpiacra¹³⁰ föl;
Vérpallosával a bakó
Kifárad, s újra öl.

S a néma légbe nem vegyül
Csak legkisebbke jaj;
Csak a tömegnek ajkain
Egy elnyomott sohaj.

Ki az, ki végsőnek maradt
A harmincből, ki ő?
Hogy mindegyikkel társhalált
Halhasson a dicső?

¹²⁹ Olyan büntetésben részesülj, mint a felségsértő.

¹³⁰ A budai Szent György-tér.

Igy áll az őserdők disze,
Az óriási cser,
A fejszés hozzá sujtani
Csak kételkedve mer.

A cser bevárja a csapást;
A bajnok visszanez,
S szemben fogadja a bakót
Kont, a kemény vitéz.

„Mint bajnokot, mint férfiút,
Igy illet a halál,
Nem gaz, nem orv, egy honfi az,
Ki most e törzsön¹³¹ áll.

Az megtagadja Istenét
Egy szolga életért;
A hősnek egy rablét helyett
Halála nyujt babért.

Halálom és a társaké
Egy véres áldozat,
Melyből a honnak üdv fakad,
Zsigmondnak kárhozat!”

Szólott a hős, sujt a bakó,
A nap homályba vész -
Igy halt el a harminc nemes,
S Kont, a kemény vitéz.

S a néma légben nem vegyül
Csak legkisebbké jaj;
De a tömegnek ajkain
Kél lázadó moraj.

„Zsigmond király, zsarnok király!
- S a zsarnok vére fagy -
Ítéleted törvénytelen,
Az ország foglya vagy!”

1838.

Kont István felkelést szított a törvényes király, Zsigmond ellen, de 1393-ban a király hadai legyőzték. A szétvert sereg a Szerémség rengetegekben bujkált, mikor egy alkalommal Laczkfy György alvás közben meglepte a felkelőket s Kontot harminckét társával Budára, a király elé vezette, akitől minden tiszteletnyilvánítást megtagadtak. Zsigmond bösz haragjában - törvényes eljárás nélkül - a Szent György-téren lefejeztette őket. - Garay mint szabadsághősöket dicsőíti a lázadókat.

¹³¹ A vérpadon.

Az obsitos.

Az obsitos látogatása Ferenc császárnál.

Nagy, derék vitéz kend, vitéz Hány János,
A sereg kend nélkül bizony nagy hiányos.

Vajh! sokat beszélt el sok vitéz dologról,
Amit ember nem hall hetvenhét országról,

Elbeszélte nekünk: Franciaországban,
A tengernek partján hogy járt Padovában,

Látván ő nagy partján óriási rákot,
Ollójával felvett egy lovas kozákot.

És midőn bejárta szép Tiroloországot,
A stájer hegyekben oly magasra hágott:

Hogy haját a napnak lángja meg ne kapja,
A hegyet végiglen, csak hason mászhatta.

Máskor Mantovában kedvre táborozván,
Hétfejű sárkánnyal vitt, mint egy oroszlán.

És ki tudná végét, és ki tudna mindent,
Vitéz Hány János, vajmi nagy vitéz kend.

De ha még ezerszer oly vitézlvő volna,
Mint amekkorának tudja kendet Tolna,

Azt nem engedjük meg, ily jó kedvben lévén,
Hogy ne mondatnók el e vidám tor végén:

Mint s hogyan járt el kend Bécsnek városában,
Király őfelsége látogatásában.

És az obsitos hős, társin eltekintvén,
Magsodorja bajszát, kettőt is köhintvén,

Kémlélődve, nincs-e tán diák körötte,
Aki elprüsszentse jó magát fölötte.

De diák ez egyszer nem volt a bokorban,
Mind igaz hívő vett részt az éji torban.

S vitéz Hány János isten-igazában,
Elveté a sulykot ő bátorságában.

„Bécsbe - kezdé - Bécsbe, hát no hébe-hóba,
Kedvem szottyan menni kis látogatóba.

Sok barátom él ott, s nem egy generális,
Sőt valót beszélve, maga a király is.

Kinek ő felségét a halál torkából
Én mentettem meg, nem messze Padovától.

Mentem mendegéltem - vagy mit is beszéllek?
Gyors fakóm vitt hátán, mint igaz, hogy élek.

Hej ha élne, most sem látná senki párját,
S mint a szél, elértem rajta Bécsnek várát.

És hogy a hajnallal a városba értem,
A király házára mindjárt ráismértem
Kétfejű sasáról, mely a háztetőn ül,
S mindennap egy tulkot költ el egy ebédül.
Ott fakó lovamról kényesen leszöktem,
A sövény fájához, mint illik kötöttem.
Magam végig mentem az isterázsákat,¹³²
Egytől-egyig ismert, régi jó barátot.
Végre eljutottam a tornác végére,
Kezem egy ajtónak tevén kilincsére.
Vasból volt az ajtó, de nem nyílt szobába,
Szép fehér ezüsből másik nyílt nyomába.
Az ezüst után a harmadikba buktam,
Tiszta szinaranyból, ott be is nyitottam.
Hát nem is hogy én, de amint rám tekinté,
Maga ő felsége szólt s magához inte.
„Isten hozta kendet, régi jó barátom,
Nos, hogy állunk - kérdé - frissen amint látom.”
„Hála Isten - mondám - megvagyok biz ott még!
Még a régi bőrben, mint láthatja fölség.
Jó fakóm is, az no, melyen ő felségét
Egykor megmentettem; járja, de a végét.”
S jó, hogy említettem a szegény páráját,
Mert legott a jó úr így kezdé mondását:
„Hát ugyan hol hagyta a szegényt? azonnal
Istállóba vele, parádés lovammal:
Egyazon jászolból kapjon eleséget,
Még pedig aranyból” - s küldte a cselédet.
„Hát te már ettél-e?” kérdezé jósággal.
„Nem bizony még, felség, kérem átossággal.”
„Semmi no, csak ülj le - mondá és leültem, -
Van még vacsoráról egy darabka sültém.”
S asztala fiából egyben ki is vette,
S egy fehér cipóval én elém letette.
Erre bekiálta a mellék szobába,
„Van-e még, hej anyjuk, a slivovicába?”¹³³
„Nincs bizony, felséges férjem és királyom,
Most kapá utolsó kortyát a lakajom!”

¹³² Strázsa = ór.

¹³³ Pálinkából.

Szólott a királyné. „Ej no, küldjön el hát,
A zsidóhoz át, itt a pénz, egy gárdistát!”

Dictum factum, úgy lett, hej de nem hiába,
Hogy királynak hozta, gyorsan is járt lába.

S Mózsi, nem hiába, hogy királynak mérte.
Fínomul kitellett, mondhatom, mértéke.

És amint ekképen ittunk, eddegéltünk,
Régi harcainkról jóízűn beszéltünk:

Hát köröttünk egyszer oly sikoltozás van,
Mint mikor két tábor van hadakozásban.

A királyi urfik (most látám őket meg)
Cifra tarsolyomért összeverekedtek.

„Gyermekek! - kiálta rájuk édes apjuk -
Hát ki van a háznál, hogy ti hajbakaptok?

Hát az angyalát is, vitéz Hány bácsit
Egy sem látja? mindjárt parolát és pácsit.”

Dictum factum, a kis urfik rendre jöttek,
Vas markomba pompás parolát ütöttek,

Én pedig benyultam cifra tarsolyomba,
S egy-egy karajcárkát vettem a markomba.

„Nem, barátom, ezt nem engedem neked meg,
- Szólott a király - pénz nem való gyermeknek.

Pénzre több szükséged van neked, vitézem.”
Mire markomat már tömve, dugva érzem.

Szépen megköszöntem, rája elbúcsúztam,
Jóllakott fakómat aklából kihoztam.

S a királyi abrak nem is volt hiába,
Mert alig került be huszonnégy órába,

S Bécsből itthon voltam, megcsinált gavallér,
Mert a pénz ezüst volt, s mind megannyi tallér.

Tallér, az angyalát! még pedig lázsiás,¹³⁴
Hej, hogy elfogyának, mint ezernyi sok más!

De azért az Isten tartsa meg királyom,
Soh' se lesz nekem több olyan jó barátom.”

1843.

Az obsitos Garay János legnagyobb sikerű elbeszélése. Hány János valóban élt, a költő ismerte is, mert földije volt. A költő kitűnő emberismerettel rajzolja a nagyokat füllentő obsitos katonát, amint költött, mesébeillő cselekedeteit nagy pátozzsal, lelkesedéssel regéli a jámbor falusi atyafiaknak.

¹³⁴ Lázsiás tallér a rendes osztrák tallérnál két grammal súlyosabb (28-30 g.), ezért tehát értékesebb volt. Lázsiás = ázsiós.

Petőfi Sándor.
1823-1849.

Dalaim.

Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Átröpülök hosszában hazámon,
Át a földön, az egész világon!
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Holdsugári ábrándos lelkeimnek.

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
Tán jobb lenne élnem a jövőnek,
S gondoskodnom... eh, mért gondoskodnám?
Jó az Isten, majd gondot visel rám. -
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Pillangói könnyelmű lelkeimnek.

Ha szép lánnyal van találkozásom,
Gondomat még mélyebb sírba ásom,
S mélyen nézek a szép lány szemébe,
Mint a csillag csendes tó vizébe.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Vadrózsái szerelmes lelkeimnek.

Szeret a lány? iszom örömemben;
Nem szeret? kell inni keservemben;
S hol pohár és a pohárban bor van,
Tarka jókedv születik meg ottan.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Szivárványi mámoros lelkeimnek.

Oh de míg a pohár van kezemben,
Nemzeteknek keze van bilincsen;
S amilyen víg a pohár csengése,
Olyan bús a rabbilincs csörgése!
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Fellegei bánatos lelkeimnek.

De mit tús a szolgágnak népe?
Mért nem kél föl, hogy láncát letépje?
Arra vár, hogy Isten kegyelméből
Azt a rozsdá rágja le kezéről? -
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Villámlási haragos lelkeimnek!

(Pest, 1846.)

Petőfi Sándor mint lírikus nemcsak a magyar irodalom legelső költője, hanem a világirodalomban is az elsők között áll. - *Dalaim* c. költeményében benne van egész egyénisége. - Érzelmi skáláján a gyengéd szerelem lágy suttogásától a haza- és szabadságszeretet viharos mennydörgéséig minden

hang megszólal. Kedélyvilága állandó hullámmásban van. Bárminő tárgyat dolgoz fel, azzal egynek érzi magát, benne van egész valójával. Ebből magyarázható költészetének két fő jellemvonása: őszintesége és természetessége.

Honfi-dal.

Tied vagyok, tied, hazám!
E szív, e lélek;
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék?

Szentegyház keblem belseje,
Oltára képed.
Te állj, s ha kell: a templomot
Eldöntöm érted;

S az összeroskadó kebel
Végső imája:
Áldás a honra. Istenem
Áldása rája!

De én nem mondom senkinek,
Ki nem kiáltom:
Legkedvesebbem hogy te vagy
A nagy világon.

Titkon kísérem lépteid,
S mindegyre híven;
Nem, mint az árny az utazót,
Csak jó időben.

De mint az árnyék nő, midőn
Az est közelget:
Nő búm, ha sötétedni kezd,
Hazám, fölötted.

És elmegyek, hol híveid
Pohárt emelve
A sorstól új fényt esdenek
Szent életedre;

S kihajtom egy cseppig borát
A telt üvegnek,
Bár keserű... mert könnyeim
Belé peregnek!

(Debrecen, 1844.)

A hazáról.

Lement a nap. De csillagok
Nem jöttek. Sötét az ég.
Közel s távolban semmi fény nincs,
Csak mécsvilágom s honszerelmem ég.

Szép csillag a honszeretet,
Gyönyörúségesen ragyog.
Szegény hazám, szegény hazám te,
Neked kevés van ilyen csillagod.

Mécsemnek lángja mint lobog!
Mitől lobog? mi lengeti?
Éjfélt ütött. Ti lengtek itten
Mécsem körül, ti, népem ősei!

Mintha nap volna mindenik,
Oly tündöklők e szellemek,
Tündöklők, mert hisz a dicsőség
Sugármezébe öltözködtenek.

Ne nézz ősidre, oh magyar,
Ki most sötétségben vagy itt!
Ne nézz ősidre, e napokra...
Szemeid gyöngék... a napfény megvakít.

Hazám dicső, nagy ősei,
Ti földet rázó viharok!
Ti egykoron a porba omlott
Európa homlokán tomboltatok.

Oh nagy volt hajdan a magyar,
Nagy volt hatalma, birtoka;
Magyar tenger vizében húnyt el
Éjszak, kelet s dél hullócsillaga.

Csakhogy rég volt, midőn magyar
Fejekre termett a babér;
A képzelet sebes szárnyú sas,
Elfárad mégis, mire oda ér.

Oly rég elhervadt a babér
A magyaroknak homlokán,
Hazám, oly rég voltál te nagy, hogy
Nagyságod híre csak mese talán.

Már rég nem sírtam, s íme most
Pillámon egy könny rengedez:
Magyar nép, vajon hajnalodnak
Vagy alkonyodnak harmatcseppje ez?

Magyar dicsőség, mi valál?
Hulló csillag? mely tündökölt,
Aztán lehullott a magasból
És mindörökre elnyelé a föld,

Vagy üstökös vagy, oh magyar
Dicsőség! mely jött s távozik,
Hogy századok multával újra
Lássák fényét a népek s rettegjék?

(Pest, 1845.)

A mult dicsősége és a jelen törpesége gyönyörű kifejezést nyer ebben a hazafias költeményben. A kétség és remény megindító akkordja fejezi be a verset. - A bevezető versszak csendes hangulatát az ősök nagyságán érzett lelkesedés váltja föl, melyet a haza jövőjén való megindultság követ.

Ha az Isten...

Ha az Isten ekkép szólna hozzám:
„Fiam, én neked megengedem,
Hogy úgy halj meg, mint magadnak tetszik,”
Erre kérném akkor Istenem:

Legyen ősz, de szép, szelíd, derült ősz,
Sárga lombon fényes napsugár;
Sárga lomb közt zengje végdalát egy
A tavasztól elmaradt madár.

S valamint az őszi természetre
A halál jön észrevétlenül:
Én reám is így jöjjön... csak akkor
Vegyem észre, ha mellettem ül.

Ekkor, mint a lombon a madárka,
Zengjem én is el végdalomat
Bűvös hangon, mely le a szíveknek
Fenekére s föl az égbe hat.

És ha vége a varázséneknek:
Ajkaimat egy csók zárja be,
A te csókod, szőke szép leány, te
Földi lények legdicsőbbike! -

De ha ezt nem engedné az Isten,
Képném akkor, hogy tavasz legyen,
Harc tavasza, hol rózsák teremnek,
Véres rózsák, férfikebleken.

S lelkesítve zengjenek a harcok
Csalogányai, a trombiták;
Ott legyek, s az én szívemből szinte
Nőjön egy halálos vérvirág.

S ha ledőlök ekkor paripámról:
Ajkaimat egy csók zárja be,
A te csókod, te szép szabadság, te
Égi lények legdicsőbbike!

(Szalkszentmárton, 1845.)

Ez a lírai költemény megkapóan szép kifejezése annak, hogy a költő a szabadságot nagyobbra értékeli, mint a szerelmet.

Véres napokról álmodom...

Véres napokról álmodom,
Mik a világot romba döntik
S az ó világnak romjain
Az új világot megteremtik.

Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája!
A csatajelt, a csatajelt
Zajongó lelkem alig várja!

Örömmel vágom én magam
Föl paripámra a nyeregbe!
A bajnokok sorába én
Szilaj jókedvvel nyargalok be!

Ha megvagdadják mellemet,
Fog lenni, aki bekötözze,
Fog lenni, aki sebemet
Csókbalzsammal forrasztja össze.

Ha rabbá tesznek, lesz, aki
Homályos börtönömbé jó el
S föl fogja azt deríteni
Fényes hajnalcsillag-szemével.

Ha meghalok, ha meghalok
A vérpadon vagy csatatéren,
Lesz, aki majd holttestemről
Könyűivel lemossa vérem!

(Berkesz, 1846.)

Petőfi a francia Beranger bámulója volt. Lelkülete sokban egyezett a csodált francia költőével. Különös szeretettel foglalkozott a francia forradalommal. A véres napok, melyekről álmodott, valóban be is következtek a szabadságharcban.

Egy gondolat bánt engemet...

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
Amelyen titkos féreg foga rág;
Elfogni lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott üres szobában áll.
Ne ily halált adj, Istenem,
Ne ily halált adj énnekem!

Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...
Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép,
Pirosló arccal és piros zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
„Világszabadság!”
S ezt elharsogják,
Elharsogják kelettől nyugatig,
S a zsarnokság velök megütközik:
Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjúi vér ki szivembül;
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zőrej,
A trombita hangja, az ágyudőrej,
S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva. -
Ott szedjék össze elszórt csontomat,
Ha jön majd a nagy temetési nap,
Hol ünnepélyes, lassú gyász-zenével
És fátyolos zászlók kíséretével
A hősokeket egy közös sírnak adják,
Kik érted haltak, szent világszabadság!
(Pest, 1846.)

Petőfi szabadságszeretetében három fokot lehet megkülönböztetni. Egyéni szabadságszeretete magyarázza meg nyughatatlan természetét, hazája szabadságát eléje helyezi szerelmének, de általános emberszeretetében a világszabadság bajnoka szeretne lenni. Nagyon tévednek tehát azok, akik Petőfi általános emberszeretétét nemzetközi (kozmpolita) voltára magyarázzák. - A sorok egyenetlen volta mutatja a költő száguldó fantáziáját. Érzelmeinek dinamikus ereje talán itt tör ki legerősebben.

Szállóige: **Egy gondolat bánt engemet.**

Magyar vagyok.

Magyar vagyok. Legszebb ország hazám
Az öt világrész nagy területén.
Egy kis világ maga. Nincs annyi szám,
Ahány a szépség gazdag kebelén.
Van rajta bérc, amely tekintetet vét
A kaszpi tenger habjain is túl,
És rónasága, mintha a föld végét
Keresné, olyan messze, messze nyúl.

Magyar vagyok. Természetem komoly,
Mint hegedűink első hangjai;
Ajkamra fel-felröppen a mosoly,
De nevetésem ritkán hallani.
Ha az öröm legjobban festi képem:
Magas kedvemben sírva fakadok;
De arcom víg a bánat idejében,
Mert nem akarom, hogy sajnáljatok.

Magyar vagyok. Büszkén tekintek át
A multnak tengerén, ahol szemem
Egekbe nyúló kősziklákat lát,
Nagy tetteidet, bajnok nemzetem!
Európa színpadán mi is játszottunk,
S mienk nem volt a legkisebb szerep;
Úgy rettegé a föld kirántott kardunk,
Mint a villámot éjjel a gyerek.

Magyar vagyok. Mi mostan a magyar?
Holt dicsőség halvány kísértete:
Föl-föltünik s lebúvik nagy hamar
- Ha vert az óra - odva mélyibe.
Hogy' hallgatunk! a második szomszédig
Alig hogy küldjük életünk neszét.
S saját testvérink, kik reánk készítik
A gyász s gyalázat fekete mezét.

Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog.
De semmi kincsért s hírért a világon
El nem hagynám én szülőföldemet,
Mert szeretem, hón szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!

(Pest, 1847.)

Nemzeti dal.

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! -
A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek, haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok Istenére stb.

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok Istenére stb.

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok Istenére stb.

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!
A magyarok Istenére stb.

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok Istenére stb.

(Pest, 1848.)

A magyar szabadság legnagyobb dalnoka szólal meg ebben az ódában. Szerinte a nemzeti becsület kérdése azon fordul meg, hogy kivívjuk-e valahára nemzeti jogainkat. A *Nemzeti dalt* maga a költő szavalta először 1848. márc. 15-én, a magyar szabadság megszületése ünnepén. Ez volt a szabad sajtó első terméke.

Szállóige: **Talpra, magyar!**

A magyarok Istene.

Félre, kislelkűek, akik mostan is még
Kétkedni tudtok a jövő felett,
Kik nem hiszitek, hogy egy erős istenség
Őrzi gondosan a magyar nemzetet!

Él a magyarok Istene, hazánkat
Átölelve tartja atyai keze;
Midőn minket annyi ellenséges század
Ostromolt vak dühhel: ő védelmeze.

Az idők, a népek éktelen viharja
Elfujt volna minket, mint egy porszemet,
De ő szent palástja szárnyát ránk takarta,
S tombolt a vihar, de csak fejünk felett.

Nézzetek belé a történet könyvébe,
Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,
Mint a folyóvízen által a nap képe,
Áthúzódik rajta arany-híd gyanánt.

Így keresztüléltünk hosszú ezer évet;
Ezer évig azért tartott volna meg,
Hogy most, amidőn már elértük a révet,
Az utolsó habok eltemessenek?

Ne gondoljuk ezt, ne káromoljuk ötét!
Mert káromlás róla ilyet tenni fel;
Nem hogy egy Isten, de még ember sem űzhet
Ily gúnyos játékot gyermekeivel!

A magyar nemzetnek volt nagy és sok vétke,
S büntetéseit már átszenvedte ő;
De erénye is volt, és jutalmat érte
Még nem nyert... jutalma lesz majd a jövő.

Élni fogsz, hazám, mert élned kell... dicsőség
És boldogság léssen a te életed...
Véget ér már a hétköznapi vesződség,
Várd örömmel a szép derült ünnepet!

(Pest, 1848.)

A ledőlt szobor.

Állt egy szobor magas hegy tetején.
Olyan magas volt e hegy, hogy neki
A fellegek szolgáltak öv gyanánt,
S vállán pihent meg nyári délben a nap.

Egy hegytetőn állott az ércszobor,
Egy méltóságos óriás-alak,
Egyik kezében háborúi kard,
Másik kezében győzedelmi zászló.

Mikép jutott e hegyre e szobor?
A földről vitték őt oda, vagy az
Égből esett le?... így szentebb; de úgy
Magasztosabb, ha emberkéz emelte.

Az ég s a föld közös munkája volt:
Isten segített, ember fáradott;
Sok száz esztendő mult el, mialatt
Sok miljom kéz bevégezte a munkát.

De végre meglett. Fönn állt a szobor.
Európa látta s nézte, s mindenik
Térd meghajolt, lenyomta őket a
Fél tisztelet, fél rettegés előtte.

Áll még a hegy, de orma bús, rideg.
Hol a szobor, mely koronája volt?
Tán megirígylé a földtől e dísz
Az ég s magához fölragadta?... oh nem!

Földindulás jött, mely lerombolá,
Meginatá alapján őt e vész,
A magasból a mélybe dőlt alá,
S alant a völgyben elnyelé a posvány.

Hazám, hazám, te szent dicső szobor!
E posványban kellett fetrengened,
Ott henteregtél három századig
A sárrá rothadt zöld hullámok alján.

S fejed, mit egykor koszorú gyanánt
Öveztek fönn a szomszéd csillagok,
Az ingoványnak undok férgei
Borították el ronda testeikkel.

Oh én hazám, oh én szegény hazám!
Minek nevezzem azt az érzeményt,
Mely, mint egy sötét felhőszakadás,
Omlik szivemből multad emlékére?

De félre, bú, de félre, gyász, el, el!
Nincs a mocsárban már a szent szobor,
Fertő-ágyából kiemeltük őt,
Kihoztuk őt a tiszta levegőre.

Oh jertek, jertek, mossuk tagjait!
Legyen, mint volt, olyan szeplőtelen,
Jöjön, segítsen mosni mindenik,
Az asszony könnyel és a férfi vérrel.

Ha régi fényében ragyogni fog,
Akkor menjünk pihenni, társaim...
Akkor se még, nem! még azonkívül
Új kötelesség fáradalma vár ránk.

Föl kell emelnünk a szobrot megint
A hegyre, melyen egykor tündökölt,
Amelyrül olyan méltóságosan
Nézett alá a bámuló világra.

Föl, nemzetemnek apraja, nagyja!
Szégyen reá, ki lomhán vesztegel,
Dicsőség arra, aki dolgozik...
Válasszatok most: szégyen vagy dicsőség!

(Pest, 1848.)

Élet vagy halál!

A Kárpátoktól le az al-Dunáig
Egy bőszt üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.
Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert, elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.

Szegény, szegény nép, árva nemzetem te,
Mit vétettél, hogy így elhagytanak?
Hogy Isten, ördög, minden ellened van,
És életed fáján pusztítanak?
S dühös kezekkel kik tépik leginkább
Gazúl, örülten a zöld ágakat?
Azok, kik eddig a fa árnyékában
Pihentek hosszú századok alatt.

Te rác, te horvát, német, tót, oláhság,
Mit marjátok mindnyájan a magyart?
Török s tatártól mely titeket védett,
Magyar kezekben villogott a kard.
Megosztottuk ti véletek hiven, ha
A jó szerencse nekünk jót adott.
S felét átvettük mindig a tehernek,
Mit vállatokra a balsors rakott.

S ez most a hála!... vétkes vakmerénnyel
Reánk uszít a hűtelen király,
S mohó étvágyal megrohantok minket,
Miként a holló a holttestre száll.
Hollók vagytok ti, undok éhes hollók;
De a magyar még nem halotti test,
Nem, Istenemre nem! s hajnalt magának
Az égre a ti véretekkel fest.

Legyen tehát úgy, mint ti akartátok,
Élet-halálra ki a síkra hát,
Ne legyen béke, míg a magyar földön
A napvilág egy ellenséget lát,
Ne legyen béke, míg rossz szívetekből
A vér utolsó cseppje nem csorog!...
Ha nem kellettünk nektek mint barátok,
Most mint bírókat, akként lássatok.

Föl hát, magyar nép, e gaz csorda ellen,
Mely birtokodra s életedre tör!
Föl egy hatalmas, egy szent háborúra,
Föl az utósó ítéletre, föl!

A századok hiába birkoznak
Velünk, és mostan egy év ölne meg?
Oroszlánokkal vívtunk hajdanában,
És most a tetvek egyenek-e meg?

Föl, nemzetem, föl! jussanak eszedbe
Világhódító híres őseid.
Egy ezredév néz ránk ítélő szemmel
Atillától egész Rákócziig.
Hah, milyen múlt! ha csak félakkorák is
Leszünk, mint voltak e nagy ősapák,
El fogja lepni árnyékunk a sárba
És vérbe fult ellenség táborát!

(Erdőd, 1848.)

A szabadságharcra hívó trombita szilaj hangja ez a költemény. - Az első négy sor fenséges képen állítja elénk a magára maradt magyart. A Kossuth-szobor hátsó falába ezt a négy sort vésték be.

Csatadal.

Trombita harsog, dob pereg,
Kész a csatára a sereg.
Előre!
Süvít a golyó, cseng a kard,
Ez lelkesíti a magyart.
Előre!

Föl a zászlóval magasra.
Egész világ hadd láthassa.
Előre!
Hadd lássák és hadd olvassák,
Rajta szent szó van: szabadság.
Előre!

Aki magyar, aki vitéz,
Az ellenséggel szembenéz.
Előre!
Mindjárt vitéz, mihelyt magyar,
Ő s az Isten egyet akar.
Előre!

Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtásomat.
Előre!
Én se leszek rosszabb nála,
Berohanok a halálba.
Előre!

Ha lehull a két kezünk is,
Ha mindnyájan itt veszünk is,
Előre!

Hogyha el kell veszni, nosza,
Mi vesszünk el, ne a haza.
Előre!

(Debrecen, 1848.)

A szabadságharc kitörésével Petőfi is kardot kötött, hogy Bem oldalán hazája szabadságáért harcolhasson s erős vágya, melyet az *Egy gondolat bánt engemet...* c. rapszódijában énekelt meg, teljesedésbe ment: 1849. július 31-ikén a harctéren esett el.

A székelyek.

Nem mondom én: előre székelyek!
Előre mentek úgy is, hős fiúk;
Ottan kíván harcolni mindegyik,
Hol a csata legrémesebben zúg.
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

Ugy mennek a halál elébe ők,
Amint más ember menyegzőre mén;
Virágokat tűznek kalapjaik
Mellé, s dalolnak a harc mezején.
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

Ki merne nekik ellenállani?
Ily bátorságot szívében ki hord?
Mennek, röpülnek, mint a szél, s üzik
Az ellenséget, mint a szél a port!
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

(Karánsebes, 1849.)

Csatában.

A földön is harag,
Az égen is harag!
Kifolyt piros vér és
Piros napsugarak!
A lemenő nap oly
Vad bíborban ragyog!
Előre, katonák!
Előre, magyarok!

Komoly felhők közül
Bámul reánk a nap,
Rettentő szuronyok
Füstben csillámlanak.

A sűrű lomha füst
Sötéten gomolyog,
Előre, katonák!
Előre, magyarok!

Ropog, hosszan ropog
Csatárok fegyvere;
Ágyuk bömbölnek, hogy
Reng a világ bele.
Te ég, te föld, talán
Most összeomlotok!
Előre, katonák!
Előre, magyarok!

Szilaj lelkesedés
Foly bennem, mint tüzár.
A vérszag és a füst
Megrészegíte már.
Előre rontok én,
Ha élek, ha halok!
Utánam, katonák!
Utánam, magyarok!

(Meggyes, 1849.)

Befordultam a konyhára...

Befordultam a konyhára,
Rágyujtottam a pipára...
Azaz rágyujtottam volna,
Hogyha már nem égett volna.

A pipám javában égett,
Nem is mentem én a végett!
Azért mentem, mert megláttam,
Hogy odabenn szép leány van.

Tüzet rakott eszemadta,
Lobogott is, amint rakta;
Jaj de hát még szeme párja,
Annak volt ám nagy a lángja!

Én beléptem, ő rám nézett,
Aligha meg nem igézett!
Égő pipám kialudott,
Alvó szívem meggyúlادott.

(Pest, 1843.)

A virágnak megtiltani nem lehet...

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.

Kedves babám, megláttalak, szeretlek!
Szeretője lettem én szép lelkednek -
Szép lelkednek, mely mosolyog szelíden
Szemeidnek bűvös-bájos tükrében.

Titkos kérdés keletkezik szívemben;
Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?
Egymást úzi bennem e két gondolat,
Mint ősszel a felhő a napsugarat.

Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára
Tündér orcád tejben úszó rózsája:
Bujdosója lennék a nagy világnak,
Vagy od'adnám magamat a halálnak.

Ragyogj reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
Hogy az Isten áldja meg a lelkedet.

(Debrecen, 1843.)

Szállóige:

**A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet.**

Temetésre szól az ének...

Temetésre szól az ének,
Temetőbe kit kísérnek?
Akárki! már nem földi rab,
Nálam százszorta boldogabb.

Itt viszik az ablak alatt;
Be sok ember sírva fakadt!
Mért nem visznek engemet ki,
Legalább nem sírna senki.

(Debrecen, 1843.)

Ez a világ amilyen nagy...

Ez a világ amilyen nagy,
Te, galambom, oly kicsiny vagy;
De ha téged bírhatnálak,
A világért nem adnálak!

Te vagy a nap, én az éjjel,
Teljes teli sötétséggel;
Ha szívünk összeolvadna,
Rám be szép hajnal hasadna!

Ne nézz reám, süsd le szemed -
Elégeti a lelkeimet!
De hisz úgy sem szeretsz engem,
Égjen el hát árva lelkem!

(Pest, 1844.)

Alku.

Juhász legény, szegény juhász legény!
Tele pénzzel ez a kövér erszény;
Megveszem a szegénységet tőled,
De rá' dásul add a szeretődöt.

„Ha ez a pénz volna csak foglaló,
S még száz ennyi lenne borraivaló,
S id' adnák a világot rá' dásnak:
Szeretőmet mégsem adnám másnak!”

(Szalkszentmárton, 1845.)

Ereszkedik le a felhő...

Ereszkedik le a felhő,
Hull a fára őszi eső,
Hull a fának a levele,
Még is szól a fülemile.

Az óra jó későre jár.
Barna kis lány, alszol-e már?
Hallod-e a fülemilét,
Fülemile bús énekét?

Záporosó csak úgy szakad,
Fülemile csak dalolgat.
Aki bús dalát hallgatja,
Megesik a szíve rajta.

Barna kis lány, ha nem alszol,
Hallgasd, mit e madár dalol;
E madár az én szerelmem,
Az én elsóhajtott lelkem!

(Cseke, 1846.)

Reszket a bokor, mert...

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá;
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál,
Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!

Teli van a Duna,
Tán még ki is szalad;
Szívemben is alig
Fér meg az indulat.
Szeretsz, rózsaszálam?
Én ugyan szeretlek,
Apád, anyád nálam
Jobban nem szerethet.

Mikor együtt voltunk,
Tudom hogy szerettél,
Akkor meleg nyár volt,
Most tél van, hideg tél.
Hogyha már nem szeretsz
Az Isten áldjon meg;
De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg!

(Pest, 1846.)

A költő Szendrey Júliához intézi szavait, akit már rég nem látott. A költemény megjelenése után Júlia, célozva az utolsó sorokra, Sass Károlynak Petőfihez intézett levelében ezt az üzenetet küldte a költőnek: „Ezerszer - Júlia”. Ettől fogva Petőfi semmi akadálytól sem riadt vissza, hogy imádottja kezét elnyerje.

Hol a leány, ki lelkem röpülését...

Hol a leány, ki lelkem röpülését
Követni bírná te kivüled?
És hol a férfi, aki én kivülem
Szived mélyére lemerülhet?
Egymáshoz illünk; a teremtés napján
Egymásnak voltunk már rendelve mi...

Isten kötötte össze lelkeinket,
Ember nem képes elválasztani.

Mint törnek ők s hadd törjenek reánk az
Önérdék rozsdás fegyverével;
Elhárítjuk mi könnyen a csapást a
Szerelem varázsvesszejével.
A szerelem a legnagyobb hős, ennek
Valának legtöbb diadalmai...
Isten kötötte össze lelkeinket,
Ember nem képes elválasztani.

Szeretjük egymást égő szerelemmel.
Te tiszta, szent vagy, oh leányka,
S az én szívemnek hogyha volt is foltja,
Leégeté szerelmem lángja.
Mért oltanátok el keblünk tüzét? mely
Oltár fölött is méltó állani...
Isten kötötte össze lelkeinket,
Ember nem képes elválasztani.

Tiéd vagyok, szép angyalom, tiéd és
Te az enyém vagy mindörökre!
Együtt lépünk az élet határáig
Rózsákra, tövisekre,
S ha átörültük, átbúsultuk éltünk,
Együtt fogunk a sírban porlani...
Isten kötötte össze lelkeinket,
Ember nem képes elválasztani.

(Erdőd, 1847.)

Szendrey Júliát atyja semmiképp sem akarta Petőfihez adni. Később azonban meglágyult szíve és a költő elnyerte Júlia kezét.

Szeptember végén.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takarja el a bérci tetőt.
Még ifjú szívemben a lángsugarú nyár,
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszebe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet...
Ülj, hitvesem, ülj az ölembe ide!
Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve borítasz-e szemfödelet?

S rábírhat-e majdan egy ifju szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén s oda leviszem azt,
Letörlni véle könnyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

(Koltó, 1847.)

A *Szeptember végén* szerelmi költészetünknek legszebb, legértékesebb gyöngye. - A költő ifjú szép feleségével házasságának első napjait éli Koltón. Boldogságának eme tetőpontján gonosz sejtelmet lop szívébe a hóval takart bérci tető, mely ablakából jól látható. A mulandóság gondolata lesz úrrá lelkén s hogy ettől szabaduljon, arra kéri feleségét, hogy üljön az ölébe. De íme, most még kínzóbb gondolat szorítja össze szívét, félve, remegve azt kérdezi feleségétől, ha ő előbb halna meg, elhagyná-e nevét egy ifjú szerelméért. A harmadik versszakban már biztosra veszi ennek a rettentő jóslatnak teljesülését, azért arra kéri őt, hogy eldobott özvegyi fátyolat akassza majd sírjának keresztjére. Ő feljön érte s leviszi, hogy letörölje vele könnyeit s bekötözze szívének sajgó sebeit, mert ő akkor is, ott is, örökre fogja szeretni. - A költő mind a három versszakban a legerősebb ellentétekkel dolgozik: a völgyben virító virágok - a hótakarta bérc, boldogsága nyara - őszbevegyült fürtjei, a boldogság mámore - a halál gondolata, a hűtlenség (a fátyol eldobása) - és a síron túl is tartó örök hűség. - Szendrey Júlia Petőfi halála után meg sem várta a gyászév leteltét s máris újra férjhez ment. A költői jóslat beteljesedett.

Rózsabokor a domboldalon...

Rózsabokor a domboldalon.
Borulj a vállamra, angyalom,
Sugjad a fülembe, hogy szeretsz,
Hejh, milyen jól esik nekem ez!

Lenn a Dunában a nap képe,
Reszket a folyó örömébe',
Ringatja a napot csendesen,
Épen mint én téged, kedvesem.

Mit nem fognak rám a gonoszok,
Hogy én istentagadó vagyok!
Pedig mostan is imádkozom...
Szíved dobogását hallgatom.

(Pest, 1847.)

Petőfi szerelmét is imádat tárgyává tette. Feleségéhez, Szendrey Júliához szól ez a vers.

Búcsú.

Alig virradt, már újra alkonyúl,
Alig jövök, s megint elmégyek, el,
Még csak alig hogy üdvezeltelek,
És már búcsúzni, már elválni kell.
Isten veled, szép ifjú hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Kardot fogék kezembe lant helyett,
Költő valék és katona vagyok;
Aranycsillag vezérelt eddig, s most
Utamra piros éjszalfény ragyog.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem a dicsvágy von engem tőled el...
Fejemre nem is férne a babér
A boldogság teljes rózsáitól,
És én le nem hajítom ezt azér'.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem a dicsvágy von engem tőled el,
Tudod: belőlem az régen kihalt,
Hazámért ontom véretem, ha kell,
Hazámért vívok véres viadalt.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Ha senki nem védné is a hazát,
Magamnak ötet védni kellene;
S mostan, midőn mindenki síkra szállt,
Magamban én itthon maradjak-e?
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem mondom én: gondolj férjedre, míg
Ő a honért s érted harcolni fog;
Ismerlek én, nagyon tudom, hogy egy
Gondolatod van, és az én vagyok.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Tán megcsonkítva térek vissza majd,
De akkor is szeretsz te engemet,
Mert Istenemre, amint elviszem,
Épen hozom meg hú szerelmemet.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

(Erdőd, 1848.)

Hazámban.

Arany kalással ékes rónaság,
Melynek fölötte lenge délibáb
Enyelgve úz tündérvjátékokat,
Ismersz-e még? oh ismerd meg fiad!

Rég volt, igaz, midőn e jegenyék
Árnyékain utószor pihenék,
Fejem fölött mig őszi légen át
Vándor daruid V betűje szállt;

Midőn az ősi háznak küszöbén
A búcsu tördelt hangját rebegém;
S a jó anyának áldó végszavát
A szellők már régen széthordozák.

Azóta hosszú évsor született,
És hosszú évsor veszte életet,
S a változó szerencse szekerén
A nagy világot összejártam én.

A nagy világ az életiskola;
Verítékemből ott sok elfolya,
Mert oly göröngyös, oly kemény az út,
Az ember annyi sivatagra jut.

Ezt én tudom - mikép nem tudja más -
Kit örömevel a tapasztalás
Sötét pohárból annyiszor kínált,
Hogy ittam volna inkább a halált!

De most a bút, a hosszú kínokat,
Melyektől szívem oly gyakran dagadt,
És minden szenvedés emléketét
Egy szent öröm könyűje mossa szét;

Mert ahol enyhe bölcsőm lágy ölén
Az anyatejnek mézét izlelém:
Vidám napod mosolyg ismét reám,
Hú gyermekedre, édes szép hazám!

1842.

Petőfi hosszú vándorlás, sok nélkülözés és szenvedés után 1842 augusztusában haza látogatott szüleihez, akik ekkor Dunavecscén laktak. Ez volt az első költeménye, mely magyarosított nevén (Petőfi) jelent meg.

Távolból.

Kis lak áll a nagy Duna mentében;
Oh mi drága e lakocska nékem!
Könnyben úszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem reája.

Bár maradtam volna benne végig!
De az embert vágyai vezérlik;
Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
S odahagytam őslakom s anyámat.

Kínok égtek a szülőkebelben,
Hogy bucsúmnak csókját ráleheltem;
S kínja lángi el nem aluvának
Jéggyöngyétől szeme harmatának.

Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
Oh, ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába.

Szép reményink hajnalcsillagánál
A jövő tündérvilág gyanánt áll;
S csak midőn a tömkelegbe lépünk:
Venni észre gyászos tévedésünk.

Engem is hogy csillogó reményem
Biztatott csak, minek elbeszélnem?
S hogy mióta járom a világot,
Bolygó lábam száz tövisre hágott.

...Szép hazámba ismerősök mennek.
Jó anyámnak tőlük mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Utazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse...
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szíve szegénynek!

(Pozsony, 1843.)

Petőfit nyugtalan lelke nem engedte sokáig egy helyen pihenni. Pozsonyban írta ezt a költeményt, mely örökszép emléke marad édes anyja iránt érzett szeretetének.

Füstbe ment terv.

Egész uton - hazafelé -
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám.

Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, mely bölcsőm ringatá,
A kart terjeszti ki.

S jutott eszembe számtalan
Szebbnél-szebb gondolat,
Míg állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.

S a kis szobába toppanék...
Röpült felém anyám...
S én csüggttem ajkán... szótlánul...
Mint a gyümölcs a fán.

(Dunavecse, 1844.)

A jó öreg kocsmáros.

Itt ahonnan messze kell utazni, míg az
Ember hegyet láthat, itt a szép Alföldön,
Itten élek én most meglelégedéssel,
Mert időm vidáman, boldogságban töltöm.
Falu kocsmájában van az én lakásom;
Csendes kocsmá ez, csak néha zajlik éjjel.
Egy jó öreg ember benne a kocsmáros...
Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Van szállásom itten s ennem-innom ingyen.
Soha nem volt ennél jobb gondviselésem.
Az ebédre nem kell senkit is megvárnom,
És mindnyájan várnak énrám, hogyha késem.
Csak egyet sajnálok: az öreg kocsmáros
Összekoccan néha jó feleségével;
No de amint összekoccan, meg is békül...
Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Elbeszélünk néha a letűnt időkről.
Hejh, régibb idők boldogak valának!
Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
Alig tudta számát ökrének, lovának.
Pénzét a hitetlen emberek csalása,
Házát a Dunának habjai vitték el;
Igy szegényült el a jó öreg kocsmáros...
Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Alkonyuló félben van már élte napja,
S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt,
S óreá, szegényre, a szerencsétlenség,
Óreá mostan mért legtöbb gondot és bajt.
Fáradoz napestig, vasárnapja sincsen,
Mindig későn fekszik, mindig idején kel;
Mint sajnálom én e jó öreg kocsmárost...
Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa;
Ő, fejét csóválja, nem hisz a szavamnak.
„Úgy van, úgy”, szól később, „jóra fordul sorsom,
Mert hisz lábaim már a sír szélén vannak.”
Én elszomorodva borulok nyakába,
S megfürösztöm arcát szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros...
Áldja meg az Isten mind a két kezével!

(Szalkszentmárton, 1845.)

Ez a költemény is világosan tanuskodik arról, hogy Petőfi mennyire szerette szüleit. - Itt édes apját rajzolja, aki ebben az időben Szalkszentmártonban kocsmáros volt. Minden belső titkot megtudunk a költeményből.

Szülőföldemen.

Itt születtem én ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon,
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón' tele;
Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Úgy mentem el innen, mint kis gyermek,
És mint meglett ember, úgy jöttem meg.
Hejh azóta húsz esztendő telt el,
Megrakodva búval és örömmel...
Húsz esztendő... az idő hogy lejár!
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Hol vagytok, ti régi játszótársak?
Közületek csak egyet is lássak!
Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem...
Hogy vállamon huszonöt év van már...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Mint nyugtalan madár az ágakon,
Helyrül-helyre röpköd gondolatom,
Szedegeti a sok szép emléket,
Mint a méh a virágról a mézet;
Minden régi kedves helyet bejár...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

„Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfásípot fűjva,
Lovagolok szilaj nádparipán,
Vályúhoz mék', lovam inni kíván,
Megitattam, gyi lovam, gyi Betyár...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Megkondúl az esteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Haza megyek, ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán,
Hallgatom, s félálomban vagyok már...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

(Félegyháza, 1848.)

Petőfi Kiskőrösön született, de szüleivel alig másfél éves korában Félegyházára költözött. Gyermek-kori emlékei ehhez a városhoz fűződnek, azért szívesen nevezi szülőföldjének. Mikor huszonöt éves korában újra ellátogatott ide, ezt a kedves költeményt szentelte az emlékeknek.

Szüleim halálára.

Végre megtörtént a
Rég várt viszontlátás!
Nincs köszönet benne,
Nincsen istenáldás.
Láttam jó atyámat... vagy csak koporsóját.
Annak sem látszott ki, csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.

Sem atyám, sem anyám
Nincs többé, nem is lesz.
Kiket szoríthatnék
Dobogó keblemhez.
Akiknek csókolnám még lábok nyomát is,
Mert engemet szívök vérén neveltek fel,
Mert körülöveztek, mint a földet a nap
Lángoló sugári, szent szeretetökkel!

Oh atyám, oh anyám,
Miért távoztok?
Tudom, hogy áldás a
Sír nyugalma rátok,
De mi nektek áldás, az átok énnékem,
Melytől szegény szívem csakhogy nem reped meg!
Ha így bántok velem, ti, kik szerettetek,
Mit várjak azoktól, akik nem szeretnek?

Itt hagytak, elmentek,
Nem is jönnek vissza!
Omló könnyeimet
Sírjok halma issza.
Folyjatok, könnyeim! folyj, te forró patak!
Szivárogy le hideg orcáikra halkan,
Hadd tudják meg rólad: árva gyermeköknek
Elhagyott lelkén mily égő fájdalom van!

De nem, de nem, inkább
Eltávozom innen,
Hogysem könnyem árja
Hozzájok lemenjen;
Mentsen Isten tőle!.. Édes jó szüleim,
Hogyha megéreznék fioknak keservét,
Szerető szívök a sírban sem pihenne,
Egy bú lenne nékik a hosszú öröklét.

Isten veletek hát!...
Csak egyszer még, egyszer
Ölelkezzem össze
Sírkeresztetekkel...
Olyan a két ága, mint két ölelő kar,
Míntha apám s anyám nyujtaná ki karját...
Tán fölemelkedtek halotti ágyokból,
Fiokat még egyszer ölelni akarják!

(Pest, 1849.)

1849 májusában a költő otthagya egyidőre a katonai pályát. Pestre ment; atyja már meghalt s néhány hét múlva szerető édes anyját is kikísérte a temetőbe.

Arany Jánoshoz.

Toldi írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.
Ha hozzád ér lelkem, s meg talál égetni:
Nem tehetek róla... te gyujtottad úgy fel!
Hol is tehetél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénnel?
Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.
Ki volt tanítód? hol jártál iskolába?
Hogy lantod ily mesterkezekkel pengeted.
Az iskolákban nem tanulni, hiába,
Ilyet... a természet tanított tégedet.
Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néha napján lát.

Nagy fáradoalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára! -

Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövék fel,
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!

(Pest, 1847.)

Petőfi ezt a költeményét akkor írta, mikor Arany Jánosnak pályadíjat nyert *Toldi*-ját még kéziratban olvasta.

Ha férfi vagy, légy férfi...

Ha férfi vagy, légy férfi,
S ne hitvány, gyöngé báb,
Mit kény és kedv szerint lök
A sors idébb-odább.
Félénk eb a sors, csak csahol;
A bátraktól szalad,
Kik szembe szállanak vele...
Azért ne hagyd magad!

Ha férfi vagy, légy férfi,
S ne szád hirdesse ezt,
Minden Demosthenesnél
Szebben beszél a tett.
Építs vagy ronts, mint a vihar,
S hallgass, ha műved kész,
Mint a vihar, ha megtevé
Munkáját, elenyész.

Ha férfi vagy, légy férfi,
Legyen elved, hited,
És ezt kimondd, ha mindjárt
Véreddel fizeted.
Százszorta inkább éltedet
Tagadd meg, mint magad;
Hadd vesszen el az élet, ha
A becsület marad.

Ha férfi vagy, légy férfi,
Függetlenségedet
A nagy világ kincséért
Áruba ne ereszd.
Vesd meg, kik egy jobb falatért
Eladják magokat;
„Koldusbot és függetlenség!”
Ez légyen jelszavad.

Ha férfi vagy, légy férfi,
Erős, bátor, szilárd,
Akkor hidd, hogy sem ember,
Sem sors könnyen nem árt.
Légy tölgyfa, mit a fergeteg
Ki képes dönteni,
De méltóságos derekát
Meg nem görbítheti!

(Pest, 1847.)

Szállóigék:

**Ha férfi vagy, légy férfi,
Ne hitvány, gyöngé báb!**

*

**Minden Demosthenesnél
Szebben beszél a tett.**

*

**Hadd vesszen el az élet, ha
A becsület marad.**

Csokonai.

Egy kálomista pap s Csokonai
Egymásnak voltak jó barátai.
Kilódul egyszer Debrecenből
S a jó barát előtt megáll,
S: „Ihatnám pajtás!” így kiált föl
Csokonai Vitéz Mihály.

„No, ha ihatnál, hát majd ihatol,
Akad még bor számodra valahol,
Ha máshol nem, tehát pincémben;
Ottan nem egy hordó bor áll.”
Szólott a pap, s leballag véle
Csokonai Vitéz Mihály.

„Ihol ni, uccu!” fölkiált a pap,
Amint egy hordóból dugaszt kikap;
„Szaladj, csapért! ottfönn felejtém;
Szaladj öcsém, de meg ne állj!”

És fölrohan lóhalálában
Csokonai Vitéz Mihály.

A likra tette tenyerét a pap;
Csak várt, csak várt, hogy jön talán a csap,
S a csap nem jött és a pap morgott:
„De mi az ördögöt csinál,
Hol a pokolba marad az a
Csokonai Vitéz Mihály?”

Tovább nem győzte várni a csapat,
Ott hagyta a hordót (a bor kifolyt),
Fölmén a pincéből a házba,
De ottfönn senkit nem talál.
Csak késő este érkezett meg
Csokonai Vitéz Mihály.

Hát a dologban ez volt az egész:
Kereste ottfönn a csapat Vitéz,
Zeg-zugot kikutat érte,
De csak nem jön rá, hogy hol áll,
És így csapért szomszédba mégyen
Csokonai Vitéz Mihály.

A szomszédban valami lakzi volt.
Elébe hoztak ételt és italt;
És ím az étel és bor mellett
És a zenének hanginál
Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály.

(Pest, 1844.)

Szállóige: **Csapot, papot, mindent elfelejtett.**

Megy a juhász számáron...

Megy a juhász számáron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.

Gyepes hanton furulyált,
Legelészett nyája.
Egyszercsak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.

Fölpattan a számárra,
Haza felé vágat;
De már későn érkezett,
Csak holttestet láthat.

Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A szamár fejére.

(Kúnszentmiklós, 1844.)

A magyar nemes.

Őseimnek véres kardja
Fogason függ, rozsdá marja,
Rozsdá marja, nem ragyog,
Én magyar nemes vagyok!

Munkátlanság csak az élet,
Van életem, mert henyélek.
A paraszté a dolog.
Én magyar nemes vagyok!

Jól készítsd, paraszt, az utat,
Mert hisz a te lovad vontat.
Csak nem járhatok gyalog.
Én magyar nemes vagyok!

Tán a tudománynak éljek?
A tudósok mind szegények.
Nem írok, nem olvasok.
Én magyar nemes vagyok!

Van, igaz, egy tudományom,
Ebben párom ritkán látom:
Enni, inni jól tudok.
Én magyar nemes vagyok!

Milyen jó, hogy nem adózok,
Gazdaságom van, de nem sok,
S van adósságom, de sok.
Én magyar nemes vagyok!

Mit törődöm a hazával?
A hazának száz bajával?
Majd elmúlnak a bajok.
Én magyar nemes vagyok!

Ősi joggal, ősi házban
Éltemet ha elpipáztam:
Mennybe visznek angyalok.
Én magyar nemes vagyok!

(Borjád, 1845.)

Szállóige: **Én magyar nemes vagyok!**

Pató Pál úr.

Mint elátkozott királyfi
Túl az Óperencián,
Él magában falujában
Pató Pál úr mogorván.
Be más lenne itt az élet,
Ha egy ifjú feleség...
Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Roskadófélben van a ház,
Hámlik le a vakolat,
S a szél egy darab földel
Már tudj' Isten, hol szalad;
Javítsuk ki, mert ma-holnap
Pallásról néz be az ég...
Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Puszta a kert, e helyett a
Szántóföld szépen virít,
Termi bőven a pipacsnak
Mindenféle nemeit.
Mit henyél az a sok béres?
Mit henyélnek az ekék?...
Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Hát a mente, hát a nadrág,
Úgy megritkult, olyan ó,
Hogy szűnyoghálónak is már
Csak szükségből volna jó;
Híni kell csak a szabót, a
Posztó meg van véve rég...
Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Életét így teszi által;
Bár apái nékie
Mindent oly bőven hagyának,
Soha sincsen semmije.
De ez nem az ő hibája;
Ő magyarnak születék,
S hazájában ősi jelszó:
„Ejh, ráérünk arra még!”

(Pest, 1847.)

Szállóige: **Ejh, ráérünk arra még!**

Téli világ.

Megölte valaki magát,
Az hozta ezt a rút időt.
Fuj a szél, táncol a tányér
A borbélyműhelyek előtt.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

A napszámos, napszámosné
Tuskót fűrészrel és hasít;
Daróc pólyában gyermekök
A szélvésszel versenyt visít.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Jár nagy léptekkel föl s alá
A katona az őrhelyen.
És számlálgatja lépteit;
Kínjában mást mit is tegyen?
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

A hosszú lábú drótostót
Kopott gubáját cepeli;
Az orra érett paprika,
S hidegtől folynak könnyei.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Barangol a vándorszínész
Egy falutól a másikig;
Meleg ruhája nincs ugyan,
De mindazáltal éhezik.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Hát a cigány?... vacog foga
A rongyos sátorok alatt;
Kopogtat a szél és bemegy,
Bár a cigány nem szól: szabad!
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Megölte valaki magát,
Az hozta ezt a rút időt.
Fuj a szél, táncol a tányér
A borbélyműhelyek előtt.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

(Pest, 1845.)

Falu végén kurta kocsmá...

Falu végén kurta kocsmá,
Oda rúg ki a Szamosra,
Meg is látná magát benne,
Ha az éj nem közelegne.

Az éjszaka közeledik,
A világ elcsendesedik,
Pihen a komp, kikötötték,
Benne hallgat a sötétség.

De a kocsmá bezzeg hangos!
Munkálkodik a cimbalmos,
A legények kurjogatnak,
Szinte reng belé az ablak.

„Kocsmárosné, aranyvirág,
Ide a legjobb borát,
Vén legyen, mint a nagyapám,
És tüzes mint ifjú babám!”

„Húzd rá cigány, húzzad jobban,
Táncolni való kedvem van,
Eltáncolom a pénzemet,
Kitáncolom a lelkeimet!”

Bekopognak az ablakon:
„Ne zúgjatok olyan nagyon,
Azt üzeni az uraság,
Mert lefeküdt, alunni vágy.”

„Ördög bújjék az uradba,
Te pedig menj a pokolba!...
Húzd rá, cigány, csak azért is,
Ha mindjárt az ingemért is!”

Megint jönnek, kopogtatnak:
„Csendesebben vigadjanak,
Isten áldja meg kendteket,
Szegény édes anyám beteg.”

Feleletet egyik sem ad,
Kihörpentik boraikat,
Végét vetik a zenének
S haza mennek a legények.

(Szatmár, 1847.)

A magyar legény dacos, szilaj, alapjában mégis nemes lelkületének pompás rajza ez az életkép.

A téli esték.

Hova lett a tarka szivárvány az égről?
Hova lett a tarka virág a mezőkről?
Hol van a patakzaj, hol van a madárdal,
S minden éke, kincse a tavasznak s nyárnak?
Oda van mind! csak az emlékezet által
Idéztetnek föl, mint halvány síri árnyak.
Egyebet nem látni hónál és fellegnél;
Koldussá lett a föld, kirabolta a tél.

Olyan a föld, mint egy vén koldus, valóban,
Vállain fehér, de foltos takaró van,
Jéggel van foltozva, itt-ott rongyos is még,
Sok helyen kilátszik mezítelen teste,
Úgy áll a hidegben s didereg... az inség
Vastagon van bágyadt alakjára festve.
Mit csinálna kinn az ember ilyen tájban?
Mostan ottbenn szép az élet a szobában.

Áldja Istenét, kit Istene megáldott,
Adván néki meleg hajlékot s családot.
Milyen boldogság most a jó meleg szoba,
S meleg szobában a barátságos család!
Most minden kis kunyhó egy tündérpalota,
Ha van honnan rakni a kandallóra fát,
S mindenik jó szó, mely máskor csak a légbe
Röpül tán, most beszáll a szív közepébe.

Legkivált az esték ilyenkor mi szépek!
El sem hinnétek tán, ha nem ismernétek.
A családfő ottfenn ül a nagy asztalnál
Bizalmas beszédben szomszédossal s komával,
Szájokban a pipa, előttök palack áll
Megtelve a pince legrégebb borával,
A palack fenekét nem lelik, akárhogy
Iparkodnak... újra megtelik, ha már fogy.

Kínálgatja őket a jó háziasszony,
Ne félj, hogy tisztjéből valamit mulasszon!
Hejh mert ő nagyon jól tudja, mit miképp kell,
A kötelességét ő jól megtanulta,
Nem bánik könnyen a ház becsületével,
Nem is foghatják rá, hogy fősvény vagy lusta.
Ott sűrög, ott forog, s mondja minduntalan:
„Tessék, szomszéd uram, tessék, komám uram!”

Azok megköszönik s egyet hörpentenek,
S ha kiég pipájok, újra rátöltenek,
És mint a pipafüst csavarog a légben,
Akképp csavarognak szanaszét elméik,
És ami már régen elmúlt, nagyon régen,
Összeszedegetik, sorra elregélik.

Akitől nincs messze az élet határa,
Nem előre szeret nézni, hanem hátra.

A kis asztal mellett egy ifjú s egy lyányka,
Fiatal pár, nem is a múlt időt hányja.
Mit is törődnének a multtal? az élet
Előttök vagyon még, nem a hátok megett;
Lelkők a jövő látkörébe tévedt,
Merengve nézik a rózsafelhős eget.
Lopva mosolyognak, nem sok hangot adnak,
Tudja a jó Isten, mégis jól mulatnak.

Amott hátul pedig a kemence körül
Az apró-cseprőség zúgva, zibongva ül,
Egy egész kis halom kisebb-nagyobb gyermek
Kártyából tornyokat csinál... épít, rombol...
Úzi pillangóit a boldog jelennek,
Tennapot felejtett, holnapra nem gondol. -
Lám, ki hinné, mennyi fér el egy kis helyen:
Itt van egy szobában múlt, jövő és jelen.

Holnap kenyérsütés napja lesz, szital a
Szolgáló s dalolgat, behallik nótája.
Csikorog a kútgém ottkinn az udvaron,
Lovait itatj' a kocsis éjszakára.
Húzzák a cigányok valami víg toron,
Távolról hangzik a bőgő mormogása.
S e különféle zaj ottbenn a szobába'
Összefoly egy csendes, lágy harmoniába.

Esik a hó, mégis fekete az utca,
Nagy, vastag sötétség egészen behúzta.
Járó-kelő ember nem is igen akad,
Egy-egy látogató megy csak hazafelé,
Lámpája megvillan az ablakok alatt,
S fényét a sötétség hirtelen elnyelé,
Eltűnik a lámpa, a bennlevők pedig
Buzgón találgatják: vajon ki ment el itt?

(Pest, 1848.)

A téli világnak szemléltető rajza után a költő egy boldog családnak kedves otthonába tekint be. Téli este van. Szomszéd, koma beszélgetni jött át a családhoz. Az öregek a multról beszélgetnek, a fiatal pár a jövő boldogságát színezi, a gyerekek a boldog jelennek élnek: játszanak. Így fér meg egy kicsiny szobában múlt, jövő és jelen. - Csupa érzelem, csupa hangulat ez az életkép.

Anyám tyúkjá.

Ejh mi a kő! tyúk anyó, kend
A szobában lakik itt bent?
Lám, csak jó az Isten, jót ad,
Hogy felvitte a kend dolgát!

Itt szaladgál föl és alá,
Még a ládára is fölszáll,
Eszébe jut, kotkodákol,
S nem verik ki a szobából.

Dehogy verik, dehogy verik!
Mint a galambot, etetik,
Válogat a kendermagban,
A kiskirály sem él jobban.

Ezért aztán, tyúkanyó, hát
Jól megbecsülje kend magát,
Iparkodjék, ne legyen ám
Tojás szűkében az anyám.

Morzsa kutyánk, hegyezd füled,
Hadd beszéljek mostan veled!
Régi cseléd vagy a háznál,
Mindig emberül szolgáltál.

Ezután is jó légy, Morzsa,
Kedvet ne kapj a tyúkhusra.
Élj a tyúkkal barátságba'...
Anyám egyetlen jószága.

(Vác, 1848.)

Az Alföld.

Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegy-völgyedet nem járja.

Lenn az Alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Méneseznek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik,
S pattogása hangos ostoroknak.

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

Ide járnak szomszéd nádasokból
A vadlúdak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.

A tanyákon túl a puszta mélyén
Áll magányos, dólt kéményű csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés¹³⁵ homokban;
Oda fészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj,
S kék virága a szamárlenyernek,¹³⁶
Hús tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya. -

Szép vagy, Alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem,
Itt borúljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sír is fölöttem.

(Pest, 1844.)

Petőfi Sándor fedezte fel az Alföldet a költészet számára. Szereti az Alföldet, mert a szabadság megtestesítését látja benne. Ebben a költeményben kitűnő mintát nyújt arra, hogyan kell a térbeli tárgyat időbelivé változtatni, hogy a költői leírásra alkalmas legyen.

A csárda romjai.

Te vagy, oh szép Alföld végtelen rónája,
Lelkem legkedvesebb mulatótanyája.
Az a görbe Felföld hegy- és völgyeivel
Könyv, melynek számtalan lapját forgatni kell;
De te, Alföldem, hol hegy után hegy nem kél,
Olyan vagy, mint a nyílt, a felbontott levél,
Amelyet egyszerre általolvashatok;

¹³⁵ Tüskés, indás kúszó növény.

¹³⁶ Bogáncsnak nevezett tüskés növény.

S vannak beléd írva szép, nagy gondolatok.
Mint sajnálom én, hogy egész életemet
Ittkinn a pusztákon töltenem nem lehet!
Itt szeretnék élni a puszták közepin,
Mint Arábiában a szabad beduin.
Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe!
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!
Szabadság, Istenem, még csak azért élek,
Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg.
S síromnál, ha érted onthatom véretem,
Meg fogom áldani átkos életemet. -
De mi ez?... sír, halál... hova nem vetődtem!
Nem csoda különben, mert rom van előttem.
Nem váromladék ez. Csárdának romjai.
Hanem hiszen azt az idő nem keresi,
Mely'k milyen épület? vár-e avvagy csárda?
Ennek is, annak is reálép falára;
S hova az idő lép, omlik, ha kő, ha vas,
És neki semmi nem alacsony, nem magas. -
Hogy van, hogy e csárda kövekből épüle?
Holott kőtermésnek nyoma sincs körüle.
Itt régente falu avvagy város állott,
Míg nem nyögte hazánk a török rabságot.
(Szegény Magyarország, szegény édes honom,
Be sokféle bilincs volt már lábaidon!)
E hajdani várost földúlta az ozmán,
Kő kövön nem maradt, csak az Isten házán.
A templom maradt meg - de ez is betegen -
Hogy a pusztulásnak gyászolója legyen.
És gyászolt a templom több hosszú századot,
Míg végre bújában össze nem roskadott.
Hogy haszna ne vesszen széthullott kövének,
Belőle e helyen csárdát építének.
Az Isten házából csárda!... és miért ne?
Ott léleknek: testnek szolgál itt enyhére.
És nem úgy részünk-e a test, mint a lélek?
Egyenlőn kedveznünk kell mind a kettőnek.
Az Isten házából csárda!... és miért ne?
Itt és ott élhetünk az Isten kedvére;
S láttam én csárdákban tisztább szíveket már,
Mint kit naponként lát térdelni az oltár. -
Csárda, eldőlt csárda, még mikor tebenned
Útasok vígadtak, útasok pihentek!
Fölépít tégedet újra képzeletem,
S vendégidet színről-színre szemlélhetem:
Itt görcsös botjával egy vándorlólegény,
Ott zsiros subában egypár szegénylegény,
Itt hosszú szakállal egy üveges zsidó,
Amott egy drótostót, s több ilyen borozó.
Hát a szép csaplárné fiatalságával?

Mostan ölelkezik egy hamis deákkal,
Kinek a bor kissé megzavarta fejét,
De a szép menyecske még jobban a szivét.
S hol a vén csaplár, hogy ezért föl nem pattan?
Kinn a kazal végén álmodik nyugodtan...
Kazal végén akkor, most már lenn a sírban,
És a szép fiatal menyecske is ott van,
És a hamis deák s mind, kik itt boroztak.
Ők valamennyien már rég porladoznak.
A csárda is vénült, vénült és roskadott,
Leüté fejről a szél a kalapot,
A födelet... ekkép áll hajadon fővel,
Mintha urával beszélne, az idővel,
S kérné alázattal, hogy kissé kimélje;
Hanem sikertelen esdeklő beszédje.
Düledez, düledez; félig ismerni csak:
Melyik volt az ajtó, melyik volt az ablak.
Még áll s emelkedik az éghez kéménye,
Mint a haldoklónak utósó reménye.
Pincéje beomlott, a kút is mellette,
Honnan az ostorfát valaki elvitte;
Csak az ágas és a gém van meg épségben,
Egy mogorva sas ül a gém tetejében.
Legmagasabb hely a pusztán e gém vége,
Azért ült föl a sas ennek tetejébe.
Fönn ül és merően maga elé bámul,
Mintha gondolkodnék a mulandósággrul.
Fölötte lángol a nap, az égnek ifja,
Lángol, mert kebelét a szerelem vívja;
Szeretője, aki epedve néz rája,
Délibáb, a puszták szép tündérleánya.
(Szalkszentmárton, 1845.)

A Tisza.

Nyári napnak alkonyúlatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál.
Ott, hol a kis Túr siet beléje,
Mint a gyermek anyja kebelére,
A folyó oly simán, oly szelíden
Ballagott le parttalan medrében,
Nem akarta, hogy a nap sugára
Megbotolják habjai fodrába’.

Sima tükrén a piros sugárok,
(Mint megannyi tündér) táncot jártak,
Szinte hallott lépteik csengése,
Mint parányi sarkantyúk pengése.

Ahol álltam, sárga főveny-szőnyeg
Volt terítve, s tartott a mezőnek,
Melyen a levágott sarju-rendek,
Mint a könyvben a sorok, heverték.

Túl a réten néma méltóságban
Magas erdő; benne már homály van.
De az alkony üszköt vet fejére,
S olyan, mintha égne s folya vére.

Másfelől, a Tisza tulsó partján,
Mogyoró- s rekettye-bokrok tarkán,
Köztök egy csak a nyílás, azon át
Látni távol kis falucska tornyát.

Boldog órák szép emlékeképen
Rózsafelhők úsztak át az égen.
Legmesszebről rám merengve néztek
Ködön át a mármarosi bércek.

Semmi zaj. Az ünnepélyes csendbe
Egy madár csak néha füttyentett be;
Nagy távolban a malom zúgása
Csak olyan volt, mint szunyog dongása.

Túlhan, vélem átellenben épen,
Pór menyecske jött. Korsó kezében.
Korsaját míg tele merítette,
Rám nézett át; aztán ment sietve.

Ottan némán, mozdulatlan álltam,
Mintha gyökeret vert volna lábam.
Lelkem édes, mély mámorba szédült
A természet örök szépségétül.

Oh természet, oh dicső természet!
Mely nyelv merne versenyezni véled?
Mily nagy vagy te! mentül inkább hallgatsz,
Annál többet, annál szebbet mondasz.

Késő éjjel értem a tanyára
Friss gyümölcsből készült vacsorára.
Társaimmal hosszan beszélgettünk.
Lobogott a rözse-láng mellettünk.

Többek között szóltam én hozzájuk:
„Szegény Tisza, miért is bántjátok?
Annyi rosszat kiabáltok róla,
S ő a föld legjámborabb folyója.”

Pár nap mulva fél szendergésemből
Félrevert harang zúgása vert föl.
„Jön az árviz! jön az árviz!” - hangzék,
S tengert láttam, ahogy kitekinték.

Mint az őrült, ki letépte láncát,
Vágtatott a Tisza a rónán át,
Zúgva, böggve törte át a gátot,
El akarta nyelni a világot!

(Pest, 1847.)

Petőfi nagyon szerette a kanyargó Tiszát. Egyik útilevelében így ír róla: Úgy szeretem e folyót, talán azért, mert tetőtől-talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg és épen az Alföldön vándorol keresztül, az én kedves Alföldemen.

A puszta télen.

Hejh, mostan puszta ám igazán a puszta!
Mert az az ősz olyan gondatlan rossz gazda;
Amit a kikelet
És a nyár gyűjtöget,
Ez nagy könnyelműen mind elfecséreli,
A sok kincsnek a tél csak hült helyét leli.

Nincs ottkinn a juhnyáj méla kolompjával,
Sem a pásztorlegény kesergő sípjával,
S a dalos madarak
Mind elnémultanak,
Nem szól a harsogó haris a fű közül,
Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül.

Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpül a nap, mint a fáradt madár,
Vagy hogy rövidlátó
Már öreg korától,
S le kell hajolnia, hogy valamit lásson...
Igy sem igen sokat lát a pusztaságon.

Üres most a halászkunyhó és a csőszház;
Csendesek a tanyák, a jószág benn szénáz;
Mikor vályu elé
Hajtják estefelé,
Egy-egy bozontos bús tinó el-elbődül,
Jobb szeretne inni kinn a tó vizébül.

Leveles dohányját a béres leveszi
A gerendáról, és a küszöbre teszi,
Mevágja nagyjából,
S a csizmaszárából
Pipát húz ki, rátölt és lomhán szipákol,
S oda-odanéz: nem üres-e a jászol?

De még a csárdák is ugyancsak hallgatnak,
Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak,
Mert a pince kulcsát
Akár elhajítsák,

Senki sem fordítja feléjük a rudat,
Hóval söpörték be a szelek az utat.

Most uralkodnak a szelek, a viharok,
Egyik fönn a légben magasan kavarg,
Másik alant nyargal
Szikrázó haraggal,
Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
A harmadik velök birkózni szemközt jó.

Alkonyat felé ha fáradtan elülnek,
A rónára halvány ködök települnek,
S csak félig mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüszögve visz a ló...
Háta mögött farkas, feje fölött holló.

Mint kiűzött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérge tekintettel,
S mire elér szeme a túlsó határra,
Leesik fejről véres koronája.

(Pest, 1848.)

Ez a leíró költemény a téli pusztá rajza. Csupa elevenesség, mozgás minden sora. Klasszikusan szép hasonlatok (a nap olyan, mint a fáradt madár, a szelek harca), reális képek váltogatják egymást. Semmi sem maradt ki ebből a rajzból. Az utolsó versszakban ismét a szabadságszerető Petőfi szólal meg, aki a királyságot a zsarnokság uralmának tartotta.

János vitéz.

János vitéz útja Tündérországba.

Tündérország első kapuját őrzötte
Félrőfös körmökkel három szilaj medve.
De fáradtságosan János keze által
Mind a három medve egy lett a halállal.

„Ez elég lesz mára”, - János ezt gondolta,
Nagy munkája után egy padon nyugodva.
„Ma ezen a helyen kissé megpihenek,
Holnap egy kapuval ismét beljebb megyek.”

És amint gondolta, akkép cselekedett,
Második kapuhoz másnap közeledett.
De itt már keményebb munka várt ám rája,
Itt őrzőnek három vad oroszlán állta.

Hát neki gyürközik; a fenevadakra
Ráront hatalmasan, kardját villogtatva;
Védelmezték azok csunyaúl magokat,
De csak mind a három élete megszakadt.

Igen feltüzelt ez a győzelem,
Azért, mint tennap, most még csak meg sem pihen.
De letörölve a sűrű verítéket,
A harmadik kapu közelébe lépett.

Uram, ne hagyj el! itt volt ám szörnyű strázsa,
Vért jéggé fagyasztó volt rémes látása.
Egy nagy sárkánykígyó állt itt a kapuban;
Elnyelhet hat ökröt, akkora szája van.

Bátorság dolgában helyén állott János,
Találós ész sem volt önála hiányos,
Látta, hogy kardjával nem boldogul itten,
Más módot keresett hát, hogy bemehessen.

A sárkánykígyó nagy száját föltátotta,
Hogy Jánost egyszerre szerteszt harapja;
S mit tesz ez a dolog ilyen állásába?
Hirtelen beugrik a sárkány torkába.

Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített;
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett
S kinyögte magából a megtört életet.

Hej, János vitéznek került sok bajába,
Míg lyukat fúrhatott sárkány oldalába;
Végtére kifúrta, belőle kimászott,
Kaput nyit és látja szép Tündérországot.

Tündérországon csak híre sincs a télnek,
Ott örökös tavasz pompájában élnek!
S nincsen ott nap kelte, nap lenyugovása,
Örökös hajnalnak játszik pirossága.

Nem sír ott a bánat, de a nagy örömtől
Gyakran a tündérek szeméből könny gördül;
Leszivárogo a könny a föld mélységébe,
És ennek méhében gyémánt lesz belőle.

Szöke tündérlányok sárga hajaikat
Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt;
A szálakból válik az aranyak érce,
Kincsleső emberek nem kis örömére.

A tündérgyerekek ott szivárványt fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak,
Mikor a szivárványt jó hosszúra fonták,
Ékesítik vele a felhős ég boltját.

Van a tündéreknek virágnyszolyája,
Örömtől ittasan heverésznek rája:
Illatterhes szellők lanyha fuvallatja
Őket a nyszolyán álomba ringatja.

János vitéz Tündérorszámban.

Hogy belépett János vitéz ez országba,
Mindent, amit látott, csodálkozva látta.
A rózsaszín fénytől kápráztak szemei,
Alighogy merészelt körültekinteni.

Meg nem futamodtak tőle a tündérek,
Gyermekszelídséggel hozzá közelgének,
Illették őt nyájas, enyelgő beszéddel,
És a szigetbe őt mélyen vezették el.

Amint János vitéz mindent megszemléle,
S végtére álmából mintegy föleszméle:
Kétségbeesés szállt szívének tájára,
Mert eszébe jutott kedves Iluskája.

„Itt hát hol országa van a szerelemnek,
Az életem által én egyedül menjek?
Amerre tekintek, azt mutassa minden,
Hogy boldogság csak az én szívemben nincsen?”

Tündérországnak egy tó állott közepén,
János vitéz búsan annak partjára mén,
S a rózsát, mely sírján termett jegyesének,
Levette kebléről, s ekkép szólítja meg:

„Te egyetlen kincsem! hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek.”
S beveté a rózsát a tónak habjába;
Nem sok híja volt, hogy ő is ment utána...

De csodák csodája! mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot.
Eszeveszettséggel rohant a habokba,
S a föltámadt leányt kiszabadította.

Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent feltámasztó, ahova csak cseppen.
Iluska porából nőtt ki az a rózsza,
Így halottaiból őt föltámasztotta.

Mindent el tudnék én beszélni ékesen,
Csak János vitéznek akkori kedvét nem,
Mikor Iluskáját a vízből kihozta,
S rég szomjas ajakán égett első csókja.

Be szép volt Iluska! a tündérleányok
Gyönyörködő szemmel mind rá bámulának;
Őt királynéjoknak meg is választották,
A tündérfiak meg Jánost királyokká.

A tündérnemzetség gyönyörű körében
S kedves Iluskája szerető ölében
Mai napig János vitéz ő kegyelme
Szép Tündérországnak boldog fejedelme.

1844.

A közölt részletek János vitéznek célhoz való jutását adják elő. Kukorica Jancsinak el kell válnia Iluskájától. Beáll huszárnak s a franciák oldalán kitüntetik a törökök ellen vívott háborúban. Ekkor a francia király vitézzé teszi. János vitéz most már hazamegy, hogy elnyerje Iluska kezét, de Iluskának már csak a sírhalmára talált. Ekkor letépett egy rózsát jegyese sírjáról s ezzel indult útnak, míg végre sok küzdelem után eljutott Tündérországba. - Ezt a mesét dolgozta fel Petőfi utolérhetetlen egyszerűséggel és kedvességgel a *János vitézben*.

Szállóigék:

Rég veri már a magyart a Teremtő. (*Rég veri már...*)

*

**A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem.** (*A szerelem...*)

*

**Sári néni, hej, mikor kendet még
Sárikámnak, húgomnak nevezték!** (*Sári néni.*)

*

Isten csodája, hogy még áll hazánk. (*Isten csodája...*)

*

**Szép állat az asszonyi állat.
Szép és veszedelmes.** (*Az őrült.*)

*

Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága? (*A magyar ifjakhoz.*)

Arany János.
1817-1882.

A rab gólya.

Árva gólya áll magában
Egy teleknek a lábában,
Felrepülne, messze szállna,
Messze, messze,
Tengerekre,
Csakhogy el van metszve szárnya.

Tűnődik, féllábon állván,
El-elúnja egyik lábán,
Válogatja, cserélgeti,
Abban áll a
Mulatsága,
Ha beléún, újrakezdi.

Szárnya mellé dugja orrát,
Messze nézne, de ha nem lát!
Négy kerítés, négy magas fal:
Jaj, mi haszna!
Bár akarna,
Kőfalon nem látni által.

Még az égre fölnézhetne,
Arra sincsen semmi kedve:
Szabad gólyák szállnak ottan
Jobb hazába;
De hiába!
Ott maradt ő, elhagyottan.

Várja, várja, mindig várja.
Hogy kinő majd csonka szárnya,
S felrepül a magas égig,
Hol a pálya
Nincs elzárva
S a szabadság honja kéklik.

Őszi képet ölt a határ,
Nincsen rajta gólyamadár,
Egy van már csak: ő, az árva,
Mint az a rab,
Ki nem szabad,
Keskeny ketrecébe zárva.

Még a darvak hátra vannak.
Mennek ők is, most akarnak:
Nem nézi, csak hallja őket,
Mert tudja jól,

Ottfenn mi szól,
Ismeri a költözőket.

Megkisérti egyszer-kétszer:
Nem bírná-e szárnya még fel;
Hej, dehogy nem bírná szárnya,
Csak ne volna
Hosszú tolla
Oly kegyetlen megkuszálva!

Árva madár, gólya madár,
Soh'se' nő ki tollad, ne várd,
Soha többé, fagyos télig;
Mert, ha épen
Nő is szépen:
Rossz emberek elmetélik!

1847.

A rab gólya allegorikus költemény. Magyarországra még nem virradt fel a szabadság napja; más nemzetek már régóta örülnek a felszabadulásnak, a magyar, ha meg volna is benne a törekvés a rabláncok letépésére, az idegenek (osztrák kormány) megakadályozzák ebben.

Fiamnak.

Hála Isten! este van megin'.
Mával is fogyott a földi kín.
Bent magános, árva gyertya ég:
Kívül leskelődik a sötét.
Ily soká, fiacskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha-melegen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

Látod, én szegény költő vagyok:
Örökül hát nem sokat hagyok;
Legfőlebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szíved tavasz kertében
A vallást ezért öntözgetem.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

Mert szegénynek drága kincs a hit,
Túrni és remélni megtanít:
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig túrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is, mint egykor, *épen*
Élne a hit, vigaszul nekem!...
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

Majd ha játszótársaid közül
Munka hí el - úgy lehet, korán -
S idegennek szolgálsz eszközül,
Ki talán szeret... de mostohán!
Balzsamúl a hit malasztja légyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

Majd, ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord;
Megtiporva az erényt, az észet,
Míg a vétek irigységre készit
S a butának sorsa földi éden:
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

És, ha felnövén, tapasztalod,
Hogy apáid földje nem honod
S a bölcsőd s koporsód közti ür
Századoknak szolgált mesgyeül:¹³⁷
Lelj vigasztalást a szent igében:
„Bujdosunk e földi téreken”.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát:
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódní költ. -
Járj örömmel álmaid egében,
Útravalódní e csókom legyen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

1850.

Arany Jánosnak két gyermeke volt: Juliska és László. Fiához írta ezt a gyönyörű költeményt, melynél szebb és gazdagabb örökséget apa fiára nem hagyhat. A hit és remény két vezérlő csillag, melyek az élet minden nyomorában és keserűségében vigasztalást nyújtanak a szenvedő léleknek. A hit az imádságban nyer legszebb külső kifejezést, azért mondja a költő:

*Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!*

Szállóige: **Hála Isten! este van megin?**

¹³⁷ A szabadságharc kora ez; a költő fiának születése a régi, szabad hazába esett, de már a hontalanság korában fog meghalni.

Letésem a lantot.

Letésem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.
A tűz nem melegít, nem él:
Csak, mint reves¹³⁸ fáé, világa.
Hová lettél, hová levél,
Oh lelkem ifjusága!

Más ég hintette rám mosolyát,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Mión ez ajak dalra költ.
Fűszerebb az esti szél,
Hímzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél,
Oh lelkem ifjusága!

Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim,¹³⁹
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain:
Láng gyult a láng gerjelminél
S egyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél,
Oh lelkem ifjusága!

Zengettük a jövő reményit,
Elsírtuk a múlt panaszát;
Dicsőség fényével öveztük
Körül a nemzetet, hazát:
Minden dalunk friss zöld levél
Gyanánt vegyült koszorujába.
Hová lettél, hová levél,
Oh lelkem ifjusága!

Ah, látni véltük sirjainkon
A visszafénylő hírt-nevet:
Hazát és népet álmodánk, mely
Örökre él s megemleget.
Hittük: ha illet a babér,
Lesz, aki osszon...¹⁴⁰ Mind hiába!
Hová lettél, hová levél,
Oh lelkem ifjusága!

¹³⁸ Redves, korhadt.

¹³⁹ Petőfire való célzás.

¹⁴⁰ T. i. babért a költők fejére. A nemzetre gondol a költő.

Most... árva énekem, mi vagy te?
Elhunyt daloknak lelke tán,
Mely temetőből, mint kísértet,
Jár még föl a halál után...?
Hímzett, virágos szemfedél...?
Szó, mely kiált a pusztaságba?...
Hová lettél, hová levél,
Oh lelkem ifjúsága!

Letérszem a lantot. Nehéz az.
Kit érdekelne már a dal.
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a törzsök kihál:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.
Odavagy, érzem, odavagy
Oh lelkem ifjúsága!

1850.

A szabadságharcot követő abszolutizmus a költők lelkére is ránehezedett. Arany, aki amúgyis kétszeresen érezte az életnek minden tűszúrását, szintén mélabúba temetkezett.

Ősszel.

Híves, borongó őszi nap;
Beült hozzám az únalom;
Mint a madár, ki bús, ki rab,
Hallgat, komor, fázik dalom.
Mit van tennem? olvasni tán...?
Maradj, Homér, fénydús eggeddel
Maradj te most!... Jer, Ossián,¹⁴¹
Ködös, homályos énekeddel.

Mert fájna most felhőtlen ég,
Mosolygó, síma tengerarc,
Élénk verőfényes vidék -
Oh, fájna most nekem e rajz!
Kék fátyol messze bérc fokán -
Arany hajó, mely futva szegdel
Bíbor habot... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

Ott kéken a Zeüsz-lakta domb;¹⁴²
Itt zölden a nyájas sziget;
Fölötte lomb, alatta lomb,
Árnyas berek, zengő liget, -

¹⁴¹ Ossián a skótok Homerosa, költészete sötét, komor hangulatú.

¹⁴² Olympos.

Hullám-mosott gazdag virány -
Fehér juhok s tulkok sereggel -
Minő kép ez!... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

Füst koronáz erdőt, bokort,
Vendégies hívójelül;
Hósek családja víg csoport,
Áldoz, toroz máglyák körül;
Lantszóra lejt ifjú, leány;
Kettős pohár, mézízű nedvvel
Vígan forog... Jer, Ossián
Ködös, homályos énekeddel.

S ha zúdulnak véres csaták,
Szabadságért nem küzdenek,
Mert elnyomás, népszolgaság,
Előttük ismeretlenek.
Törvényök nincs - boldog hiány!
A vének élőszája rendel
Igazságot... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

Odavan a szép nyár, oda!
A természet lassan kihál;
Nincs többé nagyszerű csoda,
Többé se' napfény, sem vihar;
Pacsirta nem szánt, csalogány
Nem zöngi dalját este, reggel;
Nincs délibáb... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

Egyhanguság, egyformaság;
A nappal egy világos éj;
Nem kék az ég, nem zöld az ág,
Menny, föld határán semmi kéj;
Csak sír az égbolt ezután
Örök unalmú lanyha cseppel,
Míg szétolvad... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

Oh jer, mulattass engemet,
Húnyó dicsőség lantosa;
Érdekli mostan lelkemet
Borongó ég, kihalt tusa,
Emlékhalom a harc fián,
Ki az utolsók közt esett el,¹⁴³
Remény nélkül... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

¹⁴³ A költő Petőfire gondol.

Felhőid és zúgó szeled,
A zizegő haraszt, mohar,
Magános tölgy a domb felett,
Bolyongó tűz, hullámmoraj -
Ez, amit lelkem most kíván!
Enyésző nép, ki méla kedvvel
Multján borong... Jer, Ossián,
Ködös, homályos énekeddel.

Kinek sötétes éjjelen
A hős apákhoz költözött
Daliák lelke megjelen,
Alánéz bús felhők között
És int feléd: „Jer, Ossián,
A holtakat miért vered fel?
Nincs többé Caledonián¹⁴⁴
Nép, kit te felgyújts énekeddel.”

1850.

A költő az elnyomatás éveiben írta ezt a mélabús hangú költeményt. Szomorú hangulatához nem illik most a homérosi költészet derüje, szívesebben elmereng Ossián ködös, homályos énekén. Borongó ég, elmúlt és elvesztett harc, a szabadságért küzdők emléke, ez kell az ő bánatos lelkének. - A költemény első része Homeros derült, vidám költészetének, második része pedig Ossián borongós, sejtelmes, komor énekeinek költői jellemzése. A költő persze állandóan hazája sorsára gondol.

A dalnok búja.

Sötét éjben, rideg lakában,
Virraszta meddő bánatában
A dalnok egyedül;
Mint egy koporsó, néma lantja,
Nehéz gondban fejét lehajtja,
Bús hangszerére dül.

Mellette és körülé vannak
Romjai sok törött sohajnak,
Szárnyaszegett dalok,
Szelleme gyászos töredéki,
Fájdalma átkövuült emléki...
Romok közt andalog!

Miért nem zendül, mire hallgat,
Oh ének ifja, lantod, ajkad?
Miért így vesztegel?
Vagy szíved elfásult, kiégett -
S a szép világ búbája téged
Többé nem érdekel?

¹⁴⁴ A régi, szabad Skótország.

Nem lelkesülsz-e föl, ha nézed,
Tavasszal az ifjú természet
Hogyan képez, teremt?
Nem hallod-e a lomb sohajját?
És a patak csörgő morajját
Nem érted, mint jelent?

A fölkelő, a nyugovó nap
Kietlenebb-e s untatóabb,
Mint egykoron vala?
Nem hat meg az éj szent magánya?
A holdvilág sejtelmes árnya,
S a fülmilék dala?

- „Hagyj, kérlek, itt némán epednem,
Oh, volna bár kiégve keblem
S többé ne éreznék!...
De, mint a Mózes bokra hajdan,
A dalnok-szív ég olthatatlan
És soha el nem ég.

„Jó a tavasz... virágot ápol,
Mind ez, mit a hósek porából
Fel bír éleszteni!
A lombsohaj ezrek nyögése,
És a patak gyász csörrenése...?
Könnyű megérteni.

„A felkelő, az elhunyo nap
Hozott-e ma, ígér-e holnap
Örömet és reményt?
S az éjfélnak van-é magánya?
Megnépesíti holtak árnya,
Felzaklatván az éjt -”

Dalnok, ha van szivednek búja
S érinti azt fájdalnok ujja,
Hangot hogy mégsem ad?
Hiszen a bú mesterkezének
Verésitől a legszebb ének,
A legszebb dal fakad.

- „Haj! zönghet-é a szívnek húrja,
Midőn a bánat tépi, dúlja
S nem óva nyúl felé?
Ha durva kézzel gyöngé lantod
Kemény sziklához paskolandod:
Hármonia kel-é?”

Szülötte vagy tán gyáva kornak,
Lelkedben eszmék gyúlva fornak
S nincs tárgy, kiöntened?
Tettekre híni fel a vásott

Idők fiát szent hivatásod,
Munkára költened!

- „Nem gyávaság korában éltem,
Láttam sokat, mindent megértem,
Mind a szépet, nagyot,
Miről zengett magasztos ének,
Mit följegyezvén a történet
Csodául fennhagyott:

„Láttam Marathon¹⁴⁵ győzedelmét,
Spárta leányi¹⁴⁶ honszerelmét,
Xerxes¹⁴⁷ özön hadát,
Leonidast¹⁴⁸ Thermopylaeben,¹⁴⁹
És Tyrtaeust¹⁵⁰ lanttal kezében,
Buzdítani a csatát...”

Csodálatos, hát mégse szólal
Húrjaidon magasztaló dal?
A hőslakoma vár:
Csaták után, hús mirtusz enyhén,
Nyugvó daliák közt pihenvén,
Édes a dal s pohár.

- „Csaták után, haj! nincs vidám tor,
Mit ének fűszerezne s vándor
Kehelynek¹⁵¹ örömi:
Ciprus ködében¹⁵² a daliák
A dalnok énekét nem hallják
- Nem értik - zöngeni!

„De ő nem is zeng. Tehetetlen
Lantját letészi csüggedetten
És szíve felzokog:
Oh, ti nagyok, oh, ti dicsőek,
Félisteni régmúlt időnek,
Szerencsés dalnokok!

¹⁴⁵ Athéntől északnyugatra fekvő város, ahol Miltiades fényes győzelmet aratott a perzsákon K.e. 490-ben.

¹⁴⁶ A spártai anyák harcba induló fiuknak átadván a pajzsot, buzdították őket: *ezzel vagy ezen!*

¹⁴⁷ Xerxes a perzsák királya.

¹⁴⁸ Leonidas a spartaiak királya 300 katonájával egy szálig elesett a görög szabadságharcban (500-449. K. e.)

¹⁴⁹ AZ Oite-hegység egyetlen nagyobb szorososa.

¹⁵⁰ Spártai költő (K. e. 685-668), aki harcra buzdító költeményeket írt. A költő Petőfire gondol.

¹⁵¹ Amely kézről kézre jár. V. ö. Bujdosó pohár.

¹⁵² Az elesett daliák sírját ciprus-ágakkal díszítik.

„Fényes, magasztos korban élni,
Büszkén emlékezni s remélni,
Tinéktek adatott!
Osztozni a hősnek babérján,
Vagy bús panaszt emelni sírján:
De mindig - szabadot.

„Megállapítani az időnek,
A mult ködébe sietőnek,
Rohanó kerekét,
Bírván szelíd ének hatalmát,
Örökéletűvé tenni a *mát*
S *tegnap* történetét.

„Tinéktek adatott a gyenge
Lant húrjain játszani s zengve
Éltetni az erőst!
És, kit nehéz vas dönte sírba,
Az istenekkel tenni sorba,
- Feltámasztván a hőst.

„És adatott vala tinéktek
Teremteni új nemzedéket
Az elhunyt sírjain;
Építeni várost, Amphionként,¹⁵³
Hol durva kő mozdula önként
A lantos húrjain.

„Én a kifáradt küzdelemnek
Hanyatló korszakán merengek,
Szemem alátekint...
*Késő, habár láttam virágát,
Biztatnom a kidőlt fa ágát:
Virágozzék megint.*”

1851.

Arany Jánost nagyon elszomorította a szabadságharc bukása. - A dalnok, aki nem akarja többé lantját pengetni maga a költő. Nem akar dalolni többé, mert a szabadságot végkép elveszítettnek hiszi. A végig allegorizáló költemény alap gondolatát a három utolsó sor fejezi ki.

Itthon.

Mint a madár a fészkére,
Szomjú vándor hűvös érre,
Mint a gyermek anyaölbe:
Vágyom én e nyájas körbe.

¹⁵³ A görög monda szerint a Thebae fölépítéséhez összehordott kövek Amphion (Zeus fia) zenéjére önként sorakoztak rendbe és lettek fallá.

Itt, enyelgő kis családom
Közt van az én jó világom;
Künn borong bár a magasban:
Itt örökké csillagos van.

Csillogó szem, mosolygó ajk:
Ez az, amit szívem óhajt,
S küszöbömet átállépve,
Ez derül itt én élémbe.

Szívem ifjul, gyermekké lesz:
Kis örömet nagynak érez,
Körülem is ártatlan kedv
Játszi pillangója repked.

És felejtem egyelőre
Gondjaimat a jövőre;
Mi nehéz súly függ e vállon,
Nehogy kedvök búra váljon.

Gyermek-szívvvel, öntudatlan
Nyugszom meg e gondolatban:
Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édes atyja.

1852.

Arany János ezt a kedves lírai költeményt nagykőrösi tanárkorában írta. A szabadságharc bukása után ugyanis elvesztette szalontai jegyzői hivatalát, elképzelhető, hogy milyen fájó lélekkel hagyta el otthonát, hogy kenyér után nézzen. Ha aztán közbe-közbe hazatért, szomorú kedélye egészen felélénkült családjá körében.

Enyhülés.

Kél és száll a szív viharja,
Mint a tenger vésze;
Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze;
Az örömnök levegőjét
Megtisztítja bánat,
A kizajlott búfelhőkön
Szép szivárvány támad.

Tegnap a remény is eltört,
Az utolsó árboc,
Csupán a kétség kötött egy
Gyarló deszka-szálhoz:
Ma fölöttem és alattam
Ég és tenger síma;
Zöld ligetnek lombja bókol
Felém, mintegy híva. -

Nem törik a szenvedő szív
Oly könnyen darabbá,
Csak ellágyul, s az öröme
Lesz fogékonyabbá;
Mint egy lankadt földművesnek
Pihenő tanyája:
Kész boldogság lesz neki a
Szenvedés hiánya.

Nincsen olyan pusztá inség,
Hogy magának benne
A halandó egy tenyérsyi
Zöld virányt ne lelne;
És ha ezt a szél behordta
Sivatag fővényel:
Még siratja... de tovább megy
Örökös reménnyel. -

Sivatagja életemnek!
Van pihenő rajtad;
Vészes hullám! szív-hajómat
Nem szünetlen hajtod;
Ha nehéz bú és nehéz gond
Rossz napokat szerze:
Kárpótolja a nyugalom
Enyhületes perce.

1852.

Szállóige: **Fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze.**

A vigasztaló.

Mi a tűzhely rideg háznak,
Mi a fészek kis madárnak,
Mi a harmat szomjú gyepre,
Mi a balzsam égő sebre;
Mi a lámpa sötét éjben,
Mi az árnyék forró délben...
S mire nincs szó, nincsen képzet:
Az vagy nekem, oh költészet!

Ha az élet útja zordon,
Fáradalmit fájva hordom,
Képemen kel búbarázda,
Főmön a tél zúzmaráza:
Néhol egy-egy kis virág nyit,
Az is enyhít egy parányit:
A virágban téged lellek,
Öröme a kietlennek!

Ha szívemet társi szomja
Emberekhez vonva-vonja,
De majd, mint beteg az ágyba,
Visszavágyik a magányba:
Te adsz néki puha párnát,
Te virrasztod éji álmát,
S álmaiban a valóság
Tövisei - gyenge rózsák.

Jókedvem te fűszerezed,
Bánatomat elleplezed,
Káröröm hogy meg ne lássa,
Mint vérzik a seb nyílása;
Te játszol szivárvány színben
Sűrű harmat-könnyeimben,
S a panasz, midőn bevallom,
Nemesebb lesz, ha kidallom.

Verseimben van-e érdem,
Sohse' bánom, sohse' kérdem;
Házi mécesem szelid fénye
Nem hajósok létreménye,
Nem a tenger lámpatornya,
Mely felé küzd száz vitorla,
Mely sugárát hintse távol...
Elég, ha nekem világol.

1853.

Széchenyi emlékezete.

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint e föld szíve rezdül
És átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hír, midőn a szót kimondta,
Önön hangjától visszadöbbene;
Az első rémület kétségbevonta:
Van-é még a magyarnak Istene?

Emlékezünk: remény ünnepe volt az,¹⁵⁴
Mely minket a kétségbe buktatott:
Gyászról, halálról szív-lesújtva szólt az,
Napján az Úrnak, ki feltámadott.
Már a természet is, hullván bilincse,
A hosszú, téli fásult dermedés,
Készíté új virágít, hogy behintse
Nagy ünneped, dicső Fölébredés!

¹⁵⁴ Húsvét.

Immár az ég - ah, oly hideg korábban! -
Írántunk hő mosolyra engede;
A négy folyó és három bérc hónapban
Kilebbent a tavasz lehellete;
S melynek halálos - úgy tetszék - elasztá,¹⁵⁵
Életre pezsdült a kór¹⁵⁶ sivatag;
Lassú folyót önérzelem dagasztá,
Büszkén rohant le a szilaj patak.¹⁵⁷

S fölzenge távol a menny boltos alja,
Gyümölcsöző év biztató jele,¹⁵⁸
Hallott korán megdördülő morajja -
Midőn egyszerre villám sujta le.
„Széchenyi meghalt!” - oh, mind, mind csalékony:
Te víg tavasz-nap! ujjongó mezők!...
„Széchenyi meghalt!” - Se nagy omladékon:
„Élünk-e hát mi?” búsan kérdezők.

Mert élni hogyha nem fajulva-tengés,
Olcsó időnek hasztalan soka,¹⁵⁹
De vérben, érben a vidám kerengés,
Mely szebb jövőre biztos záloga:
Ha néha küzdvén, nagy-, nemes-, dicsőre,
Így összehat kezünk, szivünk, agyunk,
Vezérszó: ildom,¹⁶⁰ a zászlón: előre! -
Ő az, ki által lettünk és vagyunk.

Megronta bűnöd és a régi átok,
Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar;
Nép, a hazában nem volt már hazátok:¹⁶¹
Sírt még hogy adna, állt az ős ugar.
S mint lepke a fényt elkábulva issza,
Úgy lón nekünk a romlás - élvezet;
Egy-két kebel fáj még a multba vissza:
Nem volt remény már, csak emlékezet.¹⁶²

De, mely a népnek álmait virrasztja,
Elhagyni a szelíd ég nem kívánt;
Széchenyit küldé végtelen malasztja
E holttetembe érző szív gyanánt,

¹⁵⁵ Elszáradás, elhervadás.

¹⁵⁶ A kóros, a beteg.

¹⁵⁷ A költő a természet ébredését a nemzet új életre keltésével állítja művészi módon párhuzamba.

¹⁵⁸ A néphit szerint a korai dörgés bő termés jele.

¹⁵⁹ Sokasága.

¹⁶⁰ Ész.

¹⁶¹ V. ö. Kölcsey Hymnusában: *Szerte nézett s nem lelé honját a hazában.*

¹⁶² A XVIII. században a magyar nemesség egészen elnémetesedett s csak egy-két igaz hazafi törődött az ország sorsával.

Hogy lenne életösztön a halónak,
Bénult idegre zsongító¹⁶³ hatás,
Reménye a remény nélkül valónak:
Önérzet, öntudat, feltámadás.

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
Ő megszerette pusztuló fáját.
Oh nemzetem, ha¹⁶⁴ fognád elfeledni,
Hogyan viselte súlyos nyavalyád?
És mennyi harcot küzde önmagával?
Hány izgatott, álmatlan éjjelen?
Míg bátorító Macbeth¹⁶⁵-jóslatával
Kimondá: „a magyar lesz” - hogy legyen!

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
Azt, ami fő, s mindet befoglaló:
„Elvész az én népem, elvész - kiálta -
Mivelhogy tudomány nélkül való.”¹⁶⁶
S míg kétle a bölcs, hátrált a tevékeny,
Bújt az önérdek, fitymált a negéd.¹⁶⁷
Ő megjelenve, mint új fény az égen,
Felgyújtá az oltár szövétnekét.

És ég az oltár. Im, körébe gyűltünk,
Szétszórt bolyongók a vész idején;
Már is tüzenél szent lángra hevültünk,
Fénye világol sorsunk ösvényén.
Oh, rakjuk e tüzet, hogy estve nála
Enyhet találjon áldó magzatunk!
Ez lesz a méltó, a valódi hála,
Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

De hogy' kövesse nyomdokát az ének?
Némuljon el, lant, gyöngé szózatod.
Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
Klió,¹⁶⁸ te készítsd legdicsőbb lapod!
Évezredek során mit összejegyzél,
Honfierény magasztos érdemét,
S arany betűkkel érc táblára metszél:
Abból alkosd Széchenyi jellemét.

¹⁶³ Életrekeltő, élénkítő.

¹⁶⁴ Mikor?

¹⁶⁵ Machbet Shakespeare egyik tragédiájának hőse, akinek a boszorkányok megjósolták, hogy király lesz. Machbet mindent elkövetett, hogy a jóslat teljesüljön. Széchenyi is így tett híres mondásával: *Magyarország nem volt, hanem lesz.*

¹⁶⁶ Bibliai mondás.

¹⁶⁷ Kevélység.

¹⁶⁸ Klio a történetírás múzsája.

Írd azt, ki a pusztán népét vezérli;¹⁶⁹
Ki kürtöl, és lerogy a régi fal;¹⁷⁰
Tarquin előtt arcát ki megcseréli;¹⁷¹
Fülepet ostoroz lángajkival;¹⁷²
Ki győzni Athént csellel is szorítja;¹⁷³
Kit bős csoport elítél, mert igaz;¹⁷⁴
Ki Róma buktán keblét fölhasítja,¹⁷⁵
Elég... a példa fáj: Széchenyi az!

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
Csak hátranézve, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szivén a nemlét iszonya;
Szól újra: és ím lélek ül a szemben:
Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdeni vágy a test.¹⁷⁶

Hitel, Világ és Stádium! ti három -
Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
Egekbe nyúló hármás piramid!
Ám, hadd üvöltsön a Számum viharja,
Dőljön nyugatról a sivár homok:¹⁷⁷
A bujdosók előtt el nem takarja,
Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

S lőn új idő, - a régi visszacsökkent -
Reményben gazdag, tettben szapora:
A „kisded makk” merész sudárba szökkent;¹⁷⁸
Ifjú! ez a kor: „Széchenyi kora”.
Nézd az erőt: hatása mily tömérdek -
De ne imádj: a munka emberé -
Szellem s anyag, honszeretet s önérdék
Mily biztosan lejt a közjó felé.

¹⁶⁹ Mózes.

¹⁷⁰ Jozsue.

¹⁷¹ Junius Brutus, aki ostobának tette magát (arcát megcseréli), hogy Roma utolsó királyát, Tarquinius Superbust, annál könnyebben megbuktathassa.

¹⁷² Demosthenes, aki híres beszédeiben Fülöp macedon király ellen buzdította a görögöket.

¹⁷³ Themistokles, aki csellel rávette az athénieket, hogy a perzsákkal ütközzenek meg.

¹⁷⁴ Aristides, akiről azt mondják, hogy még tréfából sem hazudott.

¹⁷⁵ Uticai Cato.

¹⁷⁶ A három megszólaltatás Széchenyi három nagy művére vonatkozik: Hitel, Világ, Stádium.

¹⁷⁷ Ausztria felől.

¹⁷⁸ Széchenyi mondása: „A kisded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja.”

Majd elborulni kezde láthatára:
Kik műve által lettünk magyarok,
Nem ügyelénk többé vezérnyomára.
Mi napba néző szárnyas Ikarok.¹⁷⁹
Oh, hogy riadt fel intó jós-ajakkal! -
S midőn a harc dúlt, mint vérbősz Kain,
Hogy álla tört szívvel, merev hajakkal -
Egy új Kasszandra Trója lángjain!¹⁸⁰

Hosszú, nehéz, sötét lón akkor éjünk,
Nyugalma egy álarcozott halál,
S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk,
Nagy szellem! íme, köztünk nem valál.
Oh, mely irígy sors önző átka vett el,
Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd?
Vagy épen egy utolsó honfi-tettel
Tagadnod kelle - a föltámadást?...¹⁸¹

Nem, Üdvezült, nem!... fájdalomunk hevében
Hamvad ne sértse káromló beszéd, -
Oh, nézz egekből és örvendj e népen,
Mely soha így még nem volt a tiéd!
Leomlunk sírodon szent döbbenéssel,
A sujtó karra félve ismerünk:
De Antéuszként¹⁸² majd ez illetéssel
Küzdelseinkhez új erőt nyerünk.

Emléket, oh hazám, mit adsz e sírra?
Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugárral?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpít a gőz dagálya.
Ha tenni szépre, jóra egyesülsz: -¹⁸³

Duna, Tisza... ez, mely prüszögve hordja
Fékét s szabályhoz törni kénytelen,¹⁸⁴
Amannak hódol a sziklák csoportja,

¹⁷⁹ A görög monda szerint Ikarus nagyon közel repült a naphoz, szárnyainak viaszát a nap melege felolvasztotta és e miatt a tengerbe zuhant. Magyarország is túlment a határon a forradalom idején (1848.)

¹⁸⁰ Kasszandra Trója papnője, aki megjövendelte a város elestét.

¹⁸¹ A költő szerint Széchenyi azért vetett véget életének, mert nem bízott többé a nemzet feltámadásában.

¹⁸² Antaeus a föld fia, aki Herakles-sel való birkozása közben mindig érintette a földet, hogy új erőt nyerjen. Herakles csak úgy tudott vele végezni, hogy a levegőbe emelte és ott fojtotta meg.

¹⁸³ Vonatkozás a lóversenyek, kaszinók, gőzhajózás megalapítására.

¹⁸⁴ A Tiszaszabályozás és a Vaskapu áttörése is az ő nevéhez fűződik. A Vaskapun a rómaiak idejében Trajanus vert hidat.

S Trajánusz híre újból megjelen;
Az ifjú szép Pest, ki bizton ölelve
Nyújt Corvin agg várának hű kezét,¹⁸⁵
S az édes honni szót selypíti nyelve - -
Széchenyié mindez emlékezet!

Széchenyi hírét, a lángész csodáit,
Ragyogja minden, távol és közel:
Áldozni még jerünk, - ah, oly sokáig
Nem értők - Széchenyi szívéhez el.
Nem láttuk, e szív néha mit palástol,
Hordván közöny havát és gúny jegét:¹⁸⁶
Hogy óvni gyöngé csíráit fagyástól
Őrizze életosztó melegét.

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
Te, az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
Egy nemzeté, ím, e hálás adó.
El kelle bukunk - haj, minő tanulmány! -
Meg kelle törnöd, - oh, mily áldozat!
Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
Adjunk, Igaz! tenéked igazat.

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
Mióta, nagy szív benne nyugoszol;
Szentebb a multak ezredévi lapja,
Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
Koszorút elő!... morzsoljuk el könyűnket;
Az istenülés¹⁸⁷ perci már ezek!
Borítsa ünneplő mirtusz fejünket:
Reménnyé váljon az emlékezet.

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető *eszmévé* finomúl,
Mely fennmarad s nőttön-nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
Nem mindenestül rejt a cenki sír;¹⁸⁸
Oszlásodat még a család siratja, -
Oh, mert ily sebre hol van balzsamír?

¹⁸⁵ Pestet Budával először a Széchenyi alapította Lánchíd kötötte össze.

¹⁸⁶ Széchenyi sokszor hidegnek, közönyösnek mutatta magát, pedig szíve nagyon érzékeny volt.

¹⁸⁷ Istenülés = apotheosis; az ókorban nagy ünneppel avatták a hőseket (császárokat) az istenek közé.

¹⁸⁸ Széchenyi hamvai a sopronmegyei Cenken pihennek.

Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
Egy nemzet gyásza nem csak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő.

1860.

A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi István emlékének nagy ünnepséggel áldozott 1860 október 13-án. Arany erre az alkalomra írta ezt a hatalmas ódát, mely Széchenyi nagyságát, pályáját remek vonásokban állítja elénk. - 1860-ban, húsvét-napján terjedt el a lesújtó hír, hogy Széchenyi meghalt. De kérdés: ha ő meghalt, élünk-e mi? Mert mi őáltala lettünk és vagyunk. Ő indította meg a vérkeringést a nemzet elhaló testében. Vezérlő szava az *ész* és a *haladás* volt. Széchenyit az Ég adta nekünk. A haza sorsán kétségbeeső lelkekbe ő öntött öntudatot, önérzetet és reményt. - Lehetne elfeledni egy olyan hazafit, aki maga helyett pusztuló nemzetét szerette meg és éjjel-nappal dolgozott felvirágoztatásán? - Először is művelni kívánta nemzetét: megalapította a Magyar Tud. Akadémiát, mely most az áldozati oltár tüzénél szent lelkesedésre buzdulva hódol emlékének. Azután tudományos munkákat (Hitel, Világ, Stádium) írt, melyekkel a nemzetet öntudatra ébresztette és cselekvésre ösztönözte. Mint fájt neki, mikor a nemzet nem követte többé nyomdokát! Ekkor jósolta meg a nemzetnek biztosan elkövetkező bukását (Kelet Népe 1841.). És mikor a hosszú elnyomatás után a nemzet ismét talpraállt (kiegyezés), a nagy szellem már nem volt közöttünk. Bárhová nézünk, minde-
nütt az ő munkája nyomait látjuk: lóversenyek, kaszinók, a Tisza szabályozása, a Vaskapu áttörése mind az ő nevéhez fűződik. A nemzetnek el kellett buknia, neki elborult elmével sírba dőlnie, hogy a kettős áldozat romjain az általa hirdetett igazságokat belássuk. De most ím, a nemzet egynek érzi magát az ő gyászolásában és szentebb a magyar föld is, amióta Széchenyi benne pihen. Töröljük le könnyeinket, borítsa ünnepi mirtusz fejünket, mert Széchenyi nem halt meg:

*Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl; stb.*

A fájdalomban vigasztalás is van, mert a nemzet, mely így megtudja becsülni nagyjait, érdemes az életre. Az utolsó előtti versszak fejezi ki a költemény alapeszméjét. - Előadásában általában szomorú hang uralkodik, a vége felé azonban ez a hangulat ünneplő lelkesedésbe csap át.

Szállóigék:

A kisdéd makk merész sudárba szökkent.

*

**Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét.**

Rendületlenül.

Hallottad a szót: „rendületlenül -”
Midőn fölzengi myriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?...
Oh, értsd is a szót és könnyelmű szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

Sokban hívságos elme kérkedik,
Írányt még jóra, szépre is az ad;
Nem mondom: a hont ők nem szeretik;
De jobban a tapsot, mint a hazát...

Oh, értsd meg a szót és hiú dagályon
Olcsó malasztta szent imád ne váljon!

Fényt űz csinált érzelmivel nem egy,
Kinek világát csak divat teszi;
Őnála köntös, eb, ló egyre megy,
S a hon szerelmén a hölgyét veszi...
Oh, értsd meg a szót s függve női bájon
Kül csillogássá szent imád ne váljon!

Van - fájdalom! kinek cégér hona.
Hah! tőzsér, alkusz és galambkufár:
Ki innen! e hely az Úr temploma:¹⁸⁹
Rátok az ostor pattogása vár!...
Oh, értsd meg a szót: kincs, arany kínáljon,
Nyerészkedéssé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont gyakran oly nehéz:
Ha bűnbélyeg sötétül homlokán,
Gyarló erényünk öntagadni kész,
Mint Péter a rettentő éjszakán.
Oh, értsd meg a szót: fényben vagy homályon -
De kishitűvé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont - ah! még nehezebb,
Midőn az ár nő, ostromol, ragad...
És - kebleden bevérző honfiseb -
Bújsz a tömegben, átkos egymagad.
Oh, értsd meg a szót s győzve a ragályon
Káromkodássá szent imád ne váljon!

Hallottad a szót: „rendületlenül!”
Ábránd, hiúság, múló kegy, javak, -
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Oh, értsd meg a szót: árban és apályon
- Szirt a habok közt - hűséged megálljon!

1860.

Ez az ódai hangú költemény Vörösmarty Szózatának visszhangja. Mélységes hazaszeretet nyilvánul meg benne s egyszersmind figyelmeztetés, hogy a rendületlenül szónak helyesen fogjuk fel értelmét.

Epilogus.

Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam,
Gyalog bizon...
Legfőlebb ha omnibuszon.

¹⁸⁹ Célzás arra a bibliai jelenetre, mikor Jézus ostorral űzte ki a templomból a kereskedőket.

Láttam sok kevély fogatot,
Fényes tengelyt, cifra bakot:
S egy a lelkem!¹⁹⁰
Soha meg se irigyeltem.

Nem törődtem bennülővel,
Hetyke úrral, cifra nővel:
Hogy' áll orra
Az út szélén baktatóra.

Ha egy úri lócsiszárral¹⁹¹
Találkoztam s bevart sárral:
Nem pöröltem, -
Félre álltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott:
Azt leszedve,
Mevolt szívem minden kedve.

Az életet, ím, megjártam;
Nem azt adott, amit vártam:
Néha többet,
Kérve, kellve, kevesebbet.

Ada címet, bár nem kértem,
S több a hírnév, mint az érdem:
Nagyra vágyva,
Betelt volna keblem vágya.

Kik hiúnak és kevélynek -
Tudom, boldognak is vélnek:
S boldogságot
Irágy nélkül még ki látott?

Bárha engem titkos métely
Fölemészt: az örök kétely;
S pályám bére
Égető, mint Nessus¹⁹² vére.

Mily temérdek munka várt még!...
Mily kevés, amit beválték
Félbe'-szerbe',
S hány reményem hagyott cserbe'!

Az életet már megjártam:
Mit szívembe vágyva zártam,
Azt nem hozta,
Attól makacsul megfoszta.

¹⁹⁰ Szelíd esküvésforma.

¹⁹¹ Uri lovas.

¹⁹² A Nessus vérébe mártott inget Herakles öltötte magára és akkora kínokat szenvedett, hogy máglyahalálra ítélte magát.

Egy kis *független* nyugalmat,
Melyben a dal megfoghat,

Kértem kérve:
S ő halasztá évrül-évre.

Csendes fészket zöld lomb árnyán,
Hova múzsám' el-elvárnám,

Mely sajátom;
Benne én és kis családom.

Munkás, vidám öregséget,
Hol, mit kezdtem, abban véget...

Ennyi volt csak;
S hogy megint ültessek, oltsak.

Most, ha adná is már, késő:
Egy nyugalom vár, a végső:

Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is szegett szárnyon?

1877.

Arany életének utolsó szakát Pesten töltötte. Sokszor kirándult a Margitszigetre üdülni s ilyenkor az ő kedves tölgyfái alatt el-eltöprengett, elmélkedett letűnt életéről. Gondolatait, mélabús érzéseit, vágyait kedves költeményekben örökítette meg, melyeket egy kapesos könyvbe írt (Őszikék). Az Epilogus (befejező beszéd) elénk tárja egész lelkivilágát, csalódásait, reményeit. Élete alkonyán visszatekint multjára s szomorú megadással állapítja meg, hogy az élet, bár itt-ott termett számára virágot, nem hozta meg azt, amire az ő egyszerű lelke annyira vágyott: a független nyugalmat, családja körében dalban fogant öregséget. Most már hiába volna minden, az öregség szárnyát szegte. Szelíd mélabú ömlik el a költeményen.

Rozgonyiné.

„Hová, hová, édes férjem?”

„Megyek a csatába:

Galambócon¹⁹³ vár a török,

Ne várjon hiába.”

„Megállj, megállj, édes férjem!

Ne menj még csatába:

Befordulok egy kicsinyég¹⁹⁴

Öltöző szobámba.”

„Én kegyesem, szép hitvesem,

Ellenemre jársz-é?

Sima vállad, puha kebled

Töri az a páncél;

Félve tartod a nagy kardot

¹⁹³ A Duna jobb partján fekvő város, Szendrő közelében. Ma Golubac, szerb város.

¹⁹⁴ Egy kis időre.

Remegő kezében:
Mít keresnél, gyöngé asszony,
Véres ütközetben?”

„Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessen, élve, halva
Mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat;
Jobban töri, mint a páncél,
Kebelem utánad.”

Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karcsú, fűzött selyem vállát
Páncélba szorítja:
Kardot is köt: bársony övre
Gyémántos fogantyút;
Pici piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével
Muci paripáját;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját;
Széles uton, poros uton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a... villámlik a
Fényes acél-patkó. -

„Fogadj Isten, húgom-asszony,
Itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, amint látom,
Hoztál szép szemedben.”¹⁹⁵
„Uram király, Zsigmond király!
Nem oly divat már ma
Nyillal löni, mint felséged
Fiatal korába,”

Galambócot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elöl, elöl Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hív szerelme, szép Cicelle,
Szentgyörgyi leánya.

¹⁹⁵ Zsigmond király tréfálkozva fogadja Rozgonyinét, aki úgy felel, mintha nem is értette volna meg Zsigmond célzását.

Pogány török a Moráván
Érkezik új haddal:
„Most vitézek! hajós népek!
Közül¹⁹⁶-akarattal!”
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenük a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyú - szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűzkanócok,
Koszorúk repülnek;
„Vizet, vizet!” a pogányság
Ordítóz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában.

Maga Murád ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge¹⁹⁷
Sok basával, béggel,
Török, tatár, - spahi¹⁹⁸ jancsár¹⁹⁹
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király,
Mindjárt megijedned,
Gyalázzaton a pogánytól
Egér-utat vened,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal:
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. -

Spahi, jancsár utóhadnak
Ered az inába:
Sok rohan ott éles törbe,
Még több a Dunába;
Gyalogszerrel a király is
Csak nehezen futhat;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál néki utat. -

¹⁹⁶ Közös.

¹⁹⁷ Serege.

¹⁹⁸ Spahi = török lovas.

¹⁹⁹ Janicsár = zsoldos katona. A janicsárok a szultán testőrkatonasága voltak; elfogott keresztény gyerekekből nevelték őket.

„Hej! ki hozza, kormányozza
Ide azt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarok királyát?”
„Én, én hozom, gyöngé asszony,
Hajómat az éjben:
Ülj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!”

Lászlóvárott²⁰⁰ a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Széjjel az országban.
Egy árva szó sem beszél
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét.

1852.

Zsigmond 1428-ban vissza akarta venni Galambócot a töröktől. A magyarok először a Moraván levő török hajóhadat gyújtották fel. Rozgonyi közben a várat is erősen lövette. Ezekben a harcokban Rozgonyi Cicelle nagyon kitüntette magát. Mikor azonban Murád szultán megérkezett a felmentő sereggel, Zsigmond azonnal fegyverszünetet kötött, hogy elmenekülhessen.

Both²⁰¹ bajnok özvegye.

Hunyad alatt egy kis házban,
Ül az özvegy, talpig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.²⁰²

„Gyertek elő - mondta - gyertek,
Négy apátlan árva gyermek:
Hadd szelek most a kenyérből,
Nem puhából, nem fehérből:
Csak az árvai szegényből!

Hatalommal a rokon had
Elfoglalta birtokunkat:
Ide látszik a ház orma,
Ide barnúl régi tornya,
Ide villog a vitorla.²⁰³

²⁰⁰ Galambóccal szemben épült vár Krassó-Szörény m.-ben.

²⁰¹ Both (Buthi Voyk) Hunyadi János atyja.

²⁰² Atyjuk halála miatt nevelés nélkül maradtak.

²⁰³ A rézből való szélkakas.

Jaj! mert aki védelmezne,
Messze van az tőlünk, messze:
Levél oda el nem juthat,
Izenő szó oda nem hat,
Követ onnan hírt nem hozhat,

Mert szószóló nyelve néma,
Ótalmazó karja béna;
Sírba szállott szemünk fénye,
Az özvegynek a reménye,
Az árvának a törvénye!²⁰⁴

Cserna²⁰⁵ vizén zúg a malom:
Más veszi a vámot azon,²⁰⁶
Másnak zöldell a domb hátja,
Másnak a völgy selyem ágya, -
Még az Isten is megáldja!²⁰⁷

Kérdezi majd a jövevény:
Bothi Bajnok hol van szegény?
Both elesett, a hű bajnok,
És az árvák, és az anyjok, -
Tudja Isten, merre vannak!'²⁰⁸

Hunyad alatt egy kis házban
Ül az özvegy talpig gyászban:
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.

Szibinyáni Jank.²⁰⁹

Ritka vendég Rácországbán²¹⁰
Zsigmond a király, a császár;
Jól fogadja István vajda,
István, kinek apja Lázár:
Hét egész nap látja dúsan,
Becsülettel, emberséggel;
Nem felejtí, ki²¹¹ a gazda,
S nem felejtí, kit vendégel.

²⁰⁴ Mert rendet tart.

²⁰⁵ Hunyad vára alatt folyik el, a Marosba ömlik.

²⁰⁶ Más veszi a vámot, az őrlési díjat, mert a rokonság azt is elvette.

²⁰⁷ Jobban terem, mint midőn az özvegyé volt.

²⁰⁸ Az özvegy már előre látja, hogy gyermekei mint szóródnak szét a világban.

²⁰⁹ Szebeni Jankó = Hunyadi János.

²¹⁰ Rácország = Szerbia.

²¹¹ Tudja, hogy ő maga is fejedelem, de azt is, hogy vendége a magyarok hatalmas királya.

Majd vigaszt: zene, tánc, bor
Tartja ébren a fölházat,²¹²
Majd ujudvar,²¹³ öklelés áll, -
Hangos erdön nagy vadászat:
Száz tülök szól, hajt az eb s pór,
Nyomja össze a vad berket,
Szorul a rés, a lovag lés,²¹⁴
Íja pendül, ménje kerget.

Áll a hajsza, vége-hossza
Nincs vetélgő hegyke dicsnek.²¹⁵
„Magyar a magyar” Zsigmondnak,²¹⁶
„Szerb a szerb” Lazárevicsnek;²¹⁷
„Ámbár - mond ez - udvaromnál
Van egy apród, csak parányi:
Az magyar lesz!... Erdély szülte,
Neve Jankó Szibinyáni.”

„Hallod-e Jánk”...! Im azonban
Zörmöl²¹⁸ a gaz, reng a sűrű:
Nagy csikasz²¹⁹ vad ugrik föl, de
Visszaperdül, mint a gyűrű -
„Hallod-e Jánk! *im, királyod*²²⁰
Szeme látja, - s ez jutalma,
Hogy te nékem azt a farkast
Megkerítéd élve, halva.”

Rövid a szó, - gyorsan hangzó
Kísérője büszke jelnek.²²¹
De sokallja, meg se hallja,
Már nyomúl a hősi gyermek.
Hol²²² királya, még a tájra
Szeme egyszer visszalobban,
S a vadállat meg sem állhat:
Mind szorítja, úzi jobban.

²¹² Felsőház, a palota előkelő része.

²¹³ Tornajáték.

²¹⁴ Lés = les, leleskedik.

²¹⁵ A vadászok vetélkedve dicsekszenek a zsákmánnyal.

²¹⁶ A magyart tartja a világ első vitézének.

²¹⁷ A szerb fejedelem, a vendéglátó vajda.

²¹⁸ Zörög, zördül.

²¹⁹ Farkas.

²²⁰ Zsigmond.

²²¹ Büszke kézmozdulattal kíséri parancsát, hogy Jank fogja el a farkast.

²²² Ahol királya van.

S majd a róna sorompója
Nyílik, amint hajtja ménjén,
Majd eltűnnek a sűrűnek
Lombos, ágas szövevényén.
Itt gyalog száll, - paripája
Fel s alá nyerít gazdátlan;
Szóla Zsigmond: kár volt mégis!...²²³
Szól a vajda: semmi! bátran!

Jank azonban mind nyomon van:
Le, a völgynek, fel, a hegyre,
Vadcsapáson, vizomláson
Veri, vágja, úzi egyre.
A vad olykor hátra horkol,
Foga csattog, szája résnyi,
Majd, mint vert eb, kit hevertebb
Ostor²²⁴ üldöz, szűkül és nyí.²²⁵

Már az állat piheg, fárad,
Nem az ifju, noha gyermek:
Martalékát addig úzi,
Míg ledobban²²⁶ s vár kegyelmet.
A királyhoz és urához
Rabul vonja, szégyenszemre,²²⁷
Szól a vajda: ez nem első!²²⁸
Szóla Zsigmond: „Istenemre!...²²⁹

Tartom a just e fiúhoz!²³⁰
Enyim a fa, az gyümölcse:
Visszakérem. Te kegyelmed
Ebben most már kedvem töltse.”
Nem oly hangon volt ez mondva,
Hogy sokáig, vagy hiába...²³¹
Így került Jank Szibinyáni
Zsigmond király udvarába.

Ott idővel karral s fővel
Isten után vitte sokra;
Másszor is még, többször is még

²²³ Kár volt a gyermeket ilyen feladattal megbízni.

²²⁴ Hevert ostor = ritkán, de akkor erősen használt ostor.

²²⁵ Nyivákol, fájdalmas hangot ad.

²²⁶ Összeroskad.

²²⁷ Szégyen a farkasokra, hogy ember el tudja fogni.

²²⁸ Nem első ilyen tette.

²²⁹ Zsigmond csodálkozik Jank ügyességén.

²³⁰ Jogom van hozzá.

²³¹ Kérése egyszersmind parancs volt.

Járt vadászni *farkasokra*:²³²
Mint védője a keresztnek,
Megrontója büszke tarnak,²³³
Idegen nép hőse is lett
Derék hőse a magyarnak.

Most is vallják, egyre dallják
Szerbhon ifjai, leányi
Guzlicájok²³⁴ hangja mellett:
Ki volt Jankó Szibinyáni.
De a magyar ajakon is
Neve, híre átalános:
Mert hisz' él még, él... örökké
A dicső *Hunyadi János*.

1855.

Szállóige: **Ritka vendég Rácországbán.**

V. László.

Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az ércakas
Csikorog élesen.

„Ki az? mi az? vagy úgy²³⁵ -”
„Fordulj be és alugy
Uram, László király:
A zápor majd eláll,
Az veri ablakod.”²³⁶

A felhő megszakad,
Nyílása tűzpatak;²³⁷
Zúgó sebes özönt
A rézcsatorna önt
Budának tornyiról.

²³² Átvitt értelemben a törökökre.

²³³ Tar = kopasz. A törökök neve, mert fejük beretvélva volt.

²³⁴ Húros hangszer, melyet pengetnek.

²³⁵ A király zúgást hall és kérdezősködik. Mikor észreveszi, hogy a *vihar* zúg, akkor mondja: *vagy úgy!*

²³⁶ A szolga felelete.

²³⁷ A villám, melynek fényében a szakadó zápor jól látható.

„Miért zúg a tömeg?
Kivánja *eskümet*?”²³⁸

„A nép, uram király,
Csendes, mint a halál,
Csupán a *menny* dörög.”

Megcsörren a bilincs,
Lehull, gazdája nincs:
Buda falán a rab
- Egy-egy felhődarab -
Ereszkedik alá.

„Hah! láncát tépi a
Hunyadi két fia -”
„Uram, uram, ne félj!
László, tudod, nem él
S a *gyermek*, az fogoly.”

Mélyen a vár alatt
Vonúl egy kis csapat;
Olyan rettegve lép.
Most lopja életét...
Kanizsa, Rozgonyi.²³⁹

„Kettőzni kell az őrt,
Kivált Mátyás előtt!”
„Mátyás, az itt maradt,
Hanem a többi rab -
Nincsen, uram, sehol.”

A felhő kimerült,
A szélvihar elült.
Lágyan zsongó habok
Ezer kis csillagot
Rengetnek a Dunán.

„El! míg lehet s szabad!
Cseh-földön biztosabb.”
„Miért e félelem?
Hallgat minden elem
Ég s föld határa közt.”

Az alvó aluszik,
A bujdosó buvik;
Ha zörren egy levél,
Poroszlót jöni vél,
Kanizsa, Rozgonyi.

„Messze még a határ?”²⁴⁰
Minden perc egy halál!”

²³⁸ A királyt feltámadó lelkiismerete marcangolja, fél a nép bosszújától.

²³⁹ A Hunyadiak barátai, kiket szintén elfogtak.

²⁴⁰ A királyt halálos félelem gyötri, azért kérdezősködik.

„Legitten átkelünk,
Ne félj uram: *velünk*
A gyermek, a fogoly.”

Az alvó felvirrad,
A bujdosó riad;
Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de bűg,
S villámlik messziről.²⁴¹

„Oh adj, oh adj nekem
Hús cseppet, hű csehem!”
„Itt a kehely, igyál,
Uram, László király,
Enyhít... mikép a *sír!*”²⁴²

Állj meg, bosszú, megállj.²⁴³
Cseh-földön ül a rab;
Cseh *földben*²⁴⁴ a király,
Mindég is ott marad,
De visszajő a rab...!

1853.

A ballada tárgya V. László tragikus bukása. V. László esküvel ígérte, hogy Cillei haláláért nem áll bosszút a Hunyadiakon. Ennek ellenére Hunyadi Lászlót lefejeztette, Mátyást pedig börtönbe záratta. A szerencsétlen király a nép és Hunyadiak barátjainak haragja elől kénytelen volt külföldre menekülni. Csehországba ment, ahol megmérgezték.

Szállóige: **Miért zúg a tömeg?**

Mátyás anyja.

Szilágyi
Örzsébet
Levelét megírta;
Szerelmes
Könnyével
Azt is telesírta.

Fiának
A levél,
Prága városába,
Örömhírt
Viszen a
Szomorú fogságba:

²⁴¹ A király képzelődése.

²⁴² A szolga megmérgezi a királyt.

²⁴³ Szűnjék meg a bosszú, mert a bűnös már meglakolt.

²⁴⁴ *Földben*, mert már eltemették.

„Gyermekem!
Ne mozdulj
Prága városából;
Kiveszlek,
Kiváltlak
A nehéz rabságból.

„Arannyal,
Ezüsttel
Mégfizetek érted;
Szívemen
Hordom én
A te hazatérted.

„Ne mozdulj,
Ne indulj
Én egyetlen árvám!
Ki lesz az
Én fiam,
Ha megejt az ármány?”

„Adassék
A levél
Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon
Kezébe,
Senkinek se másnak.”

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet;
Könyöklőn
Várnak az
Udvari cselédek.

„Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Meg a ló
Teste fáradsága.”

„Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő,”
„Szerelmes
Szívemnek
Hét egész esztendő!”

„Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap.”
„Szerelmes
Szívemnek
Három egész hónap!”

„Istenem,
Istenem,
Mért nem adál szárnyat,
Hogy utól-
Érhetném
Az anyai vágyat!” -

S ahol jön,
Ahol jön
Egy fekete holló;
Hunyadi
Paizsán
Ül ahhoz hasonló.

Lecsapott,
Lecsapott
Fekete szélvészből,
Kikapá
Levelét
Az anyai kézből.

„Hamar a
Madarat!...
El kell venni tőle!”
Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője.

Madarat,
Nem egyet,
Százat is meglőnek:
Híre sincs,
Nyoma sincs
A levélvivőnek.

Napestig
Az erdőn
Űzeti hiába:
Éjfelen
Kocognak
Özveggy ablakába’.

„Ki kopog?
Mi kopog?”
Egy fekete holló!
Nála még
A levél,
Vagy ahhoz hasonló.

„Piros a
Pecsétje;
Fínom a hajtása:
Oh áldott,
Oh áldott
A keze írása!”

1854.

Ágnes asszony.

Ágnes asszony a patakban
Fehér lepedőjét mossa;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyúl az utcagyermek:
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
„Csitt te, csitt te! csibém vére
Keveré el a gyolcs leplet.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összefutnak a szomszédnők:
Ágnes asszony, hol a férjed?
„Csillagom, hisz ottben alszik!
Ne menjünk be, mert föléd.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Jön a hajdú: Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
„Jaj galambom, hogy’ mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mély a börtön: egy sugár-szál
Odaferni alig képes;
Egy sugár a börtön napja,
Éje pedig rémtül népes.²⁴⁵

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, - a sugárka
Mind beléfér egy fél szembe,

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert, alighogy félrefordul.
Rémek tánca van körülé;
Ha ez a kis fény nem volna,

²⁴⁵ Furdaló lelkiismeret rémképeket láttat vele.

Úgy gondolja: megőrülne.²⁴⁶

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Ím azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyílik:
Ágnes a törvény előtt
Megáll szépen, ahogy illik.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Öltözetjét rendbehozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimítja,
Nehogy azt higgyék: megbomlott.²⁴⁷

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Hogy belép, a zöld asztalnál
Tisztos öszek ülnek sorra;
Szánalommal néznek órá,
Egy se' mérges, vagy mogorva.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Fiam Ágnes, mit miveltél?
Szörnyű a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá,
Szeretőd ím, maga vall rád.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Ő bitón fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte:
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bünhödöl te.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Körültekint Ágnes asszony,
Meggyőződni ép eszérül;
Hallja a hangot, érti a szót,
S míg azt érti: „meg nem őrül.”²⁴⁸

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

De amit férjéről mondtak,
A szó oly visszásan tetszik;
Az világos csak, hogy őt
Haza többé nem eresztik.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrű zápokönnye folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vízgyöngy hattyú tollán.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

²⁴⁶ Az őrüléstől való félelem a lelki egyensúly félrebillenésének jele.

²⁴⁷ Megtébolyodott.

²⁴⁸ Úgy gondolja, hogy amíg a szót megérti, épségben van esze.

„Méltóságos nagy uraim!
Nézzen Istent kegyelmetek.²⁴⁹
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem ülhetek.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!”²⁵⁰

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összenéz a bölcs törvényszék
Hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj,
Csupán a szemek szavaznak.²⁵¹

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Eredj haza, szegény asszony,
Mosd fehérre mocskos lepled;
Eredj haza. Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Lepedőjét újra mossa;
Fehér leplét, tiszta leplét
A futó hab elkapdossa.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert hiában tiszta a gyolcs,
Benne többé semmi vérjel:
Ágnes azt még egyre látja
S épen úgy, mint *akkor éjjel*.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Virradattól késő estig
Áll a vízben, széke mellett,
Hab zilálja rezgő árnyát,²⁵²
Haja fürtét kósza szellet.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Holdvilágos éjjelenkint,
Mikor a víz fodra csillog,
Maradozó²⁵³ csattanással
Fehér sulyka messze villog.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

²⁴⁹ Kegyelmezzenek meg.

²⁵⁰ A vérfolt eltávolítása a rögeszméjévé vált.

²⁵¹ A bírák könnyezve látják a szerencsétlen asszony megtévelyedését.

²⁵² Árnyákét, mely a víz tükrében látható.

²⁵³ Hosszan tartó.

És ez így megy évről-évre,
Télen-nyáron, szünet nélkül;
Harmat-arca hó napon ég,
Gyöngye térde fagyban kékül.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Őszbe fordul a zilált haj,
Már nem holló, nem is ében;²⁵⁴
Torz-alakú ránc verődik
Szanaszét a síma képen.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát mossa, mossa -²⁵⁵
Fehér leple foszlányait
A szilaj hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

1853.

Ágnes asszony szeretőjével meggyilkoltatja férjét. A bűn nyomán feltámadt lelkiismeret-furdalás megőrjíti a szerencsétlen asszonyt. - Ez a költemény tárgya. Arany János a lélekbúvár éles szemével látja Ágnes asszony lelki egyensúlyának lassú megbomlását. A véres lepedőjét mosó Ágnes asszony először ügyetlen kifogásaival akarja elnémítani a kérdezősködőket. A börtönben már rémképeket lát és fél a megőrüléstől. Mikor a bírák elé lép, minden lelki erejét összeszedi, hogy örültnék ne lássék. Az ítéletet még megérti, de már nem tisztán. A teljes lelki meghibbanást akkor látjuk, mikor arra kéri bíráit, hogy eresszék haza, mert ki kell mosnia a vérfoltot a lepedőből.

Szállóige: **Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.**

Szondi két apródja.

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá viaszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegyorom,
Tetején lobogós hadi kopja.²⁵⁶

Két ifjú térdel - kezökben a lant -
A kopja tövén, mintha volna feszület.
Zsibongva hadával a völgyben alatt,
Ali győzelem-ünnepet ület.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért,
Bülbül szavú rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért
Odaillót egy huri²⁵⁷ nyakra!”²⁵⁸

²⁵⁴ Fekete, mint az ébenfa.

²⁵⁵ Haláláig látja a vérfoltot a lepedőn, pedig az már a lelkén van.

²⁵⁶ Hosszúnyelű szűrő fegyver.

²⁵⁷ Bülbül és huri török szavak. Az előbbi fülemülét, az utóbbi örökifjú nőt jelent.

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant²⁵⁹
Zászlós kópiával a gyaur²⁶⁰ basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant
És pengeti, pengeti sírván.”

...S hogy feljőve Márton, az orosz pap,²⁶¹
Kevély üzenettel a bős Ali küldte:
„Add meg kegyelemre, jó Szondi magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.”

„Szép úrfiak! immár e puszta halom,
E kopja tövén nincs miér' zengeni többet:
Jertek velem, ottlenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézízű sörbet...”²⁶²

Mondjad neki, Márton, ím ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi!
Jézussa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

„Sörbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma,
Jóillatú fűszer és drága kenőcs...
Ali győzelem-ünnepe van ma!”

„Hadd zúgjon az álgyu!” - pogány Ali mond -
És pattog a bomba és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög²⁶³ népet, falat ont,
Töri Drégely sziklai várát.

„Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
Immár fedi vállát bíborszínű kaftán;²⁶⁴
Szél zendül az erdön, - ott leskel a hold:
Idekinn hideg éj sziszeg aztán.”

A vár piacára ezüstöt, aranyt,
Sok nagybecsű marhát²⁶⁵ máglyába kihordat;
Harcos paripái nyihognak alant:
Szügyeikben tört keze forgat.

„Aztán - no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kópiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon - rövid az eset -
Zengjétek Alit ma helyette!”

²⁵⁸ Ali keresi a rábizott apródokat.

²⁵⁹ Ali szolgája mondja ezeket.

²⁶⁰ A török gyaurnak = hitetlennek mondja a nem mohamedánokat.

²⁶¹ Itt kezdődik az apródok éneke, mely tulajdonképpen már folytatás, csak Ali szolgája innentől hallja.

²⁶² Húsító, szörpféle ital.

²⁶³ A török ágyúk.

²⁶⁴ Bokáig érő köpönyeg. V. ö. „Nagy vörös palástját künn hagyá az égen.” (Toldi V. éneke).

²⁶⁵ Mindenféle kincset.

Két dalnoka is volt, két árva fiú:
Öltözteti cifrán, bársonyba, puhába:
Nem hagyta cselédit - ezért öli bú -
Vele halni meg ócska ruhába'!

„S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok' a nap meg nem süti nála,
Sátrában alusztok, a szélül is ó:²⁶⁶
Fiaim, hozzáköt a hála!”

Hogy vitt ezerekkel! hogy vitt egyedül!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze²⁶⁷ ragyog vala balján.

„Rusztém²⁶⁸ maga volt ő!... s hogy harcola még,
Bár álgyugolyótól megtört ina, térde!
- Én láttam e harcot!... Azonban elég:
- Ali majd haragudni fog érte.”

Mint hulla a hulla! veszett a pogány,
Kómódra befolyván a hegy menedékét,²⁶⁹
Ő állta halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

„Eh! vége mikor lesz? Kifogytok-e már
Dicséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesszeje vár
És börtöne kész Ali úrnak!”

Apadjon el a szem, mely célba vevé!
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
Irgalmad, óh Isten, ne legyen övé,
Ki miatt lón ily kora veszte!²⁷⁰

1856.

A költeményben két ellentétes világot mutat be a költő: a keresztény, magyar eszmei felfogással a pogány török érzéki javakat kereső világa áll szemben. A magyar a haza és a kereszténység védelmében fog fegyvert, a török a szultán hatalmának terjesztéséért parancsszóra küzd. A hegy tetején gyászoló apródok síró éneke szintén éles ellentétben van a völgyben győzelmi ünnepet ülő török multatozásával. - Érdemes megfigyelni a művésziesen megszerkesztett párhuzamos cselekvényt.

²⁶⁶ Öv, védelmez.

²⁶⁷ Lándzsaféle döfő fegyver.

²⁶⁸ A török regék legkiválóbb hőse.

²⁶⁹ Lejtő.

²⁷⁰ Az apródok megátkozzák Szondi megölőjét, nem törődnek a mellettük álló szolgálával.

A walesi bárdok.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A welszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha²⁷¹ oly boldog-e rajt,
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Welsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép!
Oly boldog rajta, Sire,²⁷²
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi puszta sír. -

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend, amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat s halat, s mi jó falat,
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolgáló hord,
Hogy nézni is tereh;²⁷³

S mind, amiket e szép sziget
Ételt, italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senki sem
Kocint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti welsz ebek!!
Ne éljen Eduárd?

²⁷¹ Vajjon.

²⁷² Itt: Felség.

²⁷³ Teher (hangátvetés).

Vadat és halat, s mi az ég alatt!
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim -
Elő egy welszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég welsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. -
Ajtó megöl fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

„Itt van, király, ki tettidet
Elzengi”, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög,
Amint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz,²⁷⁴ aki él:
Király, te tetted ezt!”

Máglyára! el! igen kemény -
Parancsol Eduárd -
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifjú bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”²⁷⁴
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanul
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez ige hallatik:

²⁷⁴ Keres, gyűjtöget.

„Elhullt csatában a derék -
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly welszi bárd.

„Emléke sír a lanton még -
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng welszi bárd.”

Meglátom én! - S parancsot ad
Király, rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden welsz énekest!

Szolgái szétszáguldanak,
Országszerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. -

S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A welszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba welszi bárd:
De egy se' bírta mondani,
Hogy: éljen Eduárd. -

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?...
Felköttem a lord-majort,²⁷⁵
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona!
Fülembe zúgja átkait
A welszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.

1857.

²⁷⁵ Polgármester.

Arany Jánost a múlt század ötvenes éveiben felszólították, hogy az abszolutizmus kormányára írjon egy dicsőítő költeményt. Arany a kérést megtagadta s írta nemsokára ezt a balladát, mely tárgyával épen azt célozza, hogy a költő lantjára a szabadság eszméje a méltó téma, nem pedig a zsarnokságé.

Szállóigék:

Az istenadta nép.

*

Vadat, halat s mi jó falat.

*

Vérszagra gyűl az éji vad.

Tetemrehívás.

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárci Benőt.
Hosszu, hegyes tör ifjú szívében,
„Íme, bizonyság Isten előtt!
Gyilkos erőszak ölte meg őt!”²⁷⁶

Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hús palotán;²⁷⁷
Ki se’ terített, meg se mosatja:
Vérben, ahogy volt, nap nap után
Hever egyszerű ravatalán.

Állata²⁷⁸ őrzeni négy alabárdost:
„Lélek ez ajtón se’ be, se’ ki!...”²⁷⁹
„Hátha az anyja, szép huga már most
Jönne siratni?” - „Vissza! neki;
Jaj, ki parancsom, élve, szegi!”

Fojtva teremről rejti teremre
Halk zokogását asszonyi bú. -
Maga, pecséttel²⁸⁰ „hívja tetemre,”
Kit szemre vesz, olyvként, sanda gyanú.
Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,
Déli verőn²⁸¹ sem süt oda nap;
Áll a tetemnél tiszt, pörösztő,²⁸²

²⁷⁶ Az apa szavai ezek.

²⁷⁷ Terem.

²⁷⁸ Állita.

²⁷⁹ A fölzigatott lelkiállapotot mutatják a rövid, hiányos mondatok.

²⁸⁰ Hitelesség jeléül.

²⁸¹ Verőfényben.

²⁸² Pristaldus, hivatalos felügyelő.

Gyertya, fészület, kánoni pap;²⁸³
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

„Jöjjenek ellenségi, ha voltak!”
Jó, kit az apja rendre nevez;
Hiába! nem indul sebe a holtnak
Állva fejénél az, vagy emez:
„Gyilkosa hát nem ez... újra nem ez.”²⁸⁴

„Hát ki?...” riad fel Bárci sötéten,
„Bosszultatlan nem foly ez ősi vér;
Ide a gyilkost!... bárha pecsétem
Váddal az önnön szívemig ér:²⁸⁵
Mindenki gyanús nekem, aki él!”

„Jöjjenek úgy hát ifju baráti!”
Sorra belépdél sok dalia:
Fáj nekik a hőst véribé' látni,
S nem harc mezején elomlania.
Erre se' vérzik Bárci fia.

„Jöjjön az udvar! apraja, nagyja...
Jöjjön elő Bárc, a falu, mind!”
Mégkönnyezetlen senki se' hagyja,
Kedves urára szánva tekint.
Nem fakad a seb könnyre megint.²⁸⁶

„Jöjjön az anyja, hajadon húga!”
Künn a leány, már messze sikolt;
Anyja reárog, öleli bűgva;
Mindre nem érez semmit a holt,
Marad a tört²⁸⁷ vér - fekete folt.

„Jöjjön utolszor szép szeretője,
Titkos arája, Kund Abigél!”
Jó, - szeme villan s tapad a törre;
Arca szobor lett, lába gyökér,
Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
Csak oda kap, hol fészkel az agy:
Iszonyú az, mi oda nyilallik!...
Döbbenet által a szív ere fagy;²⁸⁸
„Lányom, ez ifjú gyilkosa vagy!”²⁸⁹

²⁸³ Kánonok.

²⁸⁴ Ezt a poroszló mondja.

²⁸⁵ Ha a saját családjában kell is keresnie a gyilkost.

²⁸⁶ Nem vérzik a seb.

²⁸⁷ Tört = aludt.

²⁸⁸ Szívverése eláll.

²⁸⁹ A poroszló szavai.

Kétszeri mondást - mint lebüvölten -
Hallgat el, aztán így rebegi:
„Bárci Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tört én adtam neki.

„Bírta szivem’ már hű szerelemre,
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis *szóval* „igenre”,
Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.
Enyelgve adám a tört: nosza hát!”²⁹⁰

S vadul a sebből a tört kiragadja.
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kacag és sír, s fennvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se’ mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során.
Táncolni, dalolni se’ szégyell;²⁹¹
Dala víg: „Egyszer volt egy leány.
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!”

A tetemrehívás a középkorban divatozó istenitéletek egyik faja volt. A meggyilkolt ember holttestéhez odaidézték a gyanúba-fogottakat abban a hiszemben, hogy a tettes jelenlétében a seb vérezni kezd.

Szállóigék:

Mindenki gyanús nekem, aki él.

*

Oda kap, hol fészkel az agy.

A méh románca.

Ablak alatt
A pünkösdi rózsa,
Kezd egy kicsit
Fesleni bimbója:
Kékszemű lány
Válogat belőle,
Koszorúnak
Holnap esküvőre.

Reménykedik
Egy kis méh az ágon:
Szép eladó,

²⁹⁰ Abigél kacérkodik Bárci Benővel, ő pedig ezt félreérti s szíven dőfi magát a törtrel.

²⁹¹ Az örültséget mutatja.

Jaj, ne bántsod virágom! -
Ezt az egyet
Magamnak kerestem,
Alig hasadt,
Mikor eljegyeztem.

Felel a lány:
Te bohó kis állat!
Lelsz te rózsát
Nem egyet, ha' százat,
Holnap is nyit,
Holnap is eljössz te,
Csak ne kívánd,
Ami legszebb közte.

Mond a kis méh:
Szőke szép hajadon,
Neked Isten
Hú szeretőt adjon!
Nem sok, amit
Kívánok tetőled:
Ne szakaszd le
Az én szeretőmet.

Felel a lány:
Dehogynem szakasztom!
Dehogynem leszek
E né'kül menyasszony!
Koszorúmban
Ezt fonom előre,
Úgy vigyenek
Holnap esküvőre.

El se mondá.
Nyult a szép bimbóhoz,
Hogy letörje,
A virágcsomóhoz.
A szegény méh
Rárepült kezére,
Csókot adni
Annak a fejére.

„Hess, te gyilkos!
Ne bocsáss fulánkot:
Leszakasztám,
Vigyed a virágod.”
„Szép menyasszony,
Már nekem mi haszna!
Koszorúdnak
Híja lesz miatta.”

Koszorúdnak
Híja lesz miatta -
Ezt a kis méh

Keserűn mondhatta,
Mert a szíve,
Hiába parányi,
Nagyon tudott
A virágért fájni.

S a leánynak,
Hiába kiáltott,
Szeme alá
Üti a fulánkot;
Szegény bogár!
S maga haldokolva
Félreült, egy
Rozmarin-bokorra.

Szép menyasszony
Jajgat a sébével,
Esküvőre
Sem mehet szemével:
Hold fogyásig
Dagadt lón a tája...
Azalatt meg
Elhagyá babája.

1847.

Családi kör.

Este van, este van: kiki nyugalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnék,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,²⁹²
Csapong a denevér, az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.²⁹³

Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazd'asszony épen az imént fejé meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat dőf rajta.
Ballag egy cica is - bogarászni restel -
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körülnéz; most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba terem.

Nyitva áll az ajtó; a tüzelő fénye
Oly hívogatólag süt ki a sövényre.

²⁹² Csúsznak-másznak.

²⁹³ A szalontai csonka toronyról van szó.

Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állat nyújtja.
Benn a háziasszony elszűri a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet;
Aztán elvegyül a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

Egy eladó lyány a tűzre venyigét rak:
Ő a legnagyobb s szebb... a hajnali csillag,
Vasalót tüzesít: új ruhája készen,
Csak vasalás híja... s reggel ünnep leszen.
Körül az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héjú borsót vagy babot szemelget;
Héjából időnként tűzre tesznek sokat:
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt csóvál néha: tűzkiigyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik, nem ügyelve másra;
E fiúból²⁹⁴ pap lesz, akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod:
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

Pendül a kapa most, letev é a gazda;
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta²⁹⁵ kenyér-darabocskát lelne,
Rettenve sikolt fel, amelyik belényúl:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se' tudnak az éjjel;
Kínálják erősen káposzta-levéllel.

A gazda pedig mond egy szíves jó estét,
Leül, hogy nyugassza eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével:
Mélyre van az szántva az élet-ekével.²⁹⁶
De amint körül néz a víg csemetéken,
Sötét arcú elsimulnak szépen;
Gondüző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavú nője mosolyra deríti.

Nem késik azonban a jó háziasszony,
Illó, hogy urának enivalót hozzon,
Kiteszi középre a nagy asztalszéket,²⁹⁷
Arra tálalja fel az egyszerű étket.

²⁹⁴ Ez a fiú Arany János.

²⁹⁵ Olyan kenyér, melyet a mezőről hoztak meg.

²⁹⁶ Homlokán mély ráncok vannak az élet gondjaitól.

²⁹⁷ Asztalul és székül is szolgáló bútor.

Maga evett ő már, a gyerek sem éhes,
De a férj unszolja: „gyer közelebb, édes!”
Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek, -
Egy-egy szárnyat, combot nyujt a kicsinyeknek.

De vajon ki zörget? „nézz ki, fiam, Sára:
Valami szegény kér helyet éjszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgyis, sok bezárt kilincsen!”
Visszajő a lányka, az utast behíván.
Béna harcfi lép be, sok jó estét kíván:
„Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az emberét is.”²⁹⁸

Köszöni a gazda: „Része legyen benne:
Tölts a tálba, anyjok, ha elég nem lenne.”
Akkor híja szépen, hogy üljön közelebb -
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van az alatt, míg esznek,
Természete már ez a magyar embernek.

De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldus megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet” - rimánkodik szépen.

„Nem mese az, gyermek” - így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja;
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a leány:
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle... *testvérbátyját*.²⁹⁹
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendő vár, nem megy addig férjhez.

Este van, este van... a tűz sem világít,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, - egy már alszik épen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól a vendég s rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát...
S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

1851.

²⁹⁸ A vendég magára vonatkoztatja.

²⁹⁹ A leány választottját, vőlegényét érti.

A *Családi kör*-ben Arany a falusi nyárestnek megszólalásig hű képét mutatja be apja családja körében. Szinte minden versszak új képet tár elénk az esti élet megelevenedéséről, a gondos háziasszonyról, játzó és komolyan foglalkozó gyermekeiről, a mezei munkából hazatérő házigazdáról, a kedves vendégfogadásról s végül az élet teljes elpihenéséről. Valamennyi képet az est hangulata olvasztja egységbe.

Szállóigék:

Este van, este van: kiki nyugalomba.

*

Nem mese az, gyermek.

Az ó torony.

Nagy-Szalonta nevezetes város,
Mégsem olyan nevezetes már most,
Mint mikor volt szabad-hajdúfészek,³⁰⁰
Benne lakván háromszáz vitézek.³⁰¹

Csonka torony nyúlik a felhőbe,
Rajta pihen a nap lemenőbe':
Rá-ráveti visszanéző fényét,
Mintha látnám ősapáim vérét.

Vérpiroson mért néz vissza a nap?³⁰²
Azt jelenti, rút idő lesz holnap?
Oh, Istenem, hiszen elég bőven
Volt már részünk zimankós időben!

Hej, csak itt is, e hitvány zugolyban,³⁰³
Hány nemes szív vére ömlött hajdan!
Azt mondották, hazájokat védik,
Azt hívék, úgy áll fenn örökkéig.³⁰⁴

S mi van abból, amiért fáradtak?...
A torony, mit durván összeraktak.
Áll a torony, mint valamely Babel,
Rajt' az idő nyomtalanul jár el.

Rajta pihen a féllábú³⁰⁵ gólya,
Vércse, bagoly örökös lakója.
Velük együtt a galamb is elfér,
Összeszokik, utoljára nem fél.

³⁰⁰ A szabad-hajdúk a XIV-XVII. században zsoldos katonák voltak, akiket Bocskay István vitézségükért nemesi kiváltságokkal tüntetett ki és földbirtokokkal ajándékozott meg. Nagyszalontán is ilyen szabad-hajdúk laktak.

³⁰¹ A régi nyelvben a számnevek után gyakran áll többes szám.

³⁰² Ha vörösen megy le a nap, a néphit szerint másnap szeles idő lesz.

³⁰³ Zug, zughely, szöglet.

³⁰⁴ Örökkéig: ebből: örök éltig = örökké.

³⁰⁵ A gólya gyakran áll féllábon, a másikat ilyenkor felemeli.

Rajta a gyom óriássá nő fel,
Hajbakap a szélvész idővel.
Rá csap olykor, - hanem azt se' bánja -
A mennydörgős mennykő buzogánya.

Csonka falán, viharos éjféلكor,
Boszorkányok nagy serege táncol. -
S jeléül az éji vigadásnak,
Egy-egy köve földön hever másnap.³⁰⁶

1850.

Nagyszalontának, a költő szülővárosának, egyik nevezetessége a csonka torony. Aranynak alkalmas tárgyul szolgált, hogy emlékezetébe idézze a mult véres napjait.

A hamis tanu.

Állj elő, vén Márkus! vedd le a süveget,
Hadd süsse a napfény galamb-ősz fejedet;
Tartsd fel három ujjad: esküdjél az égre,
Atya, Fiú, Szentlélek hármass istenségre:
Hogy az a darab föld, amelyen most állasz,
Nem *tarcsai* birtok, - *ladányi* határ az.

Eléállta Márkus, térdben összeesve,
Görnyedező háttal, mintha sírt keresne;
Téli fának hinnéd, mit a zúz³⁰⁷ belombol,
Fázik, aki ránéz, s a halálra gondol;
Kezei reszketnek: tán erő hijában?
Tán a lelki vádtól, vénség álarcában?

Esküszöl - „Esküszöm az élő Istenre,
Utolsó napomra és örök idvemre. -”
Esküszöl - „Esküszöm, s ha hamisat szólok,
Se földben, se mennyben ne lehessen boldog;
Föld kidobja testem, ég kizárja lelkem:
Ama sebes örvény hánytorgasson engem. -”

Lakoma Ladányban, - muzsika, multság;
„Ej haj! dinom-dánom: mienk az igazság:
Nem azé a madár, aki elszalajtja,
S kinek a foga fáj, tartsa nyelvét rajta.
Lám a vén Márkusnak esze volt előre:
Talpa alá tette, úgy esküdt a földre.”³⁰⁸

³⁰⁶ A néphit gondolja ezt. - A csonka tornyot 1899-ben kijavították s egyik szobáját az Arany Jánosra vonatkozó ereklyék gyűjtőhelyéül rendezték be.

³⁰⁷ Zúz = zúzmara.

³⁰⁸ Tarcsai birtokon állt Márkus, csak hogy lába alá ladányi földet tett.

Ott iszik az öreg a tanáccsal sorban:
De mintha keserűt érezne a borban.
Haza megy, komor lesz, szó kifogy belőle,
Sorvadoz, meg is hal, aznap esztendőre.
Négy harang siratja, két pap megdicséri,
Mint becses vendéget, sok nép kikíséri:

Elkíséri a nép a kicsiny ajtóig
Mellyel a világi élet becsukódik.
Nyitva már az ajtó, készen a sír szája,
Úgy látszik, hogy épen a halottat várja;
Zeng a búcsúének, a kapa megcsillan,
Fekszik a koporsó, odalent, a sírban.

És a fekete föld amint hull, amint hull,
Nyögve a koporsó megrendül, megindul,
Kivetődik a sír dobbanó partjára,
Ropogva szakad föl fedelének zára:
Megrázkódik a test és talpraugorván,
Szeme fehérével körül néz mogorván.

S amint három ujját emeli az égre,
Úgy rémlik az, mintha kékes lánggal égne;
Majd a néptolongás közelébe törvén,
Odafele tart, hol kútat és az örvény,
Hol a forgó habok, leszállván a mélybe,
Fejőket befúrják a parázsfövénybe.

Az időtől fogva, mikor a hold felkel,
S a vizet behinti ezüst pikkelyekkel,
Gyakran látni Márkust - ég felé az ujja -
Mélységből kibukni s elmerülni újra,
És mikép izgága volt egész élete,
Így kötődik szóval: „oldjak-e? kössek-e?”

Ne feleljetek rá, körözi halászok!
Kétélű a kérdés, bajt hozna reátok;
Kötni: összekötné hálótok egy bogba;
Oldni: széjjeloldná hosszan a habokba;
Halkan imádkozva evezetek itt el;
S ne mondjatok esküt, ha nem igaz hittel.

1853.

A hamis eskü tragikus következményét mutatja be a költő ebben a népmondán alapuló költeményben. Az átok fogott, melyet Márkus hamis esküvése közben a saját fejére szórt. - A Körös folyónak van egy örvénylő helye, mely a halászokra nézve nagyon veszedelmes. A nép képzelete, hogy magyarázatát lelje a dolognak, mesét talált ki, melyet Arany János aztán költőileg feldolgozott.

Szent László.

Monda Lajos, a nagy király³⁰⁹
Eredj, szolgám, Laczfi Endre,³¹⁰
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:
A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tízezernyi lófő³¹¹ székely.

Kél Budáról Laczfi Endre,
Veszi útját Nagyváradnak;
Kölestermő Kúnság földén
Jó csatlósi³¹² áthaladnak;
Várad kövecses utcáin
Lovuk acélkörme csattog,
Messze fénylik a sok fegyver,
Messze döng a föld alattok.

Hallja *László* a templomban,
Körösvíznek partja mellett;
Visszatér szemébe a fény,
Kebelébe a lehellet;
Koporsója kőfedelét
Nyomja szinte három század:
Ideje már egy kevésbé
Szellőztetni a szűk házat.

Köti kardját túszejére,³¹³
S fogja a nagy csatabárdot,
Mellyel egykor napkeleten
A pogánynak annyit ártott;
Félrebillent koronáját
Halántékin igazítja;
- Éjfél tájban lehetett már, -
A vasajtót feltaszítja.

És megindul, ki a térre,
És irányát vészi jobbra,
Hol magasan felsötétlik
Ércbül öntött lovagszobra,³¹⁴

³⁰⁹ Nagy Lajos.

³¹⁰ Nagy Lajos korában az ország nádora. V. ö. Toldi első énekével.

³¹¹ A székely nép rangsorában azokat, akik saját lovukon voltak kötelesek harcba vonulni, lófő széke-lyeknek hívták.

³¹² Kísérői.

³¹³ Böröv.

³¹⁴ Erről az ércszoborról egy XVI. századi, Szt. Lászlóról szóló ének is megemlékezik. 1661-ben a törökök elpusztították.

Távolról megérzi a mén,
Tombol, nyerít, úgy köszönti:
Megrázkodik a nagy ércló
S érclovagját földre dönti.³¹⁵

Harci vágytól féke habzik,
Kapál, nyihog, lángot fuvall;
László a nyeregbe zörren
S jelt ad éles sarkantyúval;
Messze a magas talapról,
A kőlábról messze szöktet;
Hegyen-völgyön viszi a ló
A már rég elköltözöttet.

Egy ugrás a Kálvária,
És kilenc a Királyhágó,
Hallja körme csattogását
A vad székely és a csángó.³¹⁶
Ám a lovat és lovagját
Élő ember nem láthatja;
Csodálatos! - de csodákat
Szül az Isten akaratja.

Három teljes álló napig
Vívott a pogánnyal Laczfi;
Nem hiányzott a székely szív,
De kevés a székely harcfi,
Míg a tatár - több mint polyva,
Vagy mint a puszták fővénye -
Sivalkodik, nyilát szórja,
Besötétül a nap fénye.

Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló,
De fölharsog a kiáltás:
„Uram Isten és *Szent László!*”
Mint oroszlán, ví a székely,
Megszorítva, nem megtörve...
Most a bércen, láthatatlan
Csattog a nagy ércló körme.

„Ide, ide, jó vitézek!”
Gyűjti népét Laczfi Endre;
Hát egyszercsak vad futással
Bomlik a pogányság rende;
Nagy tolongásnak miatta
Szinte már a föld is rendül;
Sok megállván, mint egy bálvány,
Leragad a félelemtül.³¹⁷

³¹⁵ Azért veti le magáról, hogy a feltámadt Szt. László felülhessen.

³¹⁶ A Moldvában és Bukovinában élő székelyek.

³¹⁷ A megrémült ember mozdulni sem tud az ijedtségtől: kővé mered.

Sokat elüt gyors futtában
A repülő kurta csákány;
Sok ki nem mozdul helyéből,
Maga rab lesz, lova zsákmány.
Foglyul esett a vezér is
Atlamos, de gyalázatja³¹⁸
(Nehéz sebben vére elfoly)
Életét meg nem válthatja.

Fel, Budára, Laczfi Endre
Számos hadi foglyot indít;
Annyi préda, annyi zászló,
Ritka helyen esik, mint itt.
Rabkötélen a tatárság
Félelemtül még mind reszket,
És vezeklik³¹⁹ és óhajtja
Fölvenni a szent keresztet.

Hogy elértek Nagyváradra,
- Vala épen László napja -
Keresztvízre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.
Összegyűl a tenger néző
Hinni a csodába, melyet
Egy elaggott, sírba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet:

„Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit isten soká megtartson,
Hanem az a: László! László!
A győzött le minket harcon:
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem az előtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arca rettentő, felséges;
Korona volt a fejében
Sáraranyból,³²⁰ kővel ékes;
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csatabárdja:
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki azt bevárja.

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek:
Feje fölött szűz alakja

³¹⁸ Az a gyalázatja, hogy fogságba esett.

³¹⁹ Bűnbánatot tart.

³²⁰ Színaranyból.

Látszott ékes nő személynek;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos! -”
Monda a nép: az Szent László,
És a Szűz, a Boldogságos.

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle,
Bizonyítja a templomnak
Egy nem szavajátszó³²¹ öre:
Hogy három nap a sírboltban
Lászlót hiába kereste;
Negyednapra átizzadva
Találtatott boldog teste.

1853.

Szent László alakjához a magyar nép élénk képzelete számos csodás eseményt fűzött. Ide tartozik ez a legenda is, mely szerint Laczfi Endre seregét a sírjából feltámadt Szent László segítette győzelemre a tatárokkal szemben, akiknek nagy része foglyul esett és megkeresztelkedett.

Rege a csodaszarvasról.³²²

Száll a madár ágrul-ágra,
Száll az ének szájrul-szájra.
Fű kizöldül ó sírhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.³²³

Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót³²⁴ fia.

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeznek könnyű vadra.

Vad előttük vérbe' fekszik,
Őz vagy szarvas nem menekszik;
Elejtették már a hímet -
Üldözik a szarvasgímet.³²⁵

³²¹ Szavahihető.

³²² *Rege* a. m. monda. A csodaszarvas a hún és magyar mondákban szereplő csodás állat. Neve a regős-énekekben is előfordul.

³²³ Az elesett hős, ha dalolnak róla, mintegy új életre kel.

³²⁴ Ménrót a. m. Nimród.

³²⁵ Nőstény szarvas.

Gím után ők egyre törnek
Pusztá martján³²⁶ sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

De a párduc, vad oroszlán,
Végigüvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi, ha éhezik.

Száll a madár, száll az ének,
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul-ágra,
Zengő ének szájrul-szájra.

Már a nap is lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre űzik, -
Alkonyatkor ím eltűnik.

Értek vala éjszakára
Kur³²⁷ vizének a partjára;
Folyóvíznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Monda Hunor: „Itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk.”
Monda Magyar: „Virradattal
Visszatérjünk a csapattal.”

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll *keletre*?
Nem mint máshol, naplementre?

Szólt egy bajnok: „Én úgy nézem,
Hogy lement a déli részen.”
Szólt egy másik: „Nem gondolnám,
Ott vöröslik észak ormán.”³²⁸

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, virradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hús hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.

³²⁶ Partján.

³²⁷ A Kur folyó a Kaspi-tóba ömlik.

³²⁸ Eltévedtek; azért látják megfordítva a nap lementét.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul-ágra,
Zengő ének szájrul-szájra.

„Nosza rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.”
És - akarva, akaratlan -
Úzik ismét szakadatlan.

Kur folyót ők általuszták,
Még vadabbak ott a puszták,
Ember ottan egy fűszálat,
Egy csöpp vizet nem találhat.

A föld háta fölomolván.
Sziksót izzad csupasz ormán,
Forrás vize nem iható,
Kénköves búzt lehel a tó.

Forrás keble olajt buzog;
Itt is, ott is égnek azok,
Mint sok őrtűz setét éjjel,
Lobban a láng szerteséjjel.³²⁹

Minden este bánva-bánják,
Hogy e vadat mér' kívánják,
Mért is úzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.

Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast úzni kellett,
Mint töviset szél játéka,
Mint madarat az árnyéka.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul-ágra,
Zengő ének szájrul-szájra.

Vadont s a Dont³³⁰ ők felverik
A Meoti³³¹ kis tengerig;
Süppedékes mély tavaknak
Szigetére ők behatnak.

Ott a szarvas, mint a pára
- Köd előtte, köd utána -
Míg az ember széjjelnézne:
Szemök elől elenyésze.

³²⁹ A Kaspi-tó tájékán ma is gazdag olaj- és földgázforrások vannak.

³³⁰ A Don az Azovi-tengeröblbe szakad.

³³¹ Meoti = Azovi.

„Hóha! hóha! Hol van a vad?...”
Egy kiáltja: „Ihon szalad!”
Más kiáltja: „Itt van, itten!”
A harmadik: „Sehol sincsen.”

Minden zugot megüldöznek,
Minden bokrot átaldöfnek;
Gyík ha rezzen, fajd ha rebben:
De a gímvad nincs ezekben.

Szóla Magyar: „Hej! ki tudja,
Merre van a hazánk útja?
Kerek az ég mindenfelé -
Anyám, anyám, meghalsz belé!”³³²

Szóla Hunor: „Itt maradjunk!
Tanyát verjünk; itthon vagyunk;
Selyem a fű, édes a víz,
Faoduból csöpög a méz.

Kék folyam ad fényes halat,
Vörhenyő vad³³³ ízes falat,
Feszés az íj, sebes a nyíl,
Harckalandon zsákmány a díj.”

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul-ágra,
Zengő ének szájrul-szájra.

Hogy eluntak otthon ülni,
Halat csalni, őzet üzni:
Új kalandra, szebb csatára
Ereszkedtek a pusztára.

Pusztá földön, sík fenyéren³³⁴
Zene hallik sötét éjen,
Zene, síp, dob, mély vadonban,
Mintha égből, mint álomban.

Tündérlányok ottan laknak,
Táncot roznak, úgy mulatnak.
Szöve ködből sátoruk van:
Úgy mulatnak sátorukban.

Férfi egy sincs közelébe’,
De a földi lányok szépe.³³⁵
Lyányai Belárnak, Dúlnak
Tündérséget ott tanulnak.

³³² Magyar attól fél, hogy anyja bánatába belehal, ha őt többé nem látja.

³³³ Vörhenyes, vörös színű vad az őz és a szarvas.

³³⁴ Pusztá, terméketlen hely.

³³⁵ A legszebb földi leányok.

Dúl királyé, legszebb kettő,
Agg Belaré, tizenkettő,
Összesen mind: száz meg kettő
A tündérré válni kezdő.

Ott tanulnak tündérséget,
Szívszakasztó mesterséget;
Minden éjjel számot adnak,
S minden éjjel úgy vigadnak.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul-ágra,
Zengő ének szájrul-szájra.

Hang után ők szembe széllel,
Mennek óvást,³³⁶ mennek árnyon,³³⁷
Fény után ők, földve éjjel,
Ki lepét³³⁸ fog, lopva járjon.

„Haj vitézek! haj elébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat;³³⁹
Fújja felszél a nyomunkat.”³⁴⁰

Sarkantyúba lovat vesznek,
Kantárszárát megeresztnek.
A leányság bent, a körbe’ -
Mind a körbe’, sok az ölbe’.

Nagy sikoltás erre támad,
Futna széjjel a leányhad;
Elöl tűzbe, hátul vízbe,
Mindenkép jut férfi-kézbe.

Tündérlyányok ott eltűntek,
Szárnyuk lévén, elrepültek;
De a többi hova legyen?
Földbe bújjon? elsüllyedjen?...

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul-ágra,
Zengő ének szájrul-szájra.

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, épen százan,
Megosztottak mind a százon.

³³⁶ Óvatosan.

³³⁷ Árnyékban.

³³⁸ Lepkét, pillangót.

³³⁹ Mint feleségünket.

³⁴⁰ Északi szél befújja nyomunkat, úgyhogy nem tudnak utánunk jönni.

Büszke lányok ott idővel
Mebékéltek asszonyfővel;
Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lön szép otthonná.

Hunor ága hún fajt nemzett.
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporúság lön temérdek:
A szigetben nem is fértek.

Szittyá³⁴¹ földet előzőnlék,
Dúl királynak dús örökjét;
És azóta, hősök párja,
Híretek száll szájrul-szájra.

1863.

Ez a kedves elbeszélés, mely Arany Buda halála c. nagy eposzának hatodik énekét alkotja, a hún és magyar nemzet eredetéről szól mondai alapon.

A fülemile.

Hajdanában, amikor még
Így beszélt a magyar ember:
Ha per, úgymond, hadd legyen per!
(Ami nem volt éppen oly rég) -
Valahol a Tiszaháton
Élt egy gazda: *Pál* barátom,
S *Péter*, annak tőszomszédja:
Rólok szól e rövid példa.

Péter és Pál (tudjuk) nyárban³⁴²

Összeférnek a naptárban.

Könnyű nekik ott szerényen
Megárulni egy gyékényen;³⁴³

Hanem a mi Péter-Pálunk

Háza körül mást találunk:

Zenebonát, örök patvart,

Majd felfordítják az udvart;

Rossz szomszédság: török átok,³⁴⁴

S ők nem igen jó barátok.

Ha a Pál kéménye füstöl,

Péter attól mindgyár tüszköl;

Ellenben a Péter tyúkja

Ha kapargál,

A szegény Pál

Házafalát majd kirúgja.

³⁴¹ Szittyország az Ural-hegység mentén.

³⁴² Péter és Pál napja június 29-én van.

³⁴³ Egy nézeten lenni.

³⁴⁴ Közmondás a török szomszédság rossz voltáról.

Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
Mely a kert alá is elhat!
Ez sem enged, az sem hagyja,
S a két ház, kicsinye, nagyja
Összehorgolnak³⁴⁵ keményen;
Mint kutyájok a sövényen
Innen és túl összeugat
S eszi mérgében a lyukat.

De, hogy a dologra térjek,
Emberemlékezet óta
Állott egy magas diófa
Díszül a Pál kertjének.
A szomszédba nyúlt egy ága,
Melyet Péter, minthogy róla
A dió is odahulla,
Bölcsen eltűrt, le nem vága.
Történt pedig egy vasárnap,
Hogy a fentírt fülemile
Ép' a közös gallyra üle,
Azt szemelvén ki oltárnak,
Honnan Istent jókor reggel
Magasztalja szép énekkel:
Megköszönve a napot,
Melyre ím, felvirradott,
A sugárt és harmatot,
A szellőt és illatot;
A fát, melynek lombja zöld,
A fészket, hol párja költ,
Az örömet, mely teli
Szívecskéjét elteli;
Szóval, ami benne él,
S mit körében lát, szemlél,
Azt a pompát, fényt és színt,
Mely dicsőség
- Semmi kétség -
Őérte
Jött létre,
Csupán őérette, mind!
Elannyira, hogy Pál gazda,
Ki gyönyörrel ott hallgatta,
Így kiáltott örömében:
„Istenem uram,
Beh szépen
Fütyöl ez az *én madaram!*”
„Kendé bizony az árnyéka!
Mert olyat mondok, hogy még a...”
Hangzik által a sövényen

³⁴⁵ Összevesznek.

Egy goromba szó keményen.
„Hát kié - pattogja Pál -
Mikor az én fámra száll?”
„De az én portámon zengett:
Hogy illetné a fütty kendet!”
Pál nem hagyja: ötet uccse!
Péter ordít: ő meg úgyse!
Többrül többre, szorul szóra,
Majd szitokra, majd karóra,
Majd mogorván
Átugorván
Öltre mennek, hajbakapnak;
Öröme a szent napnak
Egymást ugyan vérbe-fagyba,
Hanem a just mégsem hagyva.

Pál azonban bosszut forral,
És ahogy van, véres orral
Megy panaszra, bírót búsít,
S melyet a vérszenny tanusít,
A bántalmat előadja,
Jogát, úgymond, ő nem hagyja,
Inkább fölmege a királyig
Térden csúsza: de a füttyöt,
Mely az ő diófáru jött,
Nem engedi, nem! halálig.
Nyomatéku egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a bíró csusztat a jobb
Oldalon levő zsebébe.

Pétert nem hagyá pihenni
A nagy ártatlan igazság:
Nem rest a bíróhoz menni,
Hogy panaszát meghallgassák,
Így s úgy történt, - elbeszéli,
Övé a fütty, ő azt véli:
Nincs vármegye,
Ki elvegye,
Nincsen törvény, nem lehet per,
Hisz azt látja Isten, ember! -
De, hogy a beszédet össze
Annál jobb rendben illessze,
Az ütlegből sokat elvesz³⁴⁶
És a joghoz egy tallért tesz,
Mely is a birói zsebben
Bal felől, a szív iránt³⁴⁷
Meghuzódik a legszebben.

³⁴⁶ Letagad.

³⁴⁷ A pénz megindítja a szívet. (Megvesztegeti.)

Felderüle a kivánt
Nap, mely a vitát eldöntse,
Hogy a fülemile-pörben
Kinek szolgál a szerencse.
Ámde a bírót most cserben
Hagyja minden tudománya,
És ámbátor
Két prókátor³⁴⁸
Minden könyvét összehányja,
S minden írást széjjeltúr is:
Ilyen ügyről,
Madárfütyről
Mit sem tud a *corpus juris*;³⁴⁹
Mígnem a bíró, haraggal
Ráütvén a két zsebére
S rámutatván a két félre,
Törvényt monda e szavakkal
A szegény fülemilére:
Hallja, kendtek!

Se *ide* nem, se *oda* nem
Fütyöl a madárka, hanem
(Jobbfelől üt) *nekem* fütyöl,
(Balfelől üt) *s nekem* fütyöl:
Elmehetnek.

* * *

Milyen szép dolog, hogy már ma
Nem történik ilyes láрма,
Össze a szomszéd se zördül,
A rokonság
Csupa jóság,
Magyar ember fél a pörtül.
Nincsen osztály, nincs egyesség,
Hogy szép szóval meg ne essék,
A testvérek
Összeférnek,
Felebarát
Mind jó barát;
Semmiségért megpörölni
Vagy megenni, vagy megölni
Egymást korántsem akarja.
De hol is akadna ügyvéd,
Ki a fülemile fütyét
Mai napság felvállalja!?

1854.

³⁴⁸ Ügyvéd.

³⁴⁹ Törvénykönyv.

Arany János a magyar ember pereskedő természetét gúnyolja ki ebben az elbeszélő költeményben. Minden kicsinyes dolgon (madárfütty) hajbakapnak, s nem törődnek vele, ha egész vagyonuk rámegey is. A bírói igazságszolgáltatás is kap egy oldalvágást. (A Bach-korszak idején a bírák megvesztegetése nem volt újság). Az igazi gúny a költemény befejezésében nyilatkozik.

Toldi Estéje.

I. Ének 1-4.

Őszbe csavarodott a természet feje,
Dérré vált a harmat, hull a fák levele,
Rövidebb, rövidebb lesz a napnak utja,
És hosszúkat alszik rá, midőn megfutja.

Megpihen legszélén az égi határnak
S int az öregeknek: „benneteket várlak!”
Megrezdül a feje sok öregnek erre:
Egymás után mégis mennek a nyughelyre.

Így pihent akkor is; így tekintte vissza:
Sima volt a mező, a menny pedig tiszta;
Milliom kis naptól³⁵⁰ ragyogott a mező:
Akárhová nézett, csak azt látta: ez ő!

Itt egy tócsa tükrén, s felvetődő halán,
Ott egy kis bogáron, s a gyep pókfonalán,
Mindenütt, mindenütt, meddig szeme kilát,
Láthatá a vén nap önnön ia-fiát.

Sok felé tekintte, módja is volt ebben,
De most Nagyfalura nézdegélt legszebben,
Nagyfalu helységben a Toldi kertjére:
Tán az őszi fáknak hulló levelére?...

Tán az árnyékokra, hogy mind arcra esnek,
S leborulva hosszan, tőle búcsut vesznek?...
Tán a kurta pejre, mely, ahol csak leli,
A felmagzott burjánt nagybúsan legeli?...

Tán erre, tán arra... tán a kökeresztre,
Mely egy kis domb alján földbe volt eresztve?...
Sem erre, sem arra: Toldit, az *öreget*
Nézte, hogyan térdel a sír dombja megett.

Nincsen már hajának egy fekete szála,
Övéig lenyúlik szép ezüst szakálla,
Szép fehér szakálla, melyet amíg térdel,
Kebelére kulcsol összefont kezével.

A Toldi Estéje 1854-ben jelent meg. A költemény bevezető versszakai az őszi időben lenyugvó nap mélabús rajzával figyelmeztetnek bennünket, hogy itt Toldi öregkoráról, haláláról lesz szó.

³⁵⁰ Amint a harmatcseppekben visszatükröződött.

Toldi Szerelme.

I. Ének 1-2. versszak.

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra;
Szomorú tallóján³⁵¹ ősi hírnevének,
Hej! csak úgy böngéz³⁵² már valamit - mesének.
Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vigaszért hő lelkem a multakba fordul;
Azokkal időzöm, akik másszor voltak:
Mit az élet megvon, megadják a holtak.

Toldi jut eszembe, kiről, még ifjonta,
Játszi elmém könnyű énekét elmondta;
Egyszerű az ének, rajta semmi dísz tán,
De a szívből fakad melegen és tisztán.
Oh! ha - nem a hírért, nem a dicsőségért,
Nem, hogy a világnak üssek vele cégért,
De, hogy a dallásban lelkem átíjodnék -
Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék.

A Toldi-trilogia eme harmadik része 1879-ben jelent meg. Sok unszolásba, biztatásba került, míg a költő elkészült vele. *Daliás idők* címmel ismételtén közölt belőle mutatványt, végre a harmadik feldolgozásban mint *Toldi szerelme* napvilágot látott.

Buda Halála.

I. Ének 1. versszak

Hullatja levelét az idő vén fája,
Terítve hatalmas rétegben alája;
Én ez avart jártam; tünődve megálltam:
Egy régi levélen ezt írva találtam.

IX. Ének. (Etele megtalálja az *Isten kardját*. Megtudja, hogy világhuralmi hivatás vár rá.)

Vág vele háromszor a négy anya-szélnek,
Keletre, nyugotra, észak fele, délnek;
Vasa, mint zúgattyú,³⁵³ a levegőt szelte;
S így szóla Etelből tornyosodó lelke:

Csillag esik, föld reng: jött éve csudáknak!
Ihol én, ihol én pörölyje világnak!
Sarkam alá én a nemzeteket hajtom:
Nincs a kerek földnek ura, kívül rajtam!

³⁵¹ Tarló.

³⁵² Keresget. Szüret után a tőkén maradt fürtök keresését hívják böngézésnek.

³⁵³ Játékszer, mely megpördítve zúgó hangot ad.

Arany János a hún mondák alapján trilógiát akart írni, de ebből csak a *Buda halála* készült el (1864). Az eposz tárgya Etele világuralomra való hivatása. A fenségesre szép példát mutatnak Etele szavai: *Csillag esik* stb.

A Nagyidai Cigányok.

1. Ének 1-4.

Egyszer volt özönvíz, mióta a világ;
Egyszer nyit száz évben az áloe³⁵⁴-virág;
Egyszer esett, mondják, kutyavásár Budán.³⁵⁵
Egyszer a hős dádek romlása Nagy-Idán.³⁵⁶

Múzsa, te, ki nem jársz idres-bodros³⁵⁷ konttyal,
Vézna bőrödet nem fested bécsironggyal³⁵⁸ -
De piros, de pozsgás napégette arcod:
Te segíts, méltóan elzengnem e harcot!

Add rívó hegedű bűgását dalomnak,
Cincegő³⁵⁹ zengésit húros cimbalomnak,
Klarinétok füttyét, dobok dobbanását,
Harsány trombitákkal összeroppanását.

Önts szájamra édes, hatalmas éneket,
Mellyel örökítem választott népedet;
Míg a magyar nóta daliáit zengem:
Parlagok múzsája! cserbe ne hagyj engem, -

Arany *A nagyidai cigányok*-at 1851-ben írta. A kétségbeesés és elkeseredés epébe mártatja vele a tollat, amikor a nagyidai cigányok csúfos felsülésében a szabadságharc bukását gúnyolja ki. A humor, a komikum és szatíra már a bevezető versszakokból is előtör, hogy végigkísérje a tragikomikus eposzt.

Szállóigék:

Kevés volt a vágott dohánya. (*A tudós macskája.*)

*

Művész hazája széles e világ. (*A költő hazája.*)

*

Adjatok, adjatok, amit Isten adott. (*Koldusének.*)

*

Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak. (*Vojtina ars poëticája.*)

³⁵⁴ Agave-Americana; a liliomfélék csoportjába tartozik, húsoslevelű délszaki növény.

³⁵⁵ Közmondás.

³⁵⁶ Abaúj-Torna megyében van.

³⁵⁷ Fodros, hullámos.

³⁵⁸ Pirosító.

³⁵⁹ Cincogó.

*

**Nem a való hát; annak égi mása
Lesz, amitől függ az ének varázsa. (U. o.)**

*

**Halnak, halnak, egyre halnak,
Színe, lángja a magyarnak. (Néma bú.)**

*

**Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak,
Isten ójja nagy csapástól mi magyar hazánkat. (Zács Klára.)**

*

Több is veszett Mohácsnál. (Elveszett a Rigó lovam patkója...)

Tompa Mihály.
1817-1868.

Tornácomon.

Tünődve a tájon végig-végig;
Távol halmok s hegyek láncolatja kéklík
S innen rajta zölden,
A szép Sajó völgye nyájas, nyílt arcával
Táruul ki előttem.

Folydogál a Sajó, folydogál árkában,
Zaj nélkül, mint aki nem mer járni bátran,
Olyan lassú s fáradt...
Igaz, hogy már vértől és könnyhullatástól
Eleget megáradt.

Hová lett innen a vérfolt s a patkónyom,
Mely a setét idők küzdelmiről szóljon?
Eltörlék az évek...
Hej, ha a szívből is fájdalmat, emléket
Így kitörlenének!

- De tisztán süt a nap, meleg délután van,
Dologban az ember, s a rétek hosszában
Hemzseg, mint a hangya;
A dolgos nép után hosszú sorral támad
Rudas³⁶⁰ és kalangya.³⁶¹

Sűrű cseppekben foly arcán a veríték,
De a nehéz munkát hogy megédesítsék:
Zengnek meleg dalok;
Feltörrik a tenyér, de a szív édesen
Mulat s elandalog.

És elgondolkodom e népen, e dalon...
Mi szólal meg abban: öröm vagy fájdalom,
Húrján a kebelnek?
S látom, hogy a virágmagvak még a sírnak
Halmán is kikelnek.

Azonban este lesz, elcsendesül a dal,
Hűvös szellő támad az est homályival;
S ködpalástot öltvén:
Elvész a táj képe, a rét nyájas arca
A szép Sajó völgyén.

És akkor ha által-jön Péter vagy Pál úr,
Sokat beszélünk az élet mivoltáruul...

³⁶⁰ Szénapetrencze, melyet két rudon két ember elbír.

³⁶¹ Boglya, mely a petrencénél jóval nagyobb.

S tárgyat keres elménk:
Borongó kedélyünk mely felderítené
S melyen megpihennénk!

Végtére elborul s nyomasztó nagy éj lesz;
A levert lélek egy sötét vágyat érez:
Nem élni! nem élni!
De egy-egy csillag gyúl a felhőkben távol,
Fellobbanó fénye lelkünkig világol:
Remélni! remélni!

Tompa Mihály a hazafias bánat költője, a csüggedt nemzet vigasztalója. Költeményeinek mélabús hangja a befejezés felé rendesen a remény és bizalom hangjává édesedik.

Őszi tájnak...

Őszi tájnak hervadása!
Őszi napfény ragyogása!
Hervadásból, fényből támad
Lelkemen e kedves bánat.

Omlik a lomb, hallgat a dal;
Visszatérek gondolattal
A tavaszra... ah, de annál
Betegebbnek tetszik a táj!

Ez a rét volt olyan ékes?
Ez a határ olyan népes?
Ez a halom, völgy és tájék...
Mintha a sírkertben járnék!

Lemegy a nap nemsokára...
Haldoklásnak szent országa!
Olyan édes forró vággyal
Ölel téged lelkem által!

Az elmúlás bája rajtad,
Lelkemen vesz mély hatalmat;
S bár meghalni kéne véled:
Mégis, mégis szeretnék!

Néma a táj, arca sápadt,
Rá derengő napfény árad;
Ah, mi vonzó szép halál van
E mosolygó hervadásban!

Édes terhed', édes álom!
Szinte érzem szempillámon;
Hogy lehajtsam, szinte vonja
Fejem' a fák hulló lombja.

A fák lombja csendesen hull!...
Nem küzdéstül, fájdalomtul;
Itt a végharc ösmeretlen:
Lehet-e meghalni szebben?!...

Pusztán.

Repülnél lelkem, fenn repülnél
A táj szellőivel,
Mely a nyílt rónaság felett még
Szabadságot lehel;
De a magasból földre von le
A súlyos fájdalom,
Fenn még jobban elédbe tűnván
A sors-alázta hon.

A hon, hol egy hős nép bevégzé
Zajos történetét,
És most egykedvű jóra, rosszra,
Többé se' vár, se' félt.
S e földön, hol vérzett-virágzott
Nyolc hosszú századig,
E földön, mely már nem hazája,
Mint a zsellér³⁶² lakik!

Oh pusztá, elvész nemsokára
Vadon költészeted!
Hol a pásztor vigan bogárzó
Gulyát terelgetett,
S a délibáb rengő tavában
Szilaj mén vágatott:
A pásztorúz, a furulyaszó
Kialszik, elhal ott.

Mely oly szabad volt, mint lakója
S láncot nem ösmere,
Felhasogatva, mérve lesz a
Dús rónaság tere!
S a népek koldus söpredéke
Felkel nyugat felül,
S a tejjel és mézzel patakzó
Földön megtelepül.

Míg önvérünk más nép honából
Felénk vágyik, siet,
És el van keblünktől szakasztva,
Mint parttól a sziget:
Ki nekünk még köszönni sem tud,
Akit nem ösmerünk,
A drága véren szerzett földet
Az ossza meg velünk?

Ki sem mult még a hős oroszlán,
Bár arca jéghideg,
De megrándul még szíve táján

³⁶² Olyan mezei munkás, aki nem a maga házában lakik.

Egy-egy vérző ideg:
S felette már a ronda varjak
Csoportja megjelen,
És ül falánk, gyalázatos tort
A félholt tetemen.

Alighogy a villám lesujtá
A bátor keselyűt,
A fenn szürkülő sziklaszálon
Még fészke meg se hűlt,
Hol a nyilröptű solyom is csak
Nagy félve járt elébb:
Csipogva fürdik s üt tanyát most
A szemtelen veréb.

Oh mindez úgy fáj a magyarnak!...
S ha ajka netalán
Egy-két nótán enyhíti kínját:
Megütköznek dalán...
A sebzett vad a rengetegben
Kinjának hangot ad:
S magát az elnyomott magyarnak
Kisírni nem szabad.

Meghalsz, én nemzetem! - s haláloed
Ha elvégeztetett:
Mért nem döfik hát már keresztül
Egyszerre szívedet?
Mért gondolnak végperceidre
Mesterkélt kínokat?
Hogy, mintegy vak Sámson, kacaj közt
Szenvedj hosszan, sokat!

Repülnél lelkem, fenn repülnél
A táj szellőivel,
Mely a nyílt rónaság felett még
Szabadságot lehel:
De a magasból földre von le
A súlyos fájdalom, -
Fenn még jobban elédbe tűnván
E sors-alázta hon!

1850.

A szabadságharc bukását követő szomorú időkben a hazafiúi bánat Tompa lantján szólalt meg leg-
szebben és leggyakrabban. - A *Pusztán* c. költeményében leplezetlenül tárja fel a haza állapotát s oly
bátor hangon, oly erős kifejezésekkel illeti az elnyomó uralom igazságtalanságait, hogy a vers nyom-
tatásban meg sem jelenhetett, de kéziratban annál jobban elterjedt és mindenfelé olvasták és énekelték
a hazafiak. Sokan azt hitték róla, hogy Petőfi írta, kiről sokáig tartotta magát a mende-monda, hogy
bujdosásban él a haza területén.

Szállóige:

**Magát az elnyomott magyarnak
Kisírni nem szabad.**

A madár fiaihoz.

Száraz ágon, hallgató ajakkal
Meddig ültök, csüggedt madarak?
Nincs talán még elfeledve a dal,
Melyre egykor tanítottalak?!
Vagy ha elmúlt s többé vissza nem jő
A víg ének s régi kedvetek:
Legyen a dal fájdalmas, merengő,
Fiaim, csak énekeljete!

Nagy vihar volt. Feldult berkeinken
Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
S ti hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?!
Más berekben másképp szól az ének.
Ott nem értik a ti nyelvetek' ...
Pusztá bár, az otthonos vidéknek,
Fiaim, csak énekeljete!

Hozzatok dalt emlékül, a hajdan
Lomb- s virággal gazdag tájirul;
Zengjétek meg a jövőt, ha majdan
E kopár föld újra felvirul.
Dalotokra könnyebben derül fény,
Hamarabb kihajt a holt berek;
A jelennek búját édesítvén,
Fiaim, csak énekeljete!

A bokorban itt az ősi fészek,
Mely növelte könnyű szárnyatok,
Megpihenni most is abba tértek,
Bár a fellegek közt járjatok!
S most, hogy a szél összevissza tépte:
Úgy tennétek, mint az emberek?
Itt hagynátok, idegent cserélve...?
Fiaim, csak énekeljete!

A Bach-korszakban, amikor bűn volt magyarnak lenni, a költők kénytelenek voltak álruhába öltöztetni gondolataikat. Ennek legnagyobb mestere Tompa volt, akinek nevét épen hazafias allegóriái tartják fenn örök időkre irodalmunkban. - Költeményünkben a madár maga Tompa, aki éneklésre buzdítja fiait, a magyar költőket.

Szállóige: **Fiaim, csak énekeljete!**

A gólyához.

Megenyhült a lég, vídult a határ,
S te újra itt vagy, jó gólyamadár!
Az ócska fészket megigazgatod,
Hogy ott kikölthesd pelyhes magzatod'.

Csak vissza, vissza! meg ne csaljanak
Csalárd napsugár és siró patak:
Csak vissza, vissza! nincs itt kikelet,
Az élet fagyva van s megdermedett.

Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóba, vértől áradott;
Toronytetőkön nézvén nyughelyet:
Tüzes üszőkbe léphetsz, úgy lehet.

Házamról jobb ha elhurcolkodom. -
De melyiken tudsz fészket rakni, hol
Kétségbeesést ne hallanál alól
S nem félhetnél az ég villámitól?

Csak vissza, vissza! dél szigetje vár;
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted;
Nekünk csak egy - volt! az is elveszett!

Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!

Sokra sír, sokra vak börtön borul,
Kik élünk: járunk búsan, szóttalanul;
Van, aki felkél és sírván, megyen
Új hont keresni túl a tengeren.

A menyasszony meddőségért eped,
Szüle nem zokog holt magzat felett,
A vén lelke örömmel eltelik,
Hogy nem kell élni már sok ideig.

Beszéld el, ah...! hogy... gyalázat reánk!
Nem elég, hogy mint tölgy kivágatánk:
A kidült fában őrlő szú lakik...
A honfi honfira vádaskodik.

Testvér testvért, apát fiú elad...
Mégis, ne szóljon erről ajakad,
Nehogy, ki távol sír e nemzetem,
Megútálni is kénytelen legyen!

1850.

Tompa hazafias lírájában ez az elégia képviseli a legsötétebb hangot. Teljes reménytelenség, kétségbeesés sír fel a költeményből. Nem elég a zsarnok kormány kegyetlensége, a nemzet fiai egymás ellen fordulnak: *Testvér testvért, apát fiú elad...* - A költőt ezért a verséért hadi törvényszék elé állították s hat hétig vizsgálati fogságban volt miatta.

Szállóigék:

**Pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk.**

*

**Neked két hazát adott végzeted,
Nekünk csak egy volt, az is elveszett.**

Az én lakásom.

Miről nem zengett már az ének,
Mióta lant és duda szól?
Hallottunk himnuszt a parajhoz,
Dalt a félszem bűbájról.
Én csak téged halhatlanítlak,
Gyönyörűséges kis lakom!
Ah, bár zsindelet tudnék csinálni
Rozzant tetődre, lantomon!

Anno ezer... de hát ki tudná:
E ház mikor építették?
Annyi igaz: hogy feltalálva
A padlózás nem vala még;
Hanem meghordták utca-sárral,
És lebakólták³⁶³ emberül;
Azóta úgy van, s úgy marad, míg
Unalmában egyszer bedül.

Hogy pap vagyok, mindenki tudja,
Alázatosság jelszavam;
És erre a *mestergerenda*
Emlékeztet derekasan,
Mert a világ ha néha elkap,
S kissé fölebb emelkedem:
Megrendül még az agyvelőm is,
Úgy bele vágom a fejem'.

Egyébiránt amilyen, olyan,
De *költő* is volnék talán?
(Igy szokta most ezt odavetni
Sok siheder nagy pongyolán)
Tehát a költő homlokára,
Amint illik, zöld lomb fakad...?
Igen! zöld liciom verődik
Bokrosával, - az ágy alatt.

Nincs itt annál szebb, mintha szél fű,
S történik sok csodás dolog:
Nemcsak, hogy táncol asztal és szék,
De a vén kályha is forog.
Mégis talán legszebb az ablak,
Midőn a lúd azon benéz;
Bizony ha így száll, még maholnap
E ház egy új Pompéji³⁶⁴ lesz.

³⁶³ Sulyokkal leverték.

³⁶⁴ Azaz összedől, mint ahogy Pompejít a Vezuv lávája rombadöntötte.

S a zápor hogy' tréfál meg éjjel?
Szó nélkül, megjön és szakad;
(Olyan bolond természetem van:
Nem oldalt fekszem, de hanyatt)
És mintha csak célozni tudna:
Az orromra egyenesen
Úgy koppan egy kövér hideg csepp,
Hogy majd nyavalyássá teszen.

Gyertyát gyújtok mérgemben ekkor,
Azaz szeretnék gyujtani,
Hanem csak *bél* akad kezembe,
Fagyját megette *valami*...
Mert én zsellérségen³⁶⁵ vagyok csak,
Itt mások a rendes lakók:
Nagy népesen tanyázva együtt,
Egér, tücsök, kabóca, pók.

S akadna olyan rossz keresztyén,
Ki zúgolódnék mindezen:
De ördög praktikája³⁶⁶ lévén
A pompa és a kényelem,
Én megnyugszom sorsom mivoltán,
De sőt örülök, mert ugyan
Ha ürgének volnék teremtvé:
Nem szűkebb volna a lyukam?!

Hajlékom, meg vagy énekelve!
S hogy újból épülj fel, ne várd!
Hisz a dal éltet, tart örökre...
- De tán egy *támasz* még sem árt:
Mert bár igen becsülöm a dalt:
A mellett mégis úgy lehet,
Hogy megindulsz egyszer felettem
S odanyomsz, mint az egeret!

Tompa 1849-ben elhagyta Bejét és Kelemérre (Putnok közelében) ment új parókiára. Lelkészi fizetése itt ugyan jobb volt, de lakása annál szegényesebb. Ezt a lakást énekelte meg, mégpedig, amint kortársai mondták, a valósághoz elég híven.

Uj Simeon.

Térdem remeg, hajam fehérlik,
Orcám redős... öreg vagyok
S az új évet megértem ismét...
Nem vittek el bú, kor, bajok!
Az élet mintegy kérdi tőlem:

³⁶⁵ Aki nem a maga házában lakik.

³⁶⁶ Munkája, furfangja.

Mire vársz még? minek vagy itt?
És tol, mikép a fán letolja
Az ifju lomb a tavalyit.

Mégis, mit szívem váltig óhajt
És fennhangon kér ajakam:
Az, hogy csak éljek! kínosan bár,
Kenyér nélkül, hajléktalan;
Ha most meghalnék, el nem érve,
Mit szívem oly buzgón remélt:
Nem tartanám hosszabbnak életem',
Mint egy kimúló kisedét.

S mért függök e zajos világon,
Mikor csend s béke lesz amott?
Mit várhatok még életemtől?
Semmit, semmit... *csak egy napot!*
Melynek fényes, csábos reménye
A rég megunt földön maraszt,
S gátolja e sárház ledöltét...
Azt a napot várom, csak azt!

Szép, szép leend az! sok hasonlót
Nem szülnek évek, századok;
Oh, hogy e fényes, e dicső nap
Mivoltáról nem szólhatok!
Pedig képét *itt* hordom... amint
Magát lelkeembe rajzoló;
Ahogy' velem volt alva s ébren,
Ahogy' kísért mindenhová.

Rágondolék magányom csendén,
S ha örvény nyílt hajóm alatt;
Rá a börtön fojtó legében,
És bujdokolva, mint a vad;
Heves csatákban azt kerestem,
A por- s füstben szakadt derűn.
Hulló vérem- s muló napomra
Miatta néztem keserűn.

Sokszor véltem, hogy messze van még,
Sokszor hittem, hogy már közel!
Sugárit fellövelni láttam:
Akkor fedé sűrű köd el;
Elhalványult, leszállt reményem,
S megint mosolygva tűnt elő,
Mint nyári esthajnal világa
Lassan mindig keletre jó.

Igy folyt el életem, - s vén vagyok már,
De boldogabb, mint annyi sok,
Kiknek tört hittel kelle délben
A koporsóba szállniok:
Az új évet köszöntve: lelke'm'

A hitnek karján ringatom,
Hogy e feltűnt év rejti, hozza
Ama napot, az én napom'!

Oh, akkor életem megújul!
Izمام gyors lesz, vérem meleg;
Kézen fognak, kik koszorúsan
S dalolva körben lejtének;
Az életnek rozsdája: a gond.
Kor, kétség, bánat egy se bánt!
E várt napon lelkem utószor
Cseng, villog fényes kard gyanánt.

S ha feltárul az áldozóknak
Ama szent csarnok kapuja,
S megzendül a győzelmi ének:
Hallélujah! Hallélujah!
Ha tömjénem javát az oltár
Izzó tüzére hinthetem:
Elég, elég lesz...! vén szolgálodat
Bocsásd el akkor, Istenem!

Ez az allegória, mely a nemzeti feltámadás reményének ódai lendületű kifejezése, Tompa egyik legismertebb és legkedveltebb költeménye. - Mikor a bécsi kormány egymás után szenvedte a vereségeket, engedékenyebbnek mutatkozott a magyar nemzettel szemben. A nemzet szívébe visszatér a remény s a költő szívesen önti dalba a reménykedő közhangulatot. - A megöregedett költő csak a nemzet életrekelésének napjáig akar élni, akkor, mint a bibliai Simeon, szívesen meghal.

Kedves nőmnek.

Ablakomban a borostyán
A meleg s az élet fogytán
Búsan hervad, csüggedez;
Szegény, sárga-zöld levélke,
Félig halva, félig élve
Hajol bús testvérihez.

A nagy éj jön nemsokára...
Téli napszállat sugára
Ömlik át az üvegen:
S reszket fényesen, vidámon
A virágtalan virágon,
Mely lenn fonnyad, s üde fenn.

Léteért küzd a folyondár...
Hol tavasszal fuvalom jár,
S a derült menny tündököl:
Folyásával arra fordul,
Vágyván a szűk hézagon túl
A magasba jutni föl.

Esti sugár, szép enyelgő...
- Éled szegény *csalódott* tő,
Hogy csókjával illeti -
Izzó szikrát ontva néha,
Majd elsápad és helyét a
Gyors homálynak engedi.

Kórógyamban fekve némán
Merengek az est játékán,
Mely lefolyt *repkényemen*;
S magamat úgy nézve, mint ezt,
Bús a kép, mit rám is illeszt
A borongó képzelem.

Pályánk nem tart már sokáig,
A nap gyorsan éjre válik,
A nyár téllé zordonult...
Míg futottunk s fennre törtünk,
Minmagunknak nem növeltünk,
Csak halotti koszorút!

Haraszt, kóró ki nem zöldül...
Szomju föld a tört cserépbül
Új erőt nem önt belé...
Mit keresnél... mért mulatnál
Oh én lelkem e romoknál?
- Fölfelé... *csak fölfelé!*

Tompa életének utolsó szakaszában sokat betegeskedett. Testi ereje lassan, de biztosan fogyott. *Utolsó verseiben* mégegyszer magasra szárnyalt a költői lélek, hogy elbúcsúzzék szeretteitől. Ebben a költeményben feleségéhez szól.

Ikarus.

Vergődöm a tenger dagályán,
Sírom nem lát remegni gyáván,
Bátran nézek bele...
A mélységtől sem fél, ki, mint én,
Föl, a napig repüle szintén,
És nem szédült feje.

Fent, fent valék... alázuhantam;
Elmulhatok: megvan jutalmam;
Jelezve a siker...
Szép: akinek jut a dicső vég,
De azzal is köz a dicsőség,
Ki gondol, kezd, - ki mer.

Ülénk a bús sziget homokján,
S a vízre bámultunk... okolván
Sokért a végzetet;
A túlpárt...! tenger nyomta távol,

Mit nem repül át, meg se lábol,
Ki földre született.

Repülni...! hah...! teremts magadnak,
Mit természet, sors megtagadtak!

S én, - szárnyat alkoték;
A föld színét elhagyva lábam;
Győzelmi zaj hangzék utánam...
- Hódítva volt a lég.

A szárny emelt, - vágytam s repültem,
Lázás gyönyörtől részegültem,
Nem félve, látva bajt;
Fent a magasban, mind magasbban,
A föld fiát hogy béavassam
A lég titkába majd.

De, - illetvén, mi illethetlen:
A büszke nap bosszús-ijedten
Kél, üldöz és nyilaz...
Szárnyam sivít, izekre tágul,
S leválik... a tüzes sugártul
Megolvadt a viasz!

...Vergődöm, - vívok szél- s dagálllyal,
De rajtam új kéj futkos által:
Mily fennség...! mily esés...!
Hogy ezt felejtéssel takarja,
Tenger mélysége, ég haragja,
S veszttem: - mind, mind kevés!

A hullám a száraz felé tart,
S titkát fű-fával közli a part,
Énekli a madár;
Völgybe s oromra könnyen ér el,
S a szívbe szállván ingerével:
Tenyészt, mint napsugár.

Élet jön a meddő szünetre...
A gondolat meg van születve,
Nagy, munkás és örök;
Leend sok, aki fenn se szédül,
Nem retteg a menny fellegétül,
Bár villámlik dörög.

Betöltve éltem hivatása!
A víz sirom' hadd ássa, ássa...
Kőszirt leszek neki;
Habját, melyet szétzúza bennem,
Ijedt, zajongó rendületben
A felhőkig veti.

S lész a hab is, mely rám özönlék,
Hogy elrejtsem: - felőlem emlék!
Vész, víz ha szendereg,

Vagy foly köztük szilaj csatázás,
Örökre zeng itt a kiáltás:
Halandók, merjetek!

„Az *Ikarus*ban nem a vesztébe rohanó engedetlen ifjú merész kitörését ostorozza Tompa, mint inkább az elszánt, bátor kezdőt csodálja, aki megittasult a sejtett győzelemtől, hogy a föld fiát a lég titkaiba avathatja. Igaz, hogy amint felemelkedik a földről, szél és dagály szárnyát szegik; visszahull a tengerbe: de a repülés kéje, amely egy pillanatra átfut erein s a fenség, mely átjárja egész valóját, kiengeszteli a veszteségért, - *a gondolat megszületett*. Vigaszt lel abban a reményben, hogy e merész harc másokat is kísérletre ingerel.” (Váczy János.)

Télen, nyáron...

Télen, nyáron pusztán az én lakásom,
A rózsám' is csak vasárnap ha látom;
Lakásom van hortobágyi pusztába';
Nem járhatok én az Isten házába!

Sík a pusztá, se halma, se erdeje,
Sugár magas a toronynak teteje;
Sugár torony kilátszik a pusztára,
Harangoznak pünkösd első napjára.

Imádkoznám, de nem tudok, hiába!
Nem jártam én soha az iskolába;
Édes szülém tanított volna rája,
Jaj, de régen temetőn a fejfája!

Imádkozz te, rózsám, a jó Istennek!
Aztán gyere, templom után csókolj meg;
Eszem azt az imádságos kis szádat,
Három hétig nem hallod egy adtámat!³⁶⁷

Szállóige: **Szívet cseréljen az, ki hazát cserél.** (*Levél...*)

³⁶⁷ Káromkodását.

Vajda János.
1827-1897.

A virrasztók.

Itt a nagy halott előttünk,
Kiterítve mereven.
A hideg, a téli éjben,
Csillagoltó sötétségben
Mi vagyunk még éberen,

A sirásban elfáradt már
Valamennyi jó rokon
Talán mi se volnánk ébren,
Hanem mert a torban éhen,
Rágódunk a csontokon.

Ilyen szelet hallunk is már.
Ki legtöbbet örökölt,
Annak van a legjobb kedve;
Ott van a múlt elfeledve,
És eladva az a föld,

Hol pihennek a nagy ősök,
Kik szerezték vérökön
Azt is, amin ők mulatnak...
Idegenek jól aratnak
Vérben ázott térökön.

Ők alusznak szépen, mélyen;
Ébren már csak mi vagyunk.
Ők alusznak s nem álmodnak;
Mi virrasztunk ébren, haj csak
Ébren is mi - álmodunk.

Álmodunk mi hihetetlen,
El se merjük mondani.
A holt szeme félig nyitva;
Hátha meg nem volna halva,
S lehetne még valami...

A csontokon sem rágódnánk,
De hát - ez a kenyérünk.
Nem maradt ránk dús örökség;
Fizet minket a nemzetség,
Ha sirunk, énekelünk.

Már maholnap ez se kell majd.
„Elég volt a gyász, a dal,
Ami megholt, föl nem támad.
Haszontalan minden bánat!
Haj rá étel, dal, ital!”

A nagy tenger éjszakába
Ki-kinézünk olykoron.
Mert nem tudjuk, hány az óra,
Hallgatunk a kakasszóra,
Merengünk egy csillagon,

Jó reménnyel, vak reménnyel
Hogyha megvirradna már,
De a hajnal csak nem pirkad,
S amit látunk, az se csillag;
Bolygó fény, vagy fénybogár!

És csak oly csöndes ne volna?
De ez úgy fojt, úgy ijeszt...
Dalunk is már egyre fárad,
Alig ad még bátorságot...
Égen, földön semmi nesz...

Szempillánk is csuklik immár...
S ha az álom elnyomott,
S mi is alszunk, boldog Isten!
Akkor aztán késő minden -
Mozdulhat a tetszhalott!...

1855.

Vajda János az önmagát emésztő lélek típusa. Már neveltetésének körülményei is olyanok voltak, melyek a szélső pesszimizmusra tették hajlandóvá. Atyja uradalmi erdész volt a fejérmegyei váli erdőben. „Az erdők komor, mély magánya, a nagy természet szűzies költészete, a titokzatos, a félelmes, a megdöbbentő voltak a gyermekpoéta első impressziói (benyomásai), melyeket az élettől kapott.” (Endrődi S.) Lelke felnőtt korában teljesen elkomorult, kerülte az embereket, szinte embergyűlölővé vált. - Ebből a lélekből fakadt *A virrasztók* c. allegorikus költeménye. A kiterített halott a haza, a virrasztók a költők. A reménynek egyetlen sugara sem enyhíti a sötéttónusú képet.

Hajótöröttek.

Egy bűborékkal kevesebb
Az örök semmi tengerén.
A sír egy lábbal közelebb,
És távolabb egy szép remény.
Álljunk meg egy kissé, barátim,
E zárt sziget mentében itt;
Nézzünk be jól a végtelenbe:
Nincs egy hajó, mely közelít?

Az ég borult, s szél mégse leng;
Az ég villámlik szárazon,³⁶⁸
Ha üt, nem hallja senkisé;
Mézharmat csillog a gazon.³⁶⁹

³⁶⁸ Dörgés nélkül.

³⁶⁹ A villám fényénél látható, amint a mézharmat csillog. Mézharmat: némely növényeken fehér, ragadós, sok cukrot tartalmazó harmatszerű bevonat képződik.

A habok oly halkan susognak,
Mint a haldoklók ajkai.
Kik jobb világ titkába látnak,
De nem bírják kimondani.

Mentő hajót várjunk-e még,
Ha durva szirtbe ütközött?
Választanánk - ha nincs egyéb -
Halál és örület között?
Oh a vihar, mely összetört, széjjelszórt,
Kerülne vissza legalább,
És ölne el szépen dicsón, míg
Nem őrijt meg a némaság!

De nincs remény, de semmi jel!
Biztatnak még bátor szivek,
De már magok se hiszik el.
Mindegyre fogynak a hivek.
Nincs mért keressen föl a kalmár,
S rablócsapat ha ránk talál,
Csak rabul vinne: ami ránk vár,
Koldus halála - éhhalál!

Idő mulik, nap áldozik,
S szép ifjuságunk odavan.
Iszap beföd, viz elborít
És elenyészünk nyomtalan.
Ajk nem mesél, s mit írna föl a könyv?
Hogy vérünk is volt - hamu lett -
Ah a bitó is szebb, hisz arról
Valaki még példát vehet!...

1858.

Ez a költemény is allegória. A hajótöröttek mi vagyunk, akiknek hajóját a szabadságharc vihara széjjelzúzta.

Luzitán dal.³⁷⁰

(Midőn vezérek a rómaiaknak meghódoltak.)

Hazám, hazám, minő uton jársz?
Mit tartsak immár felüled?
Szeresselek-e ezután is?
Megengedi a becsület?

Szerettelek gyász-napjaidban,
Amíg szerencsétlen valál.
El nem riasztott oldaladtól,
Bár rémített börtön, halál.

³⁷⁰ Lusitania az ókori Hispániának nyugati része (ma kb. Portugália); lakói a lusitanok. A cím csak külső máz, minden sor a magyar viszonyokra vonatkozik.

Szegény valál bár, koldus és rab,
De bár maradtál volna az;
Szenvedtünk volna még tovább is,
Nem jött ajkunkra vád, panasz.

Mert ami szint' oly drága, mint te,
Mi szentebb még tán, mint magad
Mi nélkül hitvány rongy az élet,
S haszontalan minden javad:

Megvolt egy kincsed, egy jutalmad,
Egy csodatévő bűvszered,
Mi ismét mindent helyrehozhat,
Mikor már minden elveszett.

Becsületed' - a legfőbb kincsed',
Mit vissza nem hoz semmi sem! -
Eszeveszeten odadobtad
A szabadulás perciben!

Legjobbjaid hiába kértek,
Hogy várakozz' még keveset:
„Nincs veszve semmi sors alatt az,
Ki soha el nem csüggedett.”³⁷¹

Nem hű fiaid hagytak cserbe,
Te hagytad cserbe azokat.
Ellökted őket, s felölelted,
Akik szerezték gyászodat.

És elcserélted özvegy fátylad',
Mit tisztelet, dics övezett,
A mennyezettel, haj! ahonnan
Elköltözött a becsület...!

- Oh én hazám, boldogtalan hon!
Bukott hölgy, eltévedt anya!
Hősök szülője, elkerített
A sok hazúdozó banya!

A keblet, mely tejével táplált,
Fertőzi undok idegen;
S ne fussak a földél alól, mely
Szégyent, s gyalázatot terem!?

Oh én hazám, minő uton jársz,
Mit tartsak immár felüled?
Szeresselek-e ezután is?...
Megengedi a becsület?...

Ez az allegorikus költemény keserű kifakadás azok ellen, akik az uralkodó házzal való kiegyezés gondolatával megalkudtak. A költő felfogása szerint ezzel a haza becsületét veszítették el s így az igaz hazafinak nincs itt maradása.

³⁷¹ Az idézet Vörösmartynek *Keserű pohár* c. bordalából való.

A vaáli erdőben.

Odabenn a mély vadonban,
A csalános iharosban,
Félreeső völgy ölében,
Sűrű árnyak enyhelyében;

Oh milyen jó volna ottan,
Abban a kis házikóban,
Élni, éldegélni szépen,
Békességben, csöndességben!...

Nem törödni a világgal,
A világ ezer bajával.
Meggondolni háborítlan,
Ami immár közelebb van...

Illatos hegy oldalában,
A tavaszi napsugárban,
Nézni illanó felhőkbe,
Mult időkbe, jövőidőkbe...

És, azután, utóvégre,
Észrevétlenül, megérve,
Lehullani önmagától
A kiszáradt életfáról...

S ismeretlen sírgödörbe'
Elalunni mindörökre...
S ott egyebet mit se tenni,
Csak pihenni, csak pihenni...

Őszi tájék.

Az égen a felhő egymást űzi - hajtja.
Suhogva a parton hajlong a sikár.³⁷²
Csóválja fejét a hegyélen a makkfa:³⁷³
Hogy oda megint az örömteli nyár!
Gyülemlik a holló, varjú kavarogva.
A cinege fázik a túskebokorba'.
A kerti harasztok zokogja a szél:
Elhervad a rózsza, lehull a levél.

Elhervad a rózsza, lehull a levél!
Ezért születünk hát, ez azéleti cél?
Csak eddig a pálya, semmit se tovább.
Vagy itten az ember csak öltözik át?
Mi itten örök: a halál-e, vagy a lét?
Hol itten a kezdet, hol, és van-e vég?

³⁷² A zsurlók családjába tartozó, vizes helyen termő növény.

³⁷³ Tölgy, bükk stb.

Mi itt a csalódás, hol itten az álom,
Vajh innen-e, avvagy túl a határon?

Az égen a felhő egymást úzi - hajtja.
Bujdosni a tarlón indul a katang.³⁷⁴
Elnémul az erdő, elszállt a galambja.
Siránkozik a falubéli harang.
Mezőkön az árnyék, tengereken hab
Múlik, születik, mint mára a holnap. -
A szemfödelet rángatja hideg szél:
Elhervad a rózsza, lehull a levél.

Elhervad a rózsza, lehull a levél!
Hiába hisz ember, hiába remél?
Hát semmi, de semmi, ami vigasztal,
Ott túl amaz árkon újra, tavasszal?
Ereszkedik a ravatal a gödörbe.
Dörögnek a hantok: örökre, örökre,
A sírra borul le hű szerető:
Semmit soha vissza a temető?!

Az égen a felhő egymást úzi - hajtja.
Lemegy a nap. A nyáj hazatér.
Távolba vesz el halk, méla kolompja.
Kiált a kuvik, száll a denevér.
Sirhalmot ölelve az anya zokog.
- Majd kigyul a csillag, kisüt a hold,
S ott fenn a keresztfán suttogja a szél:
Kinyílik a rózsza, kihajt a levél.

Vajdának talán a legszebb, legmegkapóbb költeménye. Az őszi tájék szemlélése mély gondolatokat ébreszt lelkében a lét és nemlét nagy kérdéseiről, az élet céljáról. Az őszi hervadás rajzába mesterien fűzi bele a megsemmisülés, a kétség hatalmas gondolatait. Az elmúlás és kétség szomorú hangját a költemény végén a feltámadás reménye enyhíti.

Húsz év múlva.

(Gina emlékkönyvébe.)

Mint a Montblanc csucsán a jég,
Minek nem árt se nap, se szél,
Csöndes szívem, többé nem ég;
Nem bántja újabb szenvedély.

Körültem csillagmiriád
Versenyt kacérkodik, ragyog,
Fejemre szórja sugarát;
Azért még föl nem olvadok.

³⁷⁴ Katángkóró, a fészkesek családjába tartozó növény.

De néha csendes éjszakán
Elálmodozva, egyedül -
Mult ifjúság tündér taván
Hattyúi képed fölmerül.

És ekkor még szívem kigyúl,
Mint hosszú téli éjjelen
Montblanc örök hava, ha túl
A fölkelő nap megjelen...

Vajda János szerelmi költészetét ifjúkori ideálja, Gina, ihlette. De ez a szerelem fájdalmas, tépő, neki csak az jutott ki belőle, ami kint és gyötrelmet jelentett számára. - Húsz év múlva már azt mondja, hogy szívét nem bántja többé szenvedély, de ha csendes éjeken felmerül előtte Gina képe, szíve újra kigyúl.

Madách Imre.
1823-1864.

Péter apostol beszéde Az Ember Tragédiájából.*

Péter apostol:

Te nyomorú faj! - gyáva nemzedék,
Míg a szerencse mosolyog feletted,
Mint napsugárban a légy, szemtelen,
Istent, erényt gúnyolva taposó.
De hogyha a vész ajtódon kopog,
Ha Istennek hatalmas ujja érint,
Gyáván hunyász, rútul kétségb' eső.
Nem érzed-é, hogy az ég büntetése
Nehezkedik rád? Nézz csak, nézz körül,
A város pusztul, durva, idegen nép
Tiporja el arany vetésidet,
Szétbomlik a rend, senki sem parancsol
S szót nem fogad. A rablás, gyilkolás
Emelt fővel jár a békés lakok közt,
Utána a halvány gond, rémület,
S égből, földről se' részvét, sem segély.
Nem bírod, úgy-e, kéjek mámorával
Elandalítani azt a szózatot,
Mely a kebelnek mélyét felveri
S jobb cél felé hiába ösztönöz?
Kielégítést, úgy-e bár nem érzesz,
Csak undort ébreszt szüdben a gyönyör
S aggódva népsz körül, ajkad rebeg;
Hiába mind, a régi istenekben
Nincs már hited, kövekké dermedeztek.
(Az isten-szobrok szétporlanak).
Elporlanak s új Istent nem találsz,
Mely a salakból újra fölemelne.
Nézz csak körül, mi pusztít városodban
Hatalmasabban, mint a döghalál!
Ezren kelnek fel a lágy pamlagokról,
Hogy Thebaisnak³⁷⁵ pusztta téreit
Vad anachorétákkal³⁷⁶ népesítsék,
Ottan keresve tompult érzetöknek,
Mi még izgassa, ami még emelje.
El fogsz pusztulni, korcsult nemzedék,
E nagy világ most tisztuló színéről!

E részlet Madách drámai költeményének hatodik színéből, a római színből való.

³⁷⁵ Thebais (Egyiptom) pusztaságait sokan felkeresték, akik földre akartak vonulni a világtól.

³⁷⁶ Remeték.

Szállógék:

Milliók egy miatt.

*

A tett halála az okoskodás.

*

Csak hódolat illet meg, nem bírálat.

*

Ember, küzdj és bízva bízzál!

Gyulai Pál.
1826-1909

Hadnagy uram.

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”

„„Mi bajod van, édes fiam?””

„Piros vér foly a mentére.”

„„Ne bánd, csak az orrom vére.””

„Hadnagy uram, hadnagy uram!

El ne essék itt az útban.”

„„Bele botlám egy nagy kőbe.

Szegezz szuronyt s csak előre!””

Megy a honvéd, áll a hadnagy,

Mély sebében összeroskad.

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”

„„Csak előre, édes fiam!””

1849.

Pókainé.

Emelkedik a nap már a hegyek fölé...

Kelj föl párnáidról, özvegy Pókainé!

Tárogató harsan, tenger nép az útcán:

Szent-páli csatából jó Báthori István.

Fölkel és kitekint, semmit nem hall, nem lát,

Csak csörgő láncok közt két szerelmes fiát,

És csak annyit mondhat, több ereje nincsen;

„Báthori, Báthori, verjen meg az Isten!”

A két fiú hallgat, az ablakra fölnéz:

Büszke, szabad homlok, sebzett arc, békós kéz,

Könny, sóhaj, fájdalom, minden eltemetve,

Hogy a sokaságnak ne telhessék kedve.

„Ti fiaim vagytok, anyátok vagyok én!

- Kiált Pókainé föleszmélve büszkén -

Övé a győzelem, miénk a becsület,

Oh de hogy lássalak vérpadon titeket!”

Jár-kel öntudatlan, fátyolt vet magára,

Fekete a fátyol, jól illik arcára,

Gyűrűt és nyakláncot, minden ékszert elhányt,

Csak szemén szikrázott drága, nehéz gyémánt.

„Nagyságos fejdelem - és elcsuklott szava -

Elítélt fiáért könyörög az anya.

Én könyörgök, nézz rám, én, aki gyűlöllek;

Térdelek, mint szolga, sírok, mint a gyermek.”

Trónján ül Báthori, Erdély fejedelme,
Szívében aluszik irgalmas kegyelme,
De haragja ébren, bosszúja szomju még,
Büszke homlokáról odavan a fönség.

„Im itélt közöttünk Isten sujtó karja,
A pártütő hadat sírhalom takarja:
Gyáván, nyomorultan fut Békessi Gáspár,
Fiadra pallos, reád gyalázat vár.”³⁷⁷

„Gyalázat én reám, Békessire átok,
Én szívből gyűlöllek, ő trónodra vágyott.
Fiaim a székely szabadságért küzdtek,
Vitéz fiaimnak, bocsáss, kegyelmezz meg!”

Nem felel Báthori, indulattal kél fel,
Inti Pókainét s kimutat kezével,
Bitófák állanak sűrűn ott a téren,
Székelyek függenek rajtok harmincnégyen.

„Pártütés a székely híres szabadsága,
Elfeledte:³⁷⁷ székely támad, székely bánja!
Nem vagyok festettkép, nem leszek gyermekbáb,
Fejedelemmé tön Isten s Erdélyország.”³⁷⁸

„Verjen meg hát Isten, támadjon Erdély fel!”
Kiált Pókainé s többé nem sír, térdel,
Nagy fájdalom lelkén nagyobb elszánást szül,
Elfordul kevélyen és távozni készül.

„Megállj!”³⁷⁹ szól Báthori s arca rettentő lesz.
Megáll és leborúl! „Kegyelmezz, kegyelmezz!”
„Egyiknek kegyelem, a másik haljon meg,
Válaszd ki, amelyik kedvesebb szívednek.”³⁷⁹

Kegyetlen kegyelem, fájóbb öröm búnál,
Báthori hős lehetsz, de atya nem voltál!
Szegény Pókainé, mint egy tébolyodott,
A börtönbe rohant s fiaira omlott.

„Hol vagy János, Péter? Hisz’ mindkettő él még...
Melyik kedvesebb? - Oh irgalmas szent ég!
Melyiket szeressem?... Szóljatok igazán!”
Fiai zokognak: „Anyám, édes anyám!”³⁷⁹

Elnémult a börtön, csak sírás hallatott,³⁷⁸
A bús atyafiak elhozták a papot;
Villog már a pallos, belépett a hóhér;
Porkolábtól³⁷⁹ rabot, anyától fiut kér.

³⁷⁷ Célzás Székelytámad és Székelybánat várakra, melyeket egykor János Zsigmond fejedelem építtetett a székelyek felkelésének és megbüntetésének emlékére. (Papp Ferenc)

³⁷⁸ Hallatszott.

³⁷⁹ Börtönőr.

Felsóhajt most Péter: „Én ifiabb vagyok,
Kedves bátyám, érted szívesen meghalok!”
Többet is mondana, de nem tud mondani,
Mintha még eszébe jutott vón’ valami.

És felel rá bátyja: „Oh, neked mátkád van,
Neked élni kell még, hosszan, boldogságban;
Lásd én úgy maradtam, mint szedett szőlőág,
Az én mátkám meghalt: a székely szabadság.”

„„Haljunk mind a ketten!”” egymást átölelik,
Anyjoknak kebelén nyugosznak fejeik,
Anyjok tébolyodva kiáltja szüntelen:
„Melyiket szeretem, melyiket szeretem!”

Elnémult a börtön, csak sírás hallatott,
Az anya, a fiú, a pap imádkozott,
Villog már a pallos, előbb lép a hóhér:
Porkolábtól rabot, anyától fiut kér.

„Nincs, nincs, nincs! csak egy van, csak egy, egyetlenegy!”
Sikolt Pókainé és szíve megreped.
Péter átölelve tartja és nem látja,
Hogy’ suhan ki gyorsan a hóhérral bátyja.

„Hol van János bátyám, hol van? Mondjátok meg!”
A bús atyafiak könnyekkel felelnek.
Kiáltás hangzik fel a vérpad lépcsőjén:
„Temess anyám mellé s élj boldogul, öcsém!”

1851.

Gyulai Pál a Pókainéről szóló történeti mondát dolgozta fel ebben a balladában. - A Pókai-fiúk Békési Gáspár seregében részt vesznek a Báthory István ellen indított felkelésben, de a fejedelem a szentpáli csatában leveri a lázadókat.

Horatius olvasásakor.

Oh Róma, Róma, megalázott Róma!
Horatius im, örömrül dalol,
Miként ha rajtad rablánc nem is volna,
S díszében állna még a Capitol.³⁸⁰
Oda a hit és oda a szabadság,
Egy ember Isten³⁸¹ - hogy’ tűrhetni meg!
Dicsőségét lángelmék harsogtatják,
Nincs többé nép, csak élvező tömeg.³⁸²

³⁸⁰ Azért nincs díszében a Capitolium (Róma fellegvára), mert a szabadság bukásával a vallásosság is kivészett a nép lelkéből s nem megy a capitoliumi Juppiter-templomba imádkozni.

³⁸¹ Ez a szó az állítmány.

³⁸² A nép erkölce megromlott, nem törődött mással, csakhogy kenyere és szórakozása legyen. (Panem et circenses)

Avagy csalódom, s e hizelgő óda
Csupán adó, melyet fizetni kell,
S ha lelkével adózik egész Róma,
Mért volna ment az, aki énekel?
Avagy talán az örömök dalában
A költő szíve majd hogy megszakad,
S némán kiált: a Brutusok³⁸³ honában
Csupán a jó kedv s multság szabad.

A félelem, az önzés, élvezetvágy
Kiöl belőlünk minden szent hitet:
Erény te pusztá név, te meg szabadság
Egy álmkép, mit bírni nem lehet;
A bölcsesség Epikur tudománya,³⁸⁴
És az egyetlen erkölcs: az eszély³⁸⁵
A közügyektől vonulj a magányba,
Történjék bármi túrd el, vígan élj!

Nézd, nézd: Soractét³⁸⁶ magas hó borítja,
Tégy fát a tűzre, bőven tölts, igyál;
Ne kérdezzesd, mi a jövőnek titka,
Előbb-utóbb csak eljő a halál.
Addig hát élvezd, amit sorsod enged,
Övezze myrtus³⁸⁷ fényes fürteid!
Ne vesd meg a bort, táncot, dalt, szerelmet,
Az élet drága, legfőbb kincseit.

Boldog, ki messze a világ zajától
Földét mivelve, önkedvére él,
A gazdagság- és szegénységtől távol,
Arany középszer, benned hisz, remél.
A bércomra sújt inkább a villám,
A szél a legmagasb fát dönti meg,
De minden oly ép Tíbur³⁸⁸ völgye táján,
Virágon, bokron lágy szellő lebeg.

A természet, művészet annyi bája
Köszönt és kínál minden lépteden,
S ha éjjel üt a légyott várt órája,
Mi édesen suttog a szerelem!
Kit kedvelsz jobban, Chloét-é vagy Pyrrhát?...³⁸⁹

³⁸³ Brutus és Cassius voltak a köztársasági párt vezérei.

³⁸⁴ Epikuros görög bölcs, aki a fájdalomtól való mentességet tartotta az élet legfőbb javának.

³⁸⁵ Eszesség, ravaszság.

³⁸⁶ Róma mellett levő hegy neve.

³⁸⁷ A rómaiak mulatozás közben élő növényekből, mirtuszból készült koszorút tettek a fejükre, hogy a mámort csillapítsák.

³⁸⁸ Róma nyaraló helye; Horatiusnak is volt itt villája.

³⁸⁹ Leánynevek.

De az idő fut, csak beszélve így:
Szakítsd le minden órának virágát
És a jövőbe kevésbé se higgy!

Oh édes hang, oh gyönyör nagy költője,
Ne bájold el borongó lelkemet!
Nekünk is ott áll Philippi mezője,
Hol annyi sok, hol minden elveszett.
Korunk talán hasonló a tiédhez,
Ez új világ is már rothadni kezd,
De fáj sebünk, de szívünk mély bút érez,
Hitünk jelképe szenvedés, kereszt.

Szenvedve, küzdve és lemondva élni...
Nem legnagyobb rossz börtön és halál,
Az igazságban ne szünjünk remélni:
Egy-egy nagy eszme még utat talál.
A költészet, bár törve égi szárnya,
Még fönnen száll, még folyvást tenni hív;
Ha ijeszt is a kétség rémes árnya,
Szenvedj, remélj, higgy, lelkesülj, te szív!

1859.

Ebben a hazafias ódában a költő a római köztársaság bukását követő állapotokat alkalmazza a magyar viszonyokra. - A római köztársaság K. e. 42-ben Philippinél (Macedónia) megbukott. Vele odaveszett a római nép szabadsága és hite. A zsarnokság uralma következett, mely a hízelkedésnek, a gerinctelenségnek tág teret nyitott. Talán Horatius is zokog lelkében a szabadság elvesztése miatt, mikor örömről kell énekelnie. Azért hirdeti, hogy az az ember boldog, aki a közügyektől visszavonul és vígan él, vagy aki földjét művelve a gazdagságtól és szegénységtől távol az arany középszer útján halad. A jövő bizonytalan: *szakítsd le hát minden órának virágát!* - De ím, a Horatiust olvasó költőt kedves me-rengéséből fölriasztja hazájának szomorú állapota, mely annyira hasonlít a rómaiakéhoz. Mi azonban ne essünk kétségbe, higgyünk az igazság győzelmében! Nálunk még utat talál egy-egy nagy eszme s a költészet is folyvást cselekvésre buzdít.

Az Igazság és Hamisság. (Allegória.)

Elindul az Igazság,
Vele megy a Hamisság,
Édes testvér mindkettő,
Miért, tudj' a Teremtő.

Anyjok varrt két tarisznyát,
Sütött nekik pogácsát,
Mindeniknek huszat szánt,
S betarisznyált³⁹⁰ egyaránt.

³⁹⁰ Tarisznyába rakta.

Ehetnék a Hamisság:
„Hallod-e te, Igazság,
A tiedből ennénk tán,
Az enyémből azután?”

„„Jó lesz, jó lesz, együnk hát!””
Megkezdik a pogácsát,
S míg benne tart, egy hétig
Morzsolgatják mindétig.

Ehetnék az Igazság:
„„Hallod-e te, Hamisság,
Amint mondád, rendre jár,³⁹¹
A tiedből együnk már?””

Egész nap hijába kér,
Nem ad neki a testvér;
„Mégis adok jó áron,
Ha a füled' levágom.”

Le is vágja a fülét,
Másnap ismét a kezét,
Azután meg a lábát,
S úgy ad egy-egy pogácsát.

Végre szemét szúrja ki,
Vakon, bénán vezeti;
Az Igazság ráállott -
Így járják a világot.

1861.

A költemény tanítómesé, mely a hamisságnak az igazságon való győzedelmét mutatja be. Feldolgozása népmesén alapszik.

Szeretnélek még egyszer látni...

Szeretnélek még egyszer látni
A kertben, ott a fák alatt,
Hallgatni édes csevegésed,
Mint gyermek, úgy örülni véled,
Szakítva a virágokat.

Szeretnélek még egyszer látni
Homályos őszi délután,
Kandallódnál a karosszéken,
Ha mintegy elringatva, ébren
Alszol s álmodva nézsz reám.

³⁹¹ A rend úgy kívánja.

Szeretnék még egyszer látni,
Midőn úgy várod jöttömet,
Megismersz immár a távolból,
S bár ajkad olyan hidegen szól,
Elárul néma örömed.

Szeretnék még egyszer látni
Szép csöndes nyári estvelen,
Holdfénynél az akáczok³⁹² árnyán,
Midőn fejed' keblemre hajtván,
Igy suttoysz: még maradj velem!

Szeretnék még egyszer látni
A vén udvarház csarnokán,
S ha elhangzott az Isten-hozzád,
Még visszanézni utolszor rád
S először sírni igazán.

Szeretnék még egyszer látni,
Meggyógyítna egy pillanat.
Mit szenvedtem, feledni tudnám,
S még egyszer örömet feldulnám
Éretted ifjúságomat!

1854.

Gyulai ifjúkorában éveken át mély szerelmet érzett növendékének nénje, Pataki Emilia iránt s lemondása után is ábrándozva gondolt vissza eszményképére. (Papp Ferenc: Gyulai Pál és Pataki Emilia. Irodalomtörténeti Füzetek.)

Éji látogatás.

Három árva sír magában,
Elhagyott sötét szobában;
Zivataros, hideg éj van,
Édes anyjok künn a sírban.

„Édes anyám, édes anyám!
Altass el már, úgy alhatnám!”
Mond az egyik s el nem alszik,
Sóhajtása föl-fölhallszik.

„„Beteg vagyok, édes anyám!
Hol maradtál? Nem gondolsz rám!””
Mond a másik s jajjal végzi,
A fájdalmat kétszer érzi.

„Édes anyám, gyujts világot!
Nem tudom én, jaj, mit látok!”
Harmadik mond, mindenik sír - -
Temetőben mozdul egy sír.

³⁹² Akácok.

Megnyílnak a nehéz hantok,
Kilép sírból édes anyjok,
S tova lebben a vak éjben,
Haza felé, az ösvényen.

Arca halvány, hangj' a régi,
Fia, lyánya megösméri;
Immár tőle hogyan félne?
Megcsókolják, mintha élne.

Az egyiket betakarja;
Másikat felfogja karja,
Elringatja, elaltatja;
Harmadikat ápolgatja.

És ott virraszt a kis ágyon,
Míg elalszik mind a három.
Majd megindul, széttekintget,
Keresi a régi rendet.

Rendbehozza a szobácskát,
Helyre teszi a ruhácskát;
Az alvókat hosszan nézi,
Csókját százszor megtetézi.

Kakas szólal, üt az óra,
El kell válni virradóra!
Visszanéz a véghatárrul...
Sír megnyílik, sír bezárul.

Oh a sír sok mindent elfed:
Bút, örömet, fényt, szerelmet;
De ki gyermekét szerette,
Gondját sír el nem temette.

1866.

Az anyai szeretetnek síron túl is tartó hatalmát mutatja be a költő ebben az elégiában, mellyel korán elhunyt felesége emlékének áldozott.

Lévay József.
1825-1918.

Mikes.

Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zúgását -
Egyedül, egyedül
A bujdosók közül
Nagy Törökországban!...
Hacsak itt nem lebeg sírjában nyugovó
Rákóczi nagy lelke, az eget csapkodó
Tenger haragjában!

Peregnek a fákról az őszi levelek,
Kit erre, kit arra kergetnek a szelek
S más vidékre száll a
Csevegő madárka
Nagy Törökországból...
Hát én merre menjek, hát én merre szálljak,
Melyik szögletébe a széles világnak,
Idegen hazámból?!

Zágon³⁹³ felé mutat egy halovány csillag,
Hol a bércek fején hókorona csillog
S a bércek aljában
Tavaszi pompában
Virágok feselnek...
Erdély felé mutat, hol minden virágon
Tarka pillangóként első ifjúságom
Emléki röpkednek.

Ah! miért nem szállhatok hozzád, szülőföldem,
Mikor minden bokrod régi ismerősem!
Mért vagy szolgaságban,
Gyászos rabigában
Oly hosszú időnkig?
Ha feléd indulok, lelkem visszatartja
Az édes szabadság bűvös-bájos karja,
Vissza, mind a sírig!...

Itt eszem kenyerét a török császárnak,
Ablakomra titkos poroszlók nem járnak
Éjjeli sötétben
Hallgatni beszédem
Beárulás végett...
Magányos fa vagyok, melyre villám szakad,
Melyet vihar tördel, de legalább szabad
Levegővel élhet!

³⁹³ Zágon: Mikes szülőhelye Erdélyben.

Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zúgását -
Egyedül, egyedül
A bujdosók közül
Nagy Törökországban.
Körülöttem lebeg sírjában nyugovó
Rákóczi nagy lelke, az eget csapkodó
Tenger haragjában.

Mikes Kelemen Rákóczi Ferencnek volt az íródeákja, aki annyira szerette urát, hogy a számkivetésbe is elkíserte. Bujdosásuk utolsó állomása a Fekete-tenger partján elterülő Rodostó volt. A török császár ide terelte össze a kuruc bujdosókat. Mikes társai lassanként meghaltak, ő maradt utolsónak. - A magára maradt Mikes keservét énekli meg Lévay ebben a megható elégiában.

Szüretünk.*

Gondolatim mostan
Mulatozva járnak
Csekély gazdasága
Körül éd's apámnak.
Csak oda tér lelkem,
Mikoron elfárad;
Ha másutt előtte
A búbaj megárad,
Ott nyugtot találhat.

Látom szerettimet,
Együtt ülnek éppen
Szőlőhegyünkön a
Körtefa tövében.
Középen egy nagy tál,
Tálban izes éték
És körülte vidám
Megalégült képek,
Nevető cselédek.

Szüreti színt ölte
Két kis húgom ajka,
Meglátszik a szőlő
Édessége rajta.
Pörölnek egymást közt
Pajzán kedvteléssel,
Egyik megharagszik
S azt mondja bús képpel.
Hogy nem kell az étel.

Édes apám pedig
A kulacsot kapja
S kitekeri nyakát,
Hogy lelkét kiadja;
Felköszönti szépen,

Ez a köszöntője:
„Adjon Isten bővebb
Szüretet jövőre!”
S úgy iszik belőle.

És ekkor a pásztor,
Aki oda surran,
Elsüti puskáját,
Puska nagyot durran;
A fehérsík sikolt,
Apám iszik elébb,
Azután azt mondja:
„Lépjén kend közelébb!”
S a pásztor odalép.

Felhajt egy pohár bort,
Azután tovább megy,
Mert most így adózik
Neki az egész hegy.
Már is félre billent
Fejében a kalap,
De nem gondol vele,
Mindig iszik, ha kap
S olyan lesz, mint a csap.

Oszlik a társaság,
Az ebédnek vége;
Újra daltól hangzik
A hegyek vidéke.
Újra nekiesnek
A termő tőkének
És míg fosztogatják,
Tréfálnak, mesélnek
A vidám cselédek.

Csak édes anyámnak
Felhős itt a képe,
Mivel én jutottam
Talán az eszébe!
Ha szép gerezedet lát,
Azt is nekem szánja.
Áldja meg az Isten.
Mikor nem is várja,
Mikor nem is látja!

Tóth Kálmán.
1831-1881.

Előre.

A gárdának a jelszavát
Egész világ hangoztatja:
„A francia gárda meghal,
Hanem magát meg nem adja.”
Nekünk is volt egy jelszavunk.
Lázba jött a honvéd tőle:
Nem volt abban a halálról,
Nem volt abban megadásról,
Egy szó volt csak, hogy: Előre!

Ezzel himzé a honleány,
E szóval a honfi zászlót,
Ezzel ment el az a gyermek,
Akit anyja másnap gyászolt.
De ha maradt még egy fia,
S kívánta a haza tőle:
Az egyiket nem siratta,
A másikat odaadta
S ment a gyermek, ment - Előre!

Csodálatos ifjú sereg,
Mely, nem tudni: hogyan támadt;
Napok születték, s mégis mintha
Szülte volna három század.
Ott rohannak... pusztító tűz...
A fele már ki van dölve...
Most elnyeli a füstfelleg...
Meghaltak tán - Nem! Ott mennek!
Ott hallatszik, hogy: Előre!

Mint viharkor a tengernek
Összezúdul minden habja:
Mind ott voltak... egymás mellett
A fiú és édes apja.
Apa elhullt - és a fiú
Ráborult a vérző főre:
„Csak egy szót még, édes apám!...”
A haldokló fölnevezett rá
És azt mondta, hogy: Előre!

Oh drága kincs, melyet annyi
Sírhalom-föld be nem fedett...
Szó, amely - bár némán - kiált...
Mit elvenni nem lehetett,
Ott van a zúgó erdőkbe -
Beírva az arcredőkbe,

Csontok közé, mik széthulltak...
Mert azok is megmozdulnak,
Ha még egyszer lesz: Előre!

Tóth Kálmán elsősorban dalköltő volt, de hazafias költeményeivel is nagy hatást ért el. *Előre* c. költeménye a negyvennyolcas honvédek dicsérete.

Szállóige:

**Lemondani, lemondani,
Könnyű nektek ezt mondani.** (*Lemondani.*)

Szász Károly.
1829-1905.

Hazámhoz.

Hírt sem hallok már felőled,
Erdős, völgyes szép hazám!
Most, hogy távol vagyok tőled,
Most szeretlek igazán.
Azt a völgyet, azt a bércet
Soha nem feledhetem,
S kél szivemben vágyó érzet:
Hogy zokogjak kebleden!

Semmi, semmi ki nem pótol,
El nem mossa képedet;
Kérdem a sebes folyótól:
Mért hagyott el tégedet?
Kérdem a szálló madártól:
Tán kiszáradt a berek,
Hogy tőled ő is elpártol,
Mint a hűtlen emberek?...
Gondolom: a nehéz felhő
Arcod özvegy fátyola;
Gondolom: a síró szellő
Egy ismerős furolya;
Gondolom: a virágillat
Esdő sóhajod talán;
S pásztortűz az a kis csillag
Kék havasod oldalán...

Téged látlak minden képben,
Mely felém száll messzirül.
A sík rónán minden lépten
Bérideid árnya leng körül.
Búcsuzó anya - fiának
Szent ereklyeképet ad,
S az, - habár az évek szállnak -
Mindig kebelén marad!

Szász Károly Erdélyben, Nagyenyeden született, de életének java részét szülőhazájától távol, az Alföld különböző városaiban töltötte. Lányhangú dala szülőföldje mély szeretetének megnyilvánulása.

A magyar zene.

Hallod, hallod a hegedűt!
Oh, hogy sír, hogy kesereg!
Négy kis húrban ennyi bánat
Nem is tudom, hogy fér meg!

Mint az erdő néma árnyán
A csalogány éneke;
Mint az édes anya sírján
Zokog árva gyermeke...

Hallod, hallod a hegedűt!
Oh figyelj húrjaira!
Hogy kél, hogy zúg végig rajtok
A Rákóczi vihara,
Benne vád és benne bánat
Mely lesújt, meg fölemel.
Sír a multon, - ám díjába
Nagy jövőndöt követel!
Átka fölzüg... abba kardok
Csattogása elvegyül;
Csatazaj csörög... pedig csak egy
Kis nyirettyű³⁹⁴ hegedül.

Hallod; hallod a hegedűt!...
Most megint a néphez szól.
Milliók öröme, bújja
Visszhangzik húrjaiból.
Most a csikós kurjantása
S vidám füttye hangzik fel,
Amikor a csárdás közben
Barna szép leányt ölel.
Majd az arató leányok
Ajkiról kél játszi dal,
Föl-fölzendül, s időnként a
Távol messziségbe hal.
Most a bús legény keserve,
Kit babája megcsala...
Ablak alatt, titkos éjben
Fel-felsíró furolya.

Majd a három százados bú
Ríkatja a húrokat,
Olyan érzőn, olyan fájva:
Hogy a húr is megszakad...

Hallod, hallod a hegedűt!
Buzdít, kacag, keserget...
Négy kis húrban annyi érzés
Nem is tudom, hogy fér meg!...

A magyar zene a magyar lélek tüköre. Benne van sírva-vigadó fajunknak minden öröme, bánata, lelkesedése és kesergése. Ez az alap gondolata Szász Károly e mély érzéssel írt lírai költeményének.

³⁹⁴ Hegedűvonó.

Reviczky Gyula.
1855-1889.

Imakönyvem.

Aranykötésű imakönyvet
Hagyott rám örökül anyám.
Kis Jézus ingben, glóriában³⁹⁵
Van a könyv első oldalán.
Sok év előtt egyik sarokba
Beírta jó anyám nevét,
Lehajtom a betűkre főmet,
Hogy fölidézzem szellemét.

Nekem úgy tetszik, hogy csak egyszer,
Fehér ruhában láttam őt.
Tavaszi volt ép', a kedves akác
Virágozott a ház előtt.
A lemenő nap fénysugára
Reszketett ajkán, zárt szemén.
Apám ott állt a ravatalnál
És velem együtt sírt szegény.

Hogy elmosódtak a betűk! Mily
Sárgák s kopottak a lapok!
Régvolt, midőn ez imakönyvből
Még az anyám imádkozott.
Kék selyemszállal összekötve
Van itt hajambul egy kevés,
Aranyos fürteimhez akkor
Nem illett még a szenvedés.

Irott imádság töredéke
Mellett van az anyám haja,
Emitt egy szentnek vézna képe
S egy régi, halvány Mária.
Elnézem... Éppen így viselt meg
A sors azóta engemet.
Sokszor szeretnék sírni, hogyha
Nem szégyelném a könnyeket.

Az Úr imádságát ütöm fel
- Kísérőm a nehéz uton -
S vigasztalást vegyít a kínhoz
A te imád - oh Jézusom!
Imádság kell a szenvedőnek,
Akit a sors árván hagyott.

³⁹⁵ A szentek feje körül rajzolt fénykört nevezik glóriának, vagy gloriolának.

Úristen, én nem zúgolódom:
Legyen a te akaratod.

Föl nem panaszlom a világnak,
Csak szellemednek, jó anyám,
Milyen kopár volt ifjuságom
S hogy mennyi bánat szállt reám.
Tűrtem, reméltem, megalázva
Idegenek közt éltem én,
De azt a régi imakönyvet
S emléked szentül őrizém.

Szállóige: **A világ csak hangulat.** (*Magamról.*)

Vargha Gyula.
1853-1929.

A kassai harangok.

Kassára rászakadt az éj,
Minden szabad szót vérbe fojt a zsarnok,
Az ajkak némasága mély,
De hangosan beszélnek a harangok.
Nem érti azt meg a pribék,
Hanem a föld, hanem az ég,
S minden magyar, ki nem süket,
Megérti jól beszédüket.
Szavuk nem olvad szét a légben,
Szél föl nem issza hangjokat,
Én is hallom a messzeségben
A kassai harangokat.

Ha megkondítják a delet,
Felbúg a hang a dóm felett.
A szentelt érc zokogva kong:
„Gyász, gyász, sötét gyász, néma gond,
Kárpátok ormán gyász borong,
Komor gyász a Dunán, Tiszán,
Maroson s a kék Adrián.
Gyászol a sík, völgy és orom,
Tegnap nagy ország volt, ma rom.
Nem földrengés döntötte le,
Patkány fűrt száz lyukat bele,
A patkány fúrta-túrta föld
Üregein a víz betört,
S nem bírta többé az alap
Az ezredéves szent falat.
Most a leomlott ősi ház
Kövei közt görény tanyáz,
Zsákmányra álnok róka les,
S koncot falánk farkas keres.
Van habzsolás, gyúl a harács,
S mérgez gonosz kigyómarás.
Tiprott erényt nyers gög sanyar...
Szegény magyar, szegény magyar.
S nem kelnek-é a síri mélyben
Fájó, keserves sóhajok?
Rákóczi nem nyög-é az éjben:
Ma kétszer hontalan vagyok.
Óh, boldog az a hontalan,
Kinek, bár távol, honja van:
Most az a föld borul reám,
Amely hazám volt, s nem hazám.

Pihenni mért nem hagyatok
A Mármorának³⁹⁶ partinál,
Hisz ott csak a zugó habok
S a jajgató fehér sirály,
Itt, elnyomott népem zokog.”

Igy bong, borong; jajgat, jajong
A délidőn kongó harang.
De halld! a jajt az esteli
Harangszó már engeszteli:
„Elmult a nap, múltjék a gond,
Nappali gond jármát ne vond.
Emeld föl Ahhoz lelkedet,
Ki békötöz minden sebet.
Álmodni rabnak is szabad,
Álmodd hát vissza multadat.
A mult erős, gazdag gyökér,
Jelen, jövő a multból él,
Nehéz pillád mihelyt lezárul,
Álmodj a nagy magyar hazáru.

Ung mezején Árpád vezér,
Hős jobbájában a kard beszél,
Ott Béla küzd és áll Pozsony,
A császár tolvajként oson.
Örök fény Cserhalom felett,
Igy bűnhődik rabló Kelet!
Élet pezseg, vidám, zajos
Földjén a szép magyar hazának.

*

Az Adrián végig Lajos
Liljomos lobogói szállnak.
Áll Hunyadink Nándor fokán,
Győz a kereszt, fut a pogány.
Mint fürgeteg, ha port ragad,
Mátyás hada előre tör,
S Kárpát alján a várakat
Kisöpri a rabló csehtől.
Nézd Bocskayt, hogy’ ront elő,
Hit és szabadság hőse ő,
S ha törve frigy, új had riad,
Kél Bethlen s a Rákócziak,
Szabadság zászlaját magasra
Kitűzve lobogtatja Kassa.”

Az est álomba ringató
Hangja nyájas, enyhadó;
De édesebb a hajnali
Harangszó hangját hallani;

³⁹⁶ Márvány-tenger. Rákóczi hamvai Konstantinápolyban pihentek, onnan hozták haza Kassára 1906-ban.

Ha megkondul friss hajnalon,
Feddése is hit, bizalom:

„Nézd az élet ébredését,
A pihent szív pezsdül és ég,
Rab magyar nép, csak reménység!

Örök éjjel nem borul rád.
Fáj a lecke, fáj? - Okulj hát,
Mondj bűnbánva mea culpát,

Mert Kain bűnébe estél,
Azt nyered, mit nem kerestél,
Hát tanuld meg: kincs a testvér.

Félre hát a gyűlölettel,
Ami bántott, mind feledd el,
Fogj kezet rokon feleddel.

Csak kitartás, csak szilárdság,
Bűnödért a földi váltság:
Munka, jó erkölcs, imádság.

S gyermek a jövő reménye,
Legyen mindig szemedfénye
S mint a tengerek fővénye.

De hazádban is hazátlan,
Testvértelen és barátlan,
Meg ne törj a szolgaságban.

Hogyha kell, cseréld meg arcod,
Tűrve titkon küzd a harcot,
Ezzel órád el nem alszod.

Nézz nyugodtan jóra, rosszra,
Szabadságod visszahozza,
Ha nem év, az évek hossza.

Dies irae! Hallod, hallod,
Messze, mint a vészharangot,
A bosszúra hívó hangot?!

Eljön a nap, a Haragnap,
De koporsót nem a rabnak,
Népem, nem neked faragnak,

Ősi földed nem lesz préda,
Kit pokolnak körme véd ma,
Reszkessen a cenk,³⁹⁷ a céda!”

A magyar éj nagyon sötét idáig,
De megjön ismét fényes virradatja,
S a Kárpátoktól le az Adriáig
Az örömhírt, nagy Isten, népem atyja,
Egyik harang másik haragnak adja.

³⁹⁷ Hitvány, gaz.

A költő fájó lelke sír fel a kassai harangok ércnyelvében. A déli harangszó a keserű jelent zendíti meg: gaz hordák harácsolnak az ország szétdarabolt testén, Rákóczi hamvai hontalan hazában pihennek. Az esti harangszó álomba ringatja a szenvedő magyart s a mult dicsőségéről zeng neki büszke éneket. De legkedvesebb a hajnali harangszó, mely a feltámadás reményét csilingeli bele a csüggedő szívekbe. Figyelmeztet az egyetértésre, buzdít a munkára, erkölcsös életre, imádságos lelkületre. S aztán, ha megszólal a dies irae ítéletet hirdető harsonája, a végső leszámolás a gaz bitorlókat fogja porbasújtani. - Így enyhíti a nyomasztó jelent a mult dicsősége és a jövő reménye.

Aratás felé.*

Legszebb a táj így aratás felé,
Hőség, aszály ha el nem perzselé;
Az élet teljét csillogtatja már
Teljes pompában a királyi nyár.

Sötét sátrat feszítenek a fák,
Mebúnak ottan a fehér tanyák;
Lombok közé őszet sejtető jegyül
Egy sárguló levélke sem vegyül.

De a zöld színben mennyi változat,
Ezüst zászlóját bontja itt a zab;
Tengeri-táblán a sűrű sorok
Haragos zöld hulláma háborog.

A széna már boglyákban, de a rét
Zsendíti újra gyenge friss fűvét,
Minden fűszálon harmatcsepp remeg,
Zománcba játszó drága gyöngyszemek.

Napfényben úszva tündököl a táj,
Olyan, mint egy gazdag, kevély király.
Diszül reá az érő gabonák
Már föltevék az arany koronát.

Endródi Sándor.
1850-1920.

A celli búcsú.

Legenda.

Mélységes erdők sűrűjén át
Magányos út vezet;
Az úton egy szegény, erőtlen
Asszonyka lépeget.

Gonosz hely, rabló nép tanyája.
Az est is éjre vál'. -
„Megállj” hangzik a sűrűségből
S a sápadt nő megáll.

Kibuknak nyolcan is, s előlép
A rabló nép ura;
„Hová ballagsz, te sápadt asszony?”
„„A celli búcsúra.””

„S mit vissz' a celli Máriának?
Mutasd a kincseket;”
„„Oh, nem viszek én semmit néki,
Csak tiszta szívemet!””

Fogják, motozzák: mindhiába!
Szegénynek semmije!
„Elő, elő hát a szívét, hogy
Igazán hadd vigye!”

S melléből éles, gyilkos késsel
Kitépik a szívét,
Azután kötényébe dobják:
„Most indulj és - vigyed!”

S az asszony - oh csudák csudája -
Nem hull a földre, nem:
Köténykéjét kezébe fogva
Megindul csöndesen.

Arcán a holtak sárgasága,
Ruhája tiszta vér -
Az égen hajnal pírja reszket,
Amikor Cellhez ér.

De hallga! mi zsebong a légben?
Hang, milliónyi hang!
Cellben magától megszólamlík,
Zeng-bong a sok harang.

A pap - miséjét abbahagyja,
Fölkelnek a hivek,
Mindenkit egy érzés ragad meg,
Mindenki megy, siet.

S égő gyertyákkal, szent zászlókkal
Tódulnak kifelé -
Ki szívét hozza Máriának:
A véres nő elé...

Könnyel fogadják, védve hozzák
Az Úr házába őt,
Hol végre összerogy szegényke
A drága Szűz előtt.

S a Szűz Anyának márvány szobra
Az oltárról lelép,
Kezébe veszi halk fohász közt
A jó asszony szívét.

S míg könnytől, vértől ázva-fázva,
Félholtan fekszik ott;
Im, mellén forradás se' látszik
S belül a szív - dobog.

Az ámulattól, a csodától
Meghatva áll a nép.
Ragyogó díszbe öltözködve,
Új pap mond új misét -

És szinte fel, az égig harsog
A háladó ima:
„Hozsánna néked Isten anyja,
Áldott szűz: Mária!...”

Endrődi Sándor nagy buzgalommal foglalkozott Heine költészetével. A nagy német lírikus hatása ezen a legendán is erősen érezhető.

Ábrányi Emil.
1851-1920.

Magyar nyelv.*

Ó szép magyar nyelv! Aki egyszer téged
Ajkára vön, többé nem dobhat el!
Szentség gyanánt hogy befogadja éked,
Őrző oltárrá válik a kebel.

Pajzán, derűs vagy, mint nőink szeme,
S erős szilárd, mint hősök jelleme!
Gyöngéd vagy és lágy, mint mennybolti kék,
S dörögni úgy tudsz, mint villámos ég!

Minden, mi fejben vagy szívben fakad,
Tőled nyer pompás s színdús szavakat.
Nagy eszme, érzés oly ragyogva hord,
Mint egy király az ünneplő bibort.

*

Bír-e más nyelv úgy epedni,
Annyi bájjal, annyi kéjjel?
Olvadóbb, mint lant zenéje
Holdvilágos, langyos éjjel,
Mely virágot s dalt terem,
Mikor ébren semmi sincs más,
Csak a fák sötét bogán:
Hangos, boldog csalogány
S boldog, néma szerelem.

*

Hát a csapongó
Gyors szavu tréfák
Játszi szökését
Festi-e más nyelv
Oly remekül?
Pattog a víg élc,
Ám sebe nem fáj,
Mert csak enyelgés,
Tarka bohóság
Volt az egész!...

*

Magasztos gyásznak bánat-dulta hangja
Úgy zendül benne, mint egyház harangja,
Mely messze hinti mély, komor szavát.
Bug mint a gyászdal, mint sirfáklya lobban,
S mint súlyos léptek kripta-csarnokokban,
Úgy döng minden szó a kedélyen át!...

*

Ciklopsz³⁹⁸ pörölye,³⁹⁹ hogyha csatát fest,
Csatakürtök bőszi riadása!
Halld! Halld!
Száguldva, vihogva, kapálva
Dölyfös paripák robbannak elő.
Százak keze vág, százak keze lő.
Nem szárnyal a vér-ködös égre más,
Csak ágyudőrej, szitok és zuhanás.
Rázkódik a föld, iszonyodva reng,
Amerre a kartács⁴⁰⁰ vad tánca kereng!...
Dúl a szilaj kéz, csattog a kard,
Sebet osztva süvölti: ne bántsod a magyart!

*

Hatalmas, szép nyelv,
Magyarnak nyelve!
Maradj örökké
Nagy és virágzó!
Kisérjen áldás,
Amíg világ áll
S legyen megáldott
Az is, ki téged
Ajkára vesz majd
Elsőt rebegve,
Végsőt sóhajtva!

A költő nemcsak elmondja, de verselő ügyességével be is mutatja, hogy a mi magyar nyelvünk minden érzés, minden jelenség kifejezésére alkalmas. Minden sorából a nyelvünkért való lelkesedés sugárzik ki.

³⁹⁸ A cyclopszok az alvilági Hephaistos legényei, akik a monda szerint villámokat kovácsoltak.

³⁹⁹ Nagy kalapács.

⁴⁰⁰ Robbanó löveg.

Kozma Andor.
1861-

Magyarok symponiája.⁴⁰¹

Történik egyszer, régtelen régen
Csanádi püspök nagy útra mégyen.
Gellért e püspök, Velence szülte,
Walther, a sváb pap szolgál körülte.

A jó főpásztor egy új báránya
Pogány farkasnak fogait bánja,⁴⁰²
Gellért a püspök nem himez-hámoz
- Indulunk, Walther, István királyhoz.

S nyergel és indul, csak Isten vélek,
Nagy vad országban két szelid lélek.
Csak igazáért egy új báránynak
Úttalan úton napokig járnak.

Áttörve füves tengernyi pusztán,
Folyamok zúgó árját megúszván
Kerülve Ajtony⁴⁰³ pogány portyáit,⁴⁰⁴
Dunának érnek túlsó partjáig.

Rengeteg erdők rejtelmes mélye
Rejti be őket nappal is éjbe.
Fenevadak közt törnek előre,
Isteneseknek Isten az óre.

Est közeledtén ritkul az erdő,
Rémlik a lomb közt alkonyi felhő.
„Nézz oda, Walther, látod a füstöt?
Jó tanya vár ma” - szólal a püspök.

Erdei tisztást hamar elérik,
Túlhan eléjük tanya fehérlik,
A körül éji nyugodalomba
Most terelődik rőfögő konda.

Derül szívében a két szent férfi,
Hova jutottak, menten megéri.
Makkos az erdő, hízni a falkát
Messze vidékről mind ide hajtják.

⁴⁰¹ Dal, dallam.

⁴⁰² Egy keresztény hitre tért magyart egy pogány megbántott.

⁴⁰³ Ajtony a még pogány magyarok vezére.

⁴⁰⁴ Őrjáratait.

Dicsértessék-et ők ott köszönnek
És *mindörökké* visszhangja ennek.
Süvegelgetnek⁴⁰⁵ kanászlegények.
„Jó jel ez, Walther, mind keresztények.”

Házból a gazda s a tanya népe
Két jövevénynek járul elébe.
Nagy becsületje van a két papnak,
Lova sem koplal híján abraknak.

Az ágyasházba⁴⁰⁶ pihenni szállnak,
Erednek előbb esti imának.
Majd a mély csöndnek Gellért örülve,
Szent olvasmányba mélyen merül be.

Walthert elnyomja út fáradalma,
Álomszerzőnek nincs mi jobb volna.
De im, a püspök neszel⁴⁰⁷ egy dalra -
Vagy tán csak álom, tán nem is hallja?

Soha a mását e halk zenének!
A fele zúgás, a fele ének.
„Alszol-e, Walther?” - „Nem, én sem alszom...”
S ketten tűnődnek az éji dalszón.

„Én olasz földön sok zenét hallék,
De soha ilyet, mint ez a dal még.” -
„Én dalát értem több germán fajnak
S nem hittem, hogy még ilyet is halljak.”

„Hallga csak, Walther, mint apad s árad⁴⁰⁸
Zengő folyója eme dal-árnak!
Sír is, vidám is... figyelj csak rája,
Ez a magyarság symphoniája.

Hallga csak hallga!...” S Walther hallgatja.
Magasra csap fel a dal szózatja.
Mosolyg a püspök s ágyába térve
Egyre kíváncsibb ama zenére.

„Oh, magyarázd meg, Walther, hogy dallam
Mely titkos módon bujkál e dalban?
Szent olvasmánytól mért von el engem,
Mért köll e furcsa dalra figyelnem...”

Tud zenét Walther s bölcsen gyanítja:
A hangfűzésben van e dal titka.
S hogy kikutassa, ki a zenélő,
Jó puha ágyból, íme, kikél ő.

⁴⁰⁵ Köszöntenek.

⁴⁰⁶ Hálósobába.

⁴⁰⁷ Felfigyel.

⁴⁰⁸ Gyengén, majd erősen szól.

Halkan nyit ajtót, azon kikémelel,
Kívül dereng a holdfényes éjjel.
Suttogva hoz hírt az éneklőről:
Az egy leányzó, ki gabnát őröl.

Követ forgatván kézi malomnak,
Űzi borúját az unalomnak,
S szaporáz munkát, dalolva hozzá,
S mellé a zúgást a kő okozná.

Meghatja e hir a jó Gellértet
S dicséri a dalt, melyet nem ért meg:
„Oh, fiam, Walther, áldott az ének,
Mely hű segítség dolgos szegénynek!

Bölcs mesterséggel még ez a nép itt
Gépet nem szerkeszt, malmot nem épít,
A kő nagy súlyát kezével hajtja,
De szive gazdag, mert dalos ajka.

Ím, e lány sorsa éj-napon munka
S nehéz robotját el mégsem unta,
Jókedvét hozzá a dal csinálja,
Ez a magyarság symphoniája.”

A dal elhallgat, a derék lánynak
Gellért és Walther jó éjt kívánnak,
Bő ajándékkal tisztelik másnap,
S tovább indulnak új utazásnak.

* * *

Jó szent Gellértről szép hiradás van
Régi időből régi írásban.
Abban olvasván, emlékül ébredt
Képzeletemben ez a történet.

Magam is mintha ott lettem volna,
Amikor őrölt a lány dalolva.
Malomközúgás dalát kísérte,
Hallgattam én is, csakhogy én - értve.

Mert, amik titkok az idegennek,
Bennem a hangok visszazengenek.
Föl van hurozva szívem aképen,
Hogy az is úgy zeng, mint magyar népem.

Követ forgatni nehéz robotban,
Éjt nappá téve magam is szoktam,
S hogy testem-lelkem jókedvét lelné,
Én is magyar dalt dúdolok mellé.

Kilencszer mult el száz év azóta,
Hogy ott az éjben zengett a nóta -
S mi tovább zengjük világ fogytáig
Az ős magyar nép symphoniáit.

Kozma Andor szikrázó képzeletével érdekesen dolgozta fel a Gellért-legendának azt az eseményét, mely a magyar népdal első nyomára hívja fel figyelmünket nemzetünk irodalmában. A magyar dal tetszik Szt. Gellértnek, de nem érti meg lelkét, lényegét. Annál jobban megérti a költő, a magyar nép, mely fárasztó munkáját most is dallal édesíti.

A karthagói harangok.

A pápai öreg kollégium terme
Csupa vén diákkal zsufozásig telve.
Ajkuk néma, mint a faragott képeknek,
Pedig verekedő, vad fickók lehetnek:
Több homlokon, arcon beforradt sebhelyek:
Kemény, hideg-vasra valló emlékjelek;
Van kinek hiányzik félkeze, féllába...
Ilyenek is járnak Pápán iskolába.

Ki historiában kutat világeszmét,
Tudós Bocsor István professzor tart leckét.
Tavaly Debrecenben még Enyéng⁴⁰⁹ követje,
Alig egy fél éve még tömlőre vetve,
Most Bécs kegyelméből, rendőrtől figyelve,
Ismét katedróján a hatalmas elme.
Tilalmas részére a honi történet,
Hanem Karthagóru s Romáru beszélhet.
Ím, beszél is bőven ékesszavú ajka,
Visszatért diákok szomjan csüggnék rajta.

„...S a dicső Karthagó, mondja a professzor,
Végső viadalra keseredett ekkor.
Ezeréves multját üti vala arcul,
Hogyha lemond gyáván a rátukmált harcru.
Maga dölyfös Róma egyedül ha támad,
Nem győz hős haragján Karthagó hadának.
Barbár Massinissa,⁴¹⁰ gaz numid szövetség,
Ez pecsételé meg Karthagó elestét.

Ám Karthagó népe a bús végveszélyben
Nagyszerű halálra buzdult fel kevélyen.
A nemzeti zászlók lobogtak kibontva,
Tódultak alájuk, nőtt a had naponta,
Karthagói férfit asszony nem marasztott,
Hont védeni mentek urak és parasztok,
Kereskedőt üzlet, mesterembert szerszám
Nem kötött le többé, - beálltak ezerszám.

S a gyöngye diákok az iskola padját,
Fegyverért esengve önként odahagyják...

⁴⁰⁹ Veszprém m.

⁴¹⁰ Az ókori Numidia uralkodója Afrikában.

Ó, boldog ifjak, ép erős legények,
Mint irigylik őket rokkant lábú vének!
S ezek is elmentek, nem sujthatva mással,
Sujtani az ellent bátor, bölcs tanáccsal.
Talpra pún! Fegyverre! Ne hagyd ős hazádat!
Nincs kard? - Egyenesre igazítsd kaszádat!
Nincs elég húr újra, hogy nyilad röptesed? -
Van hajuk a nőknek, kösd rá s azt feszítsed!
Lelkes honleányok örömet lenyírják, -
S szereli aranyhúr a harcosok íjját.
De a hadhoz pénz kell s Karthagónak nincs már,
Rég rabolja Róma, kiürült a kincstár.

Karthagói delnök,⁴¹¹ híres csodaszépek,
Viselnek gyémántot, igaz-gyöngyös éket,
Smaragdot, rubintot, zafirt, ametisztet,
Napkeleti topázt, díszét minden dísznek -
S most leszedik sorra, ami rajtuk drága
S közkincsül teszik le honuk oltárára.
Ó, szent hazafiság magasztos tűz-láza!
Az egész Karthagót felgyújtja, felrázza.
Mindent a hazáért!... S kiki egyet értett:
Sem Isten, sem ember, - első a közérdek!
Bástyakőért tornyot, templomot döntöttek
És a harangokból ágyúkat öntöttek!...”

Mily prelekción⁴¹² ez? Úgy zeng, mint az égbolt...
Eszmél a professzor, elhallgat, - elég volt.
Hogy is volt? - Karthagó, harangok és ágyú...?
Mily anakronizmus,⁴¹³ tudatlan és bárgyú!
S mégis a teremben nem mosolyog senki,
Csönd van... tüzes arcok... s könnyezik mindenki.
Nem szól a professzor; ha még szólna: torkán
Kitörne, mely fojtja, a zokogás-orkán.
Ül sokáig némán, sóhajt keserveset:
„S Karthagó elesett.”

Az abszolutizmus korának iskoláiban a tanároknak nem volt szabad beszélniük a hazai történelemről, a kormány ugyanis minden eszközzel ki akarta irtani a szívekből a hazafiságot. Ám a tanárok megtalálták a módját, hogy a hazaszeretet tüzeit legalább titokban élesszék. - Költeményünk a magyar szabadság bukását allegorizálja Karthagó elestében.

⁴¹¹ Fiatalasszonyok.

⁴¹² Előadás.

⁴¹³ Időtévesztés.

Szabolcska Mihály.

1862-

Ákácvirágzás idején.

Valami kész csoda esett minálunk:
Csupa merő gondtalanság a házunk,
Mint valami szerelmes pár háztája...

- Ablakunkon bebólintgat
Az ákácfa virága!

Feleségem felhőtelen vidámság,
Szellőzteti a menyasszony-ruháját,
S rá-rákezd egy régi meleg nótára...

- Ablakunkon bebólintgat
Az ákácfa virága!

Nagyanyó is, nyolcvan éve súlyával,
Bibelődni elfelejt a halállal.
Emlékezzet eladólány-korára...

- Ablakunkon bebólintgat
Az ákácfa virága!

Én magam is - ezer gondom mit bánom!
Minden virág nekem nyit a határon,
Bolond, aki gondol is a gondjára...

- Ablakunkon bebólintgat
Az ákácfa virága!

Szabolcska Mihály a falu költője. Csupa közvetlenség, kedves egyszerűség minden költeménye. Igen szereti a természetet, legjobban pedig az akácvirágot. Szinte boldogító mámorba szédül az akácvirágzás láttára. Ezt mutatja ez a hangulatos lírai költemény is.

A Grand Cafében.

Sír a nóta, magyar nóta,
Muzsikálnak este óta
Messze, messze idegenben,
Mesebeli tündéerkertben,
Egy párizsi fogadóba';
- Fogadóba'!

Mennyi érzés, mennyi bánat!
Szíve van tán a nótának,
Oly szomorún sirdogálja:
Miben áll a mulatsága
Kondoroson a bojtárnak,
- A bojtárnak.

A teremnek minden lángja,
Mint a pásztortűzzé válna.
- Csak itt lent a cifra lányok,
Fényes urak, asszonyságok
Nem figyelnek a nótára,
- A nótára.

Nevetgélnek, beszélgetnek,
De ők arról nem tehetnek.
- Tudja a jó Mindenható,
Mi is azon sírnivaló,
Hogy a ménes ott delelget,
Valahol a csárda mellett,
- Csárda mellett.

Salzburgi csapszékben.*

Nem a Tisza partján fekszik ez a csárda,
Benne halavány sör, nem piros bor járja,
A nagy asztal mellett sváb legények ülnek,
Egy verklis valami
Nótát köszörülget.

Folyik a sör, a szó - mígnem összevesznek,
Szerető, vetélytárs egymásra ismernek;
Egymásra ismernek, de tenni nem mernek,
Vidám verkli szónál
Csak úgy veszekednek!...

Ha ez a csárda a Tisza partján volna:
Arról a leányról kevesebb szó folyana;
Az is, ami folyana, tudom, másként folyana,
S idebent azóta
Csak egy legény volna!

Mért nem születél te...*

Mért nem születél te
A mi kis falunkban,
Ott se messze tőlünk,
Csak a szomszédunkban.

Csak a szomszédunkban.
De ott is szegénynek,
Falu rózsájának,
Falu legszebbjének.

Én meg soha, soha,
- Szegény fiú módra, -
Kis falunk határát
Át ne léptem volna!

Nem tanultam volna
Olvasni se másból:
Csak a te szemedből,
Csak a te orcádról.

Oh, onnan se másról,
Onnan se egyébről,
Csak a szíveinknek
Örök szerelméről!

Ady Endre.
1877-1919.

Prológus*⁴¹⁴

Góg és Magóg fia⁴¹⁵ vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Verecke híres útján⁴¹⁶ jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm⁴¹⁷
Új időknek új dalaival?

Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

De addig sírva, kínban, mit se várva,
Mégis csak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer,⁴¹⁸
Mégis győztes, mégis új és magyar.

Ady költészete új korszakot jelent irodalmunkban. Szembehelyezkedik a múlt hagyományaival s új utakon indul el. Sok dicséret, sok gáncs érte ezért a költőt, annyi azonban bizonyos, hogy a magyar költői nyelvet felfrissítette.

A föl-földobott kő *

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbusong s lehull a porba,
Amelyből vétetett.

Mindig elvágynak s nem menekülhet,
Magyar vágyakkal, melyek elülnek
S fölhorgadnak megint.

⁴¹⁴ Előjáró-beszéd.

⁴¹⁵ A költő ősi magyarságára való büszke hivatkozás.

⁴¹⁶ A költő ősi magyarságára való büszke hivatkozás.

⁴¹⁷ Nyugatról hozza az új költészetet.

⁴¹⁸ A hivatalos, magyar hazafiság, mely elátkozta verseit.

Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomorúan magyar.

Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban
Te orcádra ütök.

És, jaj, hiába, mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék
Százszor is, végül is.

A föl-földobott kő a költőt szimbolizálja, aki, ha hűtlenül el is fordul néha a magyarságtól, mindig visszatér hozzá.

Párisban járt az Ősz.*

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rözse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és súgott valamit.
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az úton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt, s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

A halál-hangulat finom rajza ez a lírai költemény.

A halál lovai.*

Holdvilágon, fehér uton,
Mikor az égi pásztorok
Kergetik felhő-nyájokat,
Patkótlanul felénk, felénk
Ügetnek a halál-lovak.

Nesztelen gyilkos paripák
S árnyék-lovagok hátukon,
Bús néma árnyék-lovagok.
A Hold is fél és elbuvik,
Ha jönnek a fehér uton.

Honnan jönnek, ki tudja azt?
Az egész világ szendereg:
Kengyelt oldnak, megállanak.
Mindig van szabad paripa
S mindig van gazdátlan nyereg.

S aki előtt megállanak,
Elsápad és nyeregbe száll
S fehér uton nyargal vele
Holdvilágos éjjeleken
Új utasokért a Halál.

Ady sokat foglalkozott a halál gondolatával. - Költeményünk jelképies rajza a halál folytonos és váratlan pusztításának.

Sajó Sándor.
1868-

Magyar ének 1919-ben.

Mint egykor Erdély meghajszolt határán
A fölriasztott utolsó bölény,
Úgy állsz most, népem, oly riadtan, árván
Búd vadonának reszkető ölén;
És én, mint véred lüktető zenéje,
Ahogy most lázas ajkadon liheg,
A hang vagyok, mely belesír az éjbe
És sorsod gyászát így zendíti meg:

Két szemem: szégyen, homlokom: gyalázat,
S a szívem, oh, jaj, színig fájdalom...
Mivé tettétek az én szép hazámat?
Hová süllyedtél, pusztuló fajom?
Fetrensz a sárban, népek nyomorultja,
Rút becstelenség magad és neved, -
Én mit tegyek már? - Romjaidra hullva
Lehajtom én is árva fejemet.

Laokoon⁴¹⁹ kínja, Trója pusztulása
Mesének oly bús, sorsnak oly magyar;
A sírgödör hát végkép meg van ásva,
A föld, mely ápolt, most már eltakar;
Búm Nessus-ingét⁴²⁰ nem lehet levetnem,
De kínja vád s a csillagokra száll,
Ha végzetem lett magyarrá születnem:
Magyarnak lennem mért ily csúf halál?

Nemzet, mely máglyát maga gyujt magának.
És sírt, vesztére, önszántából ás,
Hol számüzötté lett a honfibanat
És zsarnok göggé a honárulás, -
Hol a szabadság őrzöngésbe rothad
S Megváltót s latrot egykép megfeszít,
Hol szívet már csak gyávaság dobogtat, -
Ah, rajtunk már az Isten sem segít!

⁴¹⁹ Laokoon Trója papja, aki a trójaiakat figyelmeztette a görögök hamisságára. A monda szerint a tengerről jövő kígyók fojtották meg iszonyú kínok között gyermekeivel együtt. V. ö. Laokoon-szobor.

⁴²⁰ Herakles felesége, Deianira, abban a hitben, hogy férjét örök hűségben megtartja, Nessus vérével bekente Herakles ingét. Mikor Herakles ezt az inget felvette, rettentő kínjai miatt végezni akart magával, azért máglyát rakatott, hogy lángjai között megsemmisülve megszabaduljon a kínoztól.

Pattogva, zúgva ég a magyar erdő,
Az éjszakába rémes hang üvölt,
Lehullt az égből a magyar jövődő,
Millió göröngyre omlik szét a föld;
De bánatomnak dacra-lázadása
- Mint örület, mely bennem kavarog -
Fölrebben most is egy-egy szárnycsapásra,
Még nem haltam meg, - élni akarok!

A mindenségbe annyi jaj kiáltson,
Ahány magyar rög, innen elszakad;
A tíz körmömmel kelljen bár kiásnom,
Kiásom a földből a holtakat:
Meredjen égnek körül a határon
Tiltó karjuknak végtelen sora,
S az ég boltján fönt lángbetűkkel álljon
Egy égő, elszánt, zordon szó: soha!

Soha, soha egy kis göröngyöt innen
Se vér, se alku, se pokol, se ég -
Akárhogy dúl most szent vetéseinkben
Idegen fajta, hitvány söpredék:
E száz maszlagtól részegült világon
Bennem, hitvallón egy érzés sajog:
Magyar vagyok, a fajomat imádom
És nem leszek más, inkább meghalok!

Uram, tudd meg, hogy nem akarok élni,
Csak magyar földön és csak magyarul.
Ha bűn, hogy lelket nem tudok cserélni,
Jobb is, ha szárnyam már most porba hull:
De ezt a lelket itt hagyom örökbe
S ez ott vijjog majd Kárpát havasán
És belesírom minden ősi rögbe:
El innen rablók, - ez az én hazám!

És leszek szégyen és leszek gyalázat
És ott égek majd minden homlokon
S mint bujdosó gyász, az én szép hazámat
A jó Istentől visszazokogom;
És megfúvom majd hitem harsonáit,
Hogy tesz még Isten gyönyörű csodát itt:
Bölcsővé lesz még minden ravatal, -
Havas Kárpáttól kéklő Adriáig
Egy ország lesz itt, egyetlen s magyar!

Történelmünk legszomorúbb és legmegalázóbb ideje a proletárdiktatúra volt (1919), amikor a söpredék került uralomra, mely sárba rántotta Isten és a haza fogalmát. Ezen gyászos uralom alatt történt hazánk szétarabolása is, melyet 1920-ban hagytak jóvá Trianonban.

Hit.*

Hiszek a két-egy legfőbb jóban:
Az Istenben s az igazságban,
És beleszólom e hitbe
Honszerelmeknek szent hitét;
Hiszek a magyar hősrégékben,
Egy ezredévek erejében,
Hiszem népünknek szent csodáit
S titkon vezérlő csillagát;
Hiszem, hogy örökünk e föld itt,
Hogy tündér volt a csodaszarvas,
S Atilla pásztorlelte kardja
Valóban Isten kardja volt;
Hiszem Árpádnak hős csatáit,
S hiszem, hogy halmon, rónaságon
Egy-egy sejtelmes fuvalomban
Az ősök lelke lengedez;
Hiszem, hogy szíve van e földnek,
Megérzi bánatát, örömeinket,
S a mi szívünkkel egy ütemben
Örökké magyarul dobog;
Hiszem az Istent fent az égben,
Tudom, hogy Ő itt az Igazság,
És Ő az út és Ő az élet,
S a sírokon is nő virág...
Tudom, bár fáink dús virágát
Dermesztí fagy és szél zilálja:
Azért gyümölcs is lesz a fán még
S mosolygón terhes lesz az ág;
Borongó ősszel messze szállván
Sok fecske nem jön vissza többé:
De új fészkekben új tavasszal
Azért vidám dal csicsereg;
S a zivataros kerek égen
Bármily sötétlőn ül a felhő:
Mögötte ott a tiszta kékség
És lesz még áldó napmeleg...
Hiszek, hiszek a legfőbb jóban:
Az Istenben - az Igazságban,
És beleszólom e hitbe
A diadallal ránk sugárzó
Boldogabb, büszkébb, szebb jövőt!

Végyári.

Eredj, ha tudsz!*

(Egy szívnek, mely épp úgy fáj, mint az enyém.)

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
Hogy valahol, bárhol a nagy világon
Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,
Eredj...
Szállj, mint a fecske délnek,
Vagy északnak, mint a viharmadár,
Magasából a mérhetetlen égnek
Kémleld a pontot,
Hol fészekrakó vágyaid kibontod.
Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen
Hiszed: a hontalanság odakünn
Nem keserűbb, mint idebenn.
Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelkedből, ez érző, élő fából
Az emlékezés új keresztet.
A lelked csillapuló viharának
Észrevétlen ezer új hangja támad,
Süvít, sikolt
S az emlékezés keresztfáira
Téged feszít a honvágy és a bánat,
Eredj, ha nem hiszed.

Hajdanában Mikes se hitte ezt,
Ki rab hazában élni nem tudott,
De vállán égett az örök kereszt
S egy csillag Zágon felé mutatott.
Ha esténként a csillagok
Fürödni a Márványtengerbe jártak,
Meglátogatták az itthoni árnyak,
Szelíd emlékek: eszeveszett hordák
A szívét kitepték,
S hegyeken, tengereken túlra hordták...
Eredj, ha tudsz.

Ha majd úgy látod, minden elveszett: -
Inkább, semmint hordani itt a jármot,
Szórd a szelekbe minden régi álmod;
Ha úgy látod, hogy minden elveszett,
Menj őserdőkön, tengereken túlra
Ajánlani fel két munkás kezed.
Menj hát, ha teheted.

Itthon maradok én!
Károgva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok.

Leszek őrlő szű az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában,
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz, orozva dúló féreg,
De itthon maradok!

Akarok lenni a halálharang,
Mely temet bár: halló fülekbe cseng
És lázít: visszavenni a mienk!
Akarok lenni a gyújtózsínór,
A kanóc része, lángralobbant vér,
Mely titkon kúszik tiz-száz évekig
Hamuban, éjben,
Míg a keservek lőporához ér
És akkor...!!

Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De addig, varjú a száraz jegenyén:
Én itthon maradok!

A Végvári írói néven ismert erdélyi költő ezzel a versével tűnt fel 1919 elején s attól fogva évekig jelentek meg versei, melyekben az erdélyi magyarok dacos keserve bűg fel megindító módon. Sokan otthagyták a magyar léleknek poklot jelentő oláh igát; úgy látszik, a költőnek egyik barátja is erre hátróztta el magát, de ő keserű elszánással ott marad, hogy robbanásig lázítsa a magyarok egekre kiáltó keservét.

Nagy magyar télben...*

Nagy magyar télben picike tüzek,
A lángotokban bízom,
Legyen bár messze pusztán rőzseláng,
Bár bolygófény a síron,
Szent házi tűz vagy bujdosó zsarátnok:
Boldog vagyok, ha magyar lángot látok.

Nagy magyar télben picike tüzek,
Szikrák, mécsek, lidércek,
Mutassatok bár csontváz halmokat,
Vagy rejtett aranyércet,
Csak égjete, csak melegítsetek ma,
Soh'se volt ily szükség a lángotokra!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Jaj, be szétszórva égtek,
Királyhágón, Kárpátokon, mindenütt!
De mondok egyet néktek,
Szelid fények és szilaj vándorlángok:
Mit gondoltok: ha összefogóznátok!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Soh'se volt olyan máglya,
Mintha most ez a sok-sok titkos láng
Összefogna egy láncba...!
Az égig, a csillagos égig érne,
És minden idegen rongy benne égne!

Papp-Váry Elemérné.
1881-1923.

Hitvallás.*

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.

Ez az én vallásom, ez az én életem,
Ezért a keresztet vállaimra veszem,
Ezért magamat is reá feszítetttem.

Szeretném harsogni kétkedők fülébe,
Szeretném égetni reszketők lelkébe,
Lángbetűkkel írni véres magyar égre:

Ez a hit a fegyver, hatalom és élet,
Ezzel porbazúzod minden ellenséged,
Ezzel megválthatod minden szenvedésed.

E jelszót ha írod lobogód selymére,
Ezt ha belevésed kardod pengéjébe,
Halottak országát feltámasztod véle.

Harcos, ki ezt hiszed, csatádat megnyerted,
Munkás, ki ezt vallod, boldog jövőd veted,
Asszony, ki tanítod, áldott lesz a neved.

Férfi, ki ennek élsz, dicsőséget vittél,
Polgár, ki ezzel kelsz, új hazát szereztél,
Magyar - e szent hittel mindent visszanyertél!

Mert a hit az erő! Mert aki hisz, győzött,
Mert az minden halál és kárhozat fölött
Az élet urával szövetséget kötött.

Annak nincs többé rém, mitől megijedjen,
Annak vas a szíve minden vésszel szemben,
Minden pokol ellen, mert véle az Isten!

Annak lábanyomán zöldül a temető,
Virágdíszbe borul az eltiport mező,
Édes madárdaltól hangos lesz az erdő.

Napsugártól fényes lesz a háza tája,
Mézes a kenyere, boldogság tanyája,
Minden nemzetségén az Isten áldása.

Magyar! Te most árva, elhagyott, veszendő,
Minden nemzetek közt lenn a földön fekvő,
Magyar, legyen hited s tiéd a jövőendő.

Magyar, legyen hited és léssen országod,
Minden nemzetek közt az első, az áldott,
Isten, amit néked címeredbe vágott.

Szíved is dobogja, szavad is hirdesse,
Ajkad azt rebegje reggel, délben, estve,
Véreddé, hogy váljon az ige, az eszme:

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában!

Ez a Magyar Hiszekegy, mely - mint a Hymnus és a Szózat - nemzeti imádságunkká vált.

Sík Sándor.
1889-

Hazátlan folyók.*

Eljön a nap,
Amikor, akik a hegyekben laknak,
Bujdosó Dunának, keserű Tiszának
Ekképen szólanak:

„Folyók, megálljatok!
Állítsátok meg a vizek futását:
Vizeitek a mi szemünk vizéből patakoznak,
És mi akarjuk: akik arra lent lakoznak,
A mi szemünk könnyét ne lássák!

Ne tudjanak halálig szomorúnak,
Ne lássák, hogy sírunk, mert ők csak sírni mernek,
Ne tudják, hogy kezünk ökölbe dermed,
Mert kezeik ökölbe nem szorulnak!
Folyók, megálljatok!”

És az napon, kik messze lent lakoznak,
Ott, ahová a nagy vizek sietnek,
Szólni fognak a nagy vizeknek:

„Folyók, megálljatok!
Mert könnyek zúgnak bennetek,
Amik a boldog tájakon fakadnak,
Ahol most könnyel vetnek és aratnak,
Folyók, forduljatok,
Kanyar vizekkel visszaverjete!

Nem kellene a könnyeik nekünk!
Nálunk itthon vannak a könnyek:
Halálnyomán a vízözönnek.
Nem is maradtott egyebünk.
Mást küldjenek nekünk!

Ameddig könnyek feketítik a hullamérgező vizeket,
Míg föl nem forrnak a habok,
Tűzkatarakták amíg nem ömölnek,
Villámai az intező Ökölnek,
Addig ne lássunk titeket.

Folyók, forduljatok.”

Sík Sándor kegyesrendi tanár Budapesten. A modern líra egyik legkiválóbb képviselője. Költészetéből a hit és emberszeretet sugárzik felénk. Irredenta költeményei bensőséges hazaszeretetről tanuskodnak.

Karácsonyi álom.*

Magyar karácsony fekete-fakója
És minden, ami mostani, múltjon,
Száz pici gyertya gyújtatlan gyúljon,
Csillagos álom pelyhes takarója
(Álom, álom, karácsonyi álom)
Szemünkre simuljon.

Álom, álom... Betlehemben
Kicsike Jézus megszületett!
Szép Szűz Mária, egek ékessége,
Mi bűnös lelkünk egy édessége,
Csókkal hajol a jászolka fölébe,
Kicsi Jézuskája ránevet.

Kegyes kicsi Jézus, mindenlátó Jézus
Ügyefogyottakra, ránk mosolyog:
Csitt, levegő-égben, boldog fényességben
Minekünk dalolnak angyali karok!
„Dicsőség, dicsőség, mennyben az Istennek?
Békesség, békesség földön az embernek!”

Álom, álom... Kegyes kicsi Jézus,
Panaszkodjunk-é teneked?

Okos kicsi Jézus, igazlító Jézus,
Hiszen te jól tudsz mindeneket!
S te fényes, szép angyalsereg
A békességet is ismered!
A békesség - te jól tudod - meleg cipó:
És édesanyja a bánási búza,
A békesség a nagy hegyek nyugalma:
És homlokukat a Tátra koszorúzza,
A békesség egy csendes, kicsi napsugár talán,
Amely a mély komoly vizek tükrén remeg:
De máshol meg nem látják szegény magyar szemek,
Cseh Pozsony ős Dunáján és Szent Anna taván.
A békesség a kassai harangszó,
S a székely falukon a pásztorok miséje!
A békesség.....ó, legyen újra szent!
Dicsőség a magasban... Kicsi Jézus,
Tedd, hogy legyen békesség idelent!

Dicsőség, dicsőség a magasságoknak,
Békesség a földön, békesség, békesség
Szegény magyaroknak!

Mécs László.

1895-

Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld.*

Május. Rózsálló reggel. Remény, ígéret, harmat.
A szélbe füttyörészem a hajnalos vigalmat.
Kószálni jött ma kedvem: apostolok lovára
Kapok s vaktában érek egy messzi kis tanyára.

A kakas még az ólban pitymallatot rikongat,
Az égbe fűrt pacsirta fittyet hány éji gondnak,
Dalától messze rebben bimbóról bánat, szender.
A ház előtti kertben a kis padkán egy ember.

Apokaliptikus,⁴²¹ vad formája és nézése:
A félszemére vak és helyén gödör van vésve,
Haja nyiratlan, félősz, bozontos, mint szakálla,
Bakkancsa és kabátja dróttal van összezárva.

A reggelt ráköszöntöm, mert testvér-mód kíváncsi
Vagyok sorsára s kérdem: Mi jót csinálgat bácsi?
Zord, bömbölő beszéde minden zugot betölt:
„Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”

Nagy kert. S amerre nézek, száz rózsza rózsza hátán,
Ráfutva fára, falra, ribizkén ül, salátán,
Vad összevisszaságban, befonva minden ösvény
S bimbó bomol belőlük özönnel, egy se fősvény.

Közöttük ül, szemezget e félszent, félig örült
S beszélni kezd, lemetszve egy vadhajtást a törül:
...Az Élet mosolyogva száguldott hajnal-hintón,
Harmatja, csókja égett minden új ember-bimbón:

S diplomaták, bitangok öt évig kaszabolták
Ágyékok szép vetését... a földet letarolták...
Fiam, szemem kilőtték... s mit elrontottak ők:
Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!

Most konferenciáznak a nagy szélhámosok,
Hogy csirában megöljék, mi újra él, mozog...
S míg lakomákon dőzsöl, ki milliókat ölt:
„Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”

Testvéri szánalomból a szívem rádorombol:
Bátyám, én lelket oltok az evangéliomból,
Midőn kobzom jóságos zenéjű verset költ:
Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld.

⁴²¹ Rejtélyes, látomásszerű.

Mécs László (írói név) a jászóvári premontrei kanonok-rend tagja, most nagykaposi (Ung m.) plébános. Az elcsatolt Felvidék legtehetségesebb költője. Költészete hangban, eszmékben egészen egyéni. Az evangéliumi szeretet alapján kívánja a szenvedő emberiséget keblére ölelni. Verseinek zeneisége szinte felülmulthatatlan.

Szeles, esős őszi este.*

Tetőmön zúg az őszi fergeteg.
Kályhával új barátságot kötöttem
S míg füstkarikák szállongnak fölöttem,
Agyamban lepkét, álmat kergetek.

Tudom: lelkem prófétás, zúgó tenger,
Melyen hajókat eszmét görgetek,
De most elzárt mindent a főrgeteg
S barlanglakó lett minden, állat, ember.

Lelkem hulláma most virágot ringat...
Ne vess meg, testvér, oly jó néha-néha
Pihentetni próféta-szárnyainkat!

Bimbóval babrált minden nagy poéta!
Virág és bor bús szíveket vidámít,
Így énekelt a szent, zsoltáros Dávid.

Magyar népdalok.

I.

Amerre én járok,
Még a fák is sírnak,
Gyenge ágaikról
A levelek hullnak.

Hulljatok, levelek,
Rejtsetek el engem,
Mert az én galambom
Sírva keres engem.

Hulljatok, levelek,
Sűrűn az utamra,
Hogy ne tudja rózsám,
Merre ment galambja.

II.

Amott kerekedik
Egy fekete felhő,
Abban tollászkodik
Egy fekete holló,

Várj meg, holló, várj meg,
Hadd izenjek tőled
Apámnak, anyámnak,
Jegybeli mátkámnak.

Könnyen megösmerhedd
Ennek háza táját:
Piros rózsák lepik
Aranyalma-fáját.

Gyémánt az ablakja,
Üveg az ajtaja,
Magának kék szeme,
Aranyszínű haja!

Ha kérdik: hol vagyok?
Mondd meg, hogy rab vagyok,
A török udvarban
Talpig vasban vagyok.

Régi, még a török-világból való népdal, mely a török rabságban szenvedő legény fájdalmát fejezi ki.

III.

Cserebogár, sárga cserebogár,
Nem kérdem én tőled, mikor lesz nyár,
Azt sem kérdem, sokáig élek-e,
Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e?

IV.

Káka tövén költ a ruca,
Jó földben terem a buza;
De ahol a hű lány terem,
Azt a földet nem ismerem
Seholsem.

V.

Mi piroslik ott a síkon távolban?
Magyar tüzér piros vére a hóban.
Sok halált szórt az ellenség sorára,
Hej! de végre egy golyó őt találta.
Ágyú helyett koporsót visz a szekér,
Abban nyugszik egy magyar honvéd-tüzér,
Rajta díszlik csákója és fegyvere,
Szemfedélül honvédi köpenyege.
Bajtársai kivont karddal kísérik,
Komoly arccal néha meg is könnyezik,
Nincs harangszó, csak pár ágyúdörrenés:
Ennyiből áll a tüzéri temetés.

VI.

Nagyabonyban csak két torony látszik,
De Majlandban harminckettő látszik,
Inkább nézném az abonyi kettőt,
Mint Majlandban azt a harminckettőt!

VII.

Édes anyám most küldött egy levelet,
Gyere haza, édes fiam, ha lehet,
El is mennék, édes anyám, s nem lehet,
Holnap reggel masérozunk, úgy lehet.
Ha kiállok a kaszárnya elébe,
Föltekintek a csillagos nagy égre,
Jaj Istenem, merre van az én hazám?
Merre felé van az édes jó anyám?

VIII.

Nincs jobb élet a juhásznál,
Nincs szebb élet a juhásznál:
Kihajtja a nyáját,
Fujja furulyáját,
Bú nélkül éli világát.

Szalonna, hús az étele,
Füstös gunyhó a lakhelye;
Onnan nézi nyáját,
Fujja furulyáját,
Bú nélkül éli világát.

Ha megunja furulyáját,
Előveszi bőrdudáját;
Belefujja búját
A birka bőrébe⁴²²
Szélnek ereszti belőle.

IX.

Hortobágyi pusztán fuj a szél,
Juhászlegény búsán útra kél,
Hová lett a nyája? eladta,
Hova lett a kedve? elhagyta!

Isten hozzád puszta s pajtások!
Furulyámat már nem halljátok.
Hortobágyi pusztán fuj a szél,
Juhászlegény búsán utra kél...

X.

Még azt mondják, az orromon
Piros bor virága vagyom;
Hej! piros a liba orra,
Pedig sohsem mártja borba.

Még azt mondják, ingadozok,
A lábamon alig állok;
Hej! a nád is ingadozik,
Pedig az csak vízzel ázik.

⁴²² Duda, mely birkabőrből készül.

Népballadák*

Kádár Kata.

„Anyám, anyám, édes anyám,
Gyulainé édes anyám!
Én elveszem Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát”.
„Nem engedem, édes fiam,
Gyula Márton!
Hanem vedd el nagy uraknak⁴²³
Szép leányát.”

„Nem kell nekem nagy uraknak
Szép leánya,
Csak kell nekem Kádár Kata,
Jobbágyunknak szép leánya.”

„Elmehetsz hát, édes fiam,
Gyula Márton!
Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem egyszer, sem másszor.”

„Inasom, inasom, kedvesebb inasom,
Húzd elő hintómat, fogd bé lovaimat.”

Lovakat befogták, útnak indultanak.
Egy keszkenőt adott neki Kádár Kata:
„Mikor e’ színibe’ vörösre változik,
Akkor életem is, tudd meg, megváltozik.”

Megyén Gyula Márton hegyeken, völgyeken.
Egyszer változást lát a cifra keszkenőn.
„Inasom, inasom, kedvesebb inasom,
A föld az Istené, a ló az ebeké.⁴²⁴
Forduljunk, mert vörös szín már a keszkenő,
Kádár Katának is immár rég vége lett.”

A falu végénél volt a disznópásztor:
„Hallod-e, jó pásztor, mi újság nálatok?”

„Nálunk jó újság van, de neked rossz vagyon,
Mert Kádár Katának immár vége vagyon.

A te édes anyád ötöt elvitette,
Feneketlen tóba belé is vetette.”
„Jó pásztor mutasd meg, hol vagyon az a tó,
Aranyim mind tiéd, a lovam s a hintó.”

⁴²³ Valamelyik nagy úrnak.

⁴²⁴ Ne sajnáld a lovakat, hajts.

El is menének ők a tónak szélire:
„Kádár Kata, lelkem, szólj egyet, itt vagy-e?”
A tóba megszólalt Kádár Kata neki,
Hozzája béugrék hamar Gyula Márton.

Édes anyja vízi bűvárokat küldött,
Megtapták meghalva, összeölelkezve.

Egyiket temették oltár eleibe,
Másikat temették oltár háta mögé,
A kettőből kinőtt két kápolna-virág,⁴²⁵
Az oltár tetején összekapcsolódtak.
Az anyjok odament le is szakasztotta.
A kápolna-virág hozzá így szólala:
„Átkozott légy, átkozott légy,
Édes anyám, Gyulainé!
Életemben rossz voltál,
Most is meggyilkoltál!”

Költeményünk székely népballada, melyben az anya uri kevélysége miatt halálba taszított két hű szív sorsát szemléljük.

Kőműves Kelemenné.

Ihol elindula tizenkét kőműves:
Úgy menyen,⁴²⁶ úgy menyen Déva vára felé.
Ők is rakni kezdik magas Déva várát.
Akit⁴²⁷ éjjel raktak: az nappal leomlott;
Akit nappal raktak: az éjjel leomlott!...
Azt a törvényt tette Kelemen kőműves:
Melyik' felesége hamarabb kihozza
Az ebéd vékáját,⁴²⁸
Kő közé rakassék, ott megégettessék,
Magas Déva vára halmára rakassék!
Ihol elindula az ő felesége,
Az ebéd vékáját a fejire téve
S a kicsi gyermekit a karjára véve
Őtet is meglátta az ő kedves társa:
„Istenem, Istenem! támassz eleibe
Vagy két fenevadat: talán visszatérik.”⁴²⁹
Azt is elkerülte.
„Istenem, Istenem!

⁴²⁵ Kápolnában nőtt virág.

⁴²⁶ Megyen.

⁴²⁷ Amit. A népnyelvben gyakran találjuk a személyre vonatkozó *aki* névmást az *amely, ami* helyett.

⁴²⁸ Kosarát, melyben az ebédjét vitte. *Véka* = úrmérték; gabnát mérték benne.

⁴²⁹ Visszatér.

Támassz eleibe egy fekete felhőt,
Hullas eleibe apró köves essőt;
Talán visszatérik!”
Azt is kikerülte...
„Jó napot, jó napot, tizenkét kőműves!
Istenem, istenem! mi dolog lehessen?
Háromszor köszönni, egyszer se fogadni!’...
„Azt a törvényt tette a te kedves társad:
Melyik’ felesége hamarébb kihozza
Az ebéd vékáját,
Kő közé rakassék s ott megégettessék,
Magas Déva vára halmára rakassék.”
„Nem bánom, ha úgy is!⁴³⁰
Ha úgy megúttad velem életed is...’
Az ebéd vékáját fejéről levették,
Mikor térdig rakták, csak tréfára vette;
Mikor övig rakták, bolondságra vette;
Mikor mellig rakták, ő valóra vette:
„Ne sírj kicsi fiam!
Vannak jó asszonyok, neked emlőt adnak;
Vannak jó gyermekek, téged elrengetnek;
Az égi madarak ágról-ágra szállnak,
Neked csirikolnak,⁴³¹ téged elaltatnak!...’
„Apám, édes apám! hol van édes anyám?’
„Ne sírj, kicsi fiam, mert haza jó öste!”⁴³²
Östét is elvárta, s nem volt édes anyja.
„Apám, édes apám! hol van édes anyám?’
„Ne sírj, kicsi fiam, mert haza jó reggel!”
Reggel is elvárta, s nem volt édes anyja.
Mind a kettő meghót!...

Költeményünk székely népballada. Más változata is ismeretes. Tárnya Kőműves Kelemenné szomorú sorsa, mely Déva várának felépítéséhez kapcsolódik.

Kerekes Izsák.

Hallottad-e hírét a híres Szebennek,
A híres Szebennek s a híres Mohának,
A Mohában lakó Kerekes Péternek,
S Kerekes Izsáknak, ő felnőtt fiának?
Ez egyszer ittason ment az istállóba.
Ott is lefeküvék a lovak jászlába.

⁴³⁰ T. i. lesz.

⁴³¹ Csiripelnek.

⁴³² Este.

Egyszer csak kimene az ő édes apja
A tornácba s lenéz onnan a határra.
Hát bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudják, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondolják: a szebeni rácok.
Ekkor csak lemene Izsák édes apja
A lovak jászlához s ilyen szókkal mondja:
„Kelj fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.”
Ekkor megfordula az első álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.
Másodszor kimene az ő édes anyja,
S ilyen szókkal költi igen hamarjába’:
„Kelj fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg.
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De még is gondoljuk: a szebeni rácok.”

Ekkor megfordula második álmából,
De még se kele fel a lovak jászlából.

Harmadszor kimene szép, gyönyörű mátka
A tornácba s mindjárt lenéz a határra,
Hát jó az ellenség igen hamarjába’,
És leszalad ő a lovak jászlához,
És így kezd beszélni a kedves urához:
„Kelj fel, szívem, kelj fel; itt van az ellenség,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.”
És ekkor felugrék jó Kerekes Izsák,
Igen hamarjába’ a lovát kihozák,
Felköté a kardját mindjárt oldalára,
S felfordula szépen jó barna lovára,
És visszatekinte s ilyen szókkal beszélt:
„Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrüs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.”

E szók után lovát sarkantyúba kapja,
S az ellenség felé nagy bátran ugratja:
Hát jönnek a rácok, ő meg előttök van,
Kard-emelve vágtat igen iszonyúan.
„Add meg magad, add meg, jó Kerekes Izsák”
- A rácok előre neki azt kiáltják -
„Látjuk, hogy vitéz vagy, de csak egyedül vagy,
A reménység téged most mindjára itt hagy.
Akármint mesterkedj’, a mi kezünkbe’ vagy!”

„Mit adok rajtatok,⁴³³ ha⁴³⁴ egyedül vagyok!
Kard nem jár meg engem, akár mint vágjatok.”
Mond Kerekes Izsák s vagdal jobbra-balra.
Hullatja a rácot a kardja egymásra,
Egy elémentébe' gyalog ösvényt vága,
És visszajöttébe szekéruat nyita,
De ekkor megbotlék a lovának lába,
Ő meg a lováról a földre borúla.

Jó Kerekes Izsák így járt a lovával,
A rácok pediglen karddal és dárdával
Vágják, ölik ötét s mindaddig göbődik,⁴³⁵
Amíg egyet sem rug s nem is vergölődik.
Igy pusztították el Kerekes Izsákot,
Aki a kardjával levága sok rácot.

Ez a népballada a kuruckorból való. A történelem nem tud sem Kerekes Izsákról, sem az esemény időpontjáról. A szebeni rácok emlegetése is érthetetlen. Thaly Kálmán a Szebent védő rácokra gondol. - Figyelemre méltó a költemény szerkezetében a fokozás s a sok gondolatismétlés.

⁴³³ Rátok.

⁴³⁴ Hogy.

⁴³⁵ Bökődik.

Függelék.

A) Prózai szemelvények.⁴³⁶

Kölcsey Ferenc Parainesiséből.

Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott; s érzeményit és gondolatait nyom nélkül elröp-penni nem hagyta: oly kincset gyűjthetett magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálatot nyújt lelkének. Sok szépet írnak a bölcsek s gyakran a nem épen bölcsek is; gazdag forrást nyitának fel, honnan jó sorsban intést, balban vigasztalást, mindkettőben magasbra emelkedést, szív- és észnemesülést meríthetünk; de azok is csak úgy hatnak reánk, ha érzés és gondolkodás által sajátunkká tevők, ha saját magunkban kiforrva lényünkhez kapcsolódtak, mint az esti szélhez a virágillat, melyben megfürdött.

A mindég szerencsében élő ily saját birtokot szerezni reá nem ér. Isten a szenvedőnek engedé a vigasztalást: az egész természetből, az emberi tettekből és tanításokból szívben élő tudományt szívhatni. Hála neki, hogy életemet sem hagyá szenvedések nélkül folyinia! keserűek valának azok; és mégis általok tanultam az emberiség becsét érteni, való nagyságot hiú ragyogványtól megválasztani, balszerencse tekintetét nyugodtan tűrni, kevés híveimhez kölcsönös hűséggel csatlódni s mindenek felett érezni: miképen szenvedés és kebelszaggató áldozat tulajdon örömet hoz lelkeinknek; és sorsunkon felülemelkedni megtanít...

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férfikor napjaiban e szavakat úgy fogod érezhetni, mint kell. A hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kívántatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk. Ezreket fogsz láthatni, kik ajkaikon hordozzák a szent nevet, kik magasztalva említenek mindent, ami a honi föld határain belül található; kik büszkén tekintenek az idegenre s hálát mondanak az égnek, mely őket magyaroknak születni engedé: s véled-e, hogy ezeknek szíveik szeretettel buzognak a haza iránt? véled-e, hogy ezen hazaszeretet az, mely a rények⁴³⁷ koszorújában olthatatlan fénnel ragyog s a történet évkönyveiben tisztelő bámulattal említettik?

Minden erény önáldozattal jár, föláldozásával pillanatnyi kényünknek, megtagadásával önhasznunknak s nem ritkán hajlandóságunk vagy gyűlölségünk elnémításával: azonban minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. Mindent, amit élted folyta alatt arcod izzadásában gyűjtöttél; mindent, amit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, házad népét és saját éltedet naponként és pillanatonként érette föl kell szentelned. - Mert tudd meg, e szóban: *haza*, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtság tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által Istennek építve; ház, hol az élet első örömeit izleled; föld, melynek gyümölcse föltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátaid, rokonaid s polgártársaid: egytől-egyig csak kiegészítő részei annak. Hány embert láttam én, ki meggyúlt háza üszkei közé éltét veszélyezve rohant, hogy némely hitvány eszközöket kiragadjon? s nem sokkal inkább természetes-e ily valamit a hazáért, azaz mindnyájunknak, az egész nemzetnek mindenéért cselekednünk? s mégis kevesen vagynak, kik e gondolatot fölfogván, sajátokká tehetnék! Mert az ember, ha értelme s érzelme körét gondosan nem szélesíti, keskeny s mindig keskenyebb határok közé szorul; szemei az egész tekintetétől elszoknak; s

⁴³⁶ A Halotti Beszédet, a Pázmányból és Zrínyi Török Áfiumából való részleteket mellőztem, mivel ezek csak a középiskolák VII. osztályában kerülnek tárgyalásra és minden irodalomtörténeti olvasókönyvben megtalálhatók.

⁴³⁷ Erények.

parányi birtokában, háza falai közt elszigetelve csak önmagát nézi s a legszorosb, legegységesebb, legszentebb kapcsolatokat nem láthatja. Ezért a hazaszeretet valóságos példái oly igen ritkák; ezért vagynak, kik annak való értelmét soha magokévé nem tehetnék; s azt, amire saját szívünk oly természetesen vezethetne, rendkívüli tüneménynek tartják, mert szemeiket, mint az égen széjjelpattanó tűzgömb, legelteti, de lelkeikre benyomást nem teszen.

A Parainesis a legmagasztosabb gondolatok tárháza. Kölcsey ezen oktató remekművét unokaöccséhez és fogadott fiához, Kölcsey Kálmánhoz intézte, de szól ez minden ifjúnak, aki a szép és nemes dolgokért lelkesedik. Egész életre való bölcseséget tanulhatunk belőle.

Széchenyi István Hitel c. munkájának ajánló sorai.

Honunk szebbelkű asszonyainak.

Fogadjátok, hazám érdemes leányai! tiszteletem s szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel pártfogások alá. A hitelről szólok, s ami belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről, s így elöttetek sem lehet a tárgy idegenebb, mint elöttünk, mert annyi nemes és szép, ami az emberiséget felemeli, a ti nemetek műve. Ti viszitek karjaitokon életbe a kisedet nevendéket, s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorút a homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség⁴³⁸ védangyali, mely nélkülök, higgyétek, soha ki nem fejlődik, vagy nemsokára elhervad, mert ti vontok minden körül báj s életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözet és hála néktek!

Széchenyi István (1791-1860.) az ország talpraállításának nagy munkájába a nőket is bele akarta vonni. - Ebben az ajánlásban lelkesen domborítja ki a nő szerepét s hangja a költők lantján is élénk visszhangot keltett.

Kossuth Lajos 1848. júl. 11-iki beszédéből a bevezető és befejező sorok.

Uraim! Midőn a szószerkekre lépek, hogy önöket felhívjam, „mentsék meg a hazát!”: e percnél irtóztatós nagyszerűsége szorítva hat le keblemre.

Úgy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely fölkiáltja a halottakat, hogy, ha vétkesek, vagy gyöngék, örök halálba süllyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Uraim! így áll e percben a nemzet önök kezében; és Isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is. Önök határozni fognak.

De épen, mert e perc ily nagyszerű, föltettem magamban, Uraim! hogy nem folyamodom az ékesszólás fegyveréhez. Lehetetlen nem hinnem, lehetetlen nem meggyőződve lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának olyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérének is kész a ház feladni: ez mindnyájunkkal közös. És ahol ezen érzés közös, ott nem kell buzdítani, ott a hideg érzésnek kell az eszközök között választani csak...

⁴³⁸ A magyar faj.

Uraim! a haza veszélyben van. E szót elég volna tán száraz ridegen kimondanom; mert hiszen a homály a szabadság napjának felvirultával lehullott a nemzetről és önök látják, miként áll a hon.

De én azért mégis úgy gondolom, hogy köteles vagyok önöknek, uraim, nagyobb szerű vonásokban csak - és ezúttal nem minden apró részleteiben - a haza állapotának némi rajzát előterjeszteni.

- - - - -

Meg akartam kérni önöket, uraim, hogy, ha van valahol a hazában egy sajtó kebel, mely orvoslásra, - ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajtó kebel s várjon még egy kissé a kívánság: - ne függesszük föl ezektől azt, hogy megmentsük a hazát.

Ezt akartam kérni, de önök fölállottak; s én - leborulok e nemzet nagysága előtt! Csak azt mondom; annyi energiát a kivitelben, mint amennyi hazafiúságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot még a poklok kapui sem fogják megdönteni!

Kossuth Lajos (1802-1894.) 1848. július 11-én mondta el híres beszédét a haderő megajánlása ügyében. Tüzelő szavaival, világos okfejtésével kimutatja, hogy a nemzet mindenben, a maga erejére van utalva, segítséget sehonnan nem várhat. - Kossuth Lajos szónoklatai világszerte híresek, a szónoklat terén Angliában, sőt Amerikában is elévülhetetlen dicsőséget szerzett magának.

Deák Ferenc Felirati javaslatának bevezető része.

T. Ház! Nehéz idők, vészteljes évek mentek el fölöttünk. Végenyészet szélén állott nemzetünk. De az isteni gondviselés, midőn egyrésztől annyi szenvedéssel sujtott, másrésztől erőt ébresztett keblünkben, hogy el ne csüggedjünk és a veszélyben forgó hazát még forróbban szeressük. Adja Isten, hogy tanultunk légyen a kísértet⁴³⁹ nehéz napjaiban, s kik egyik voltunk szenvedésben, egyikek legyünk működéseinkben is.

Képviselői vagyunk a nemzetnek, mely kezünkbe tette le sorsát, becsületünkre, belátásunkra bízta jövődjének biztosítását. Föladatunk fontos, állásunk nehéz, mert rendkívüli a helyzet, melybe jutottunk. Voltak alkotmányos életünkben máskor is esetek, melyekben fontos közjogi kérdésekre nézve fejedelem és nemzet egyet nem értettek; voltak idők, midőn a vitákból káros viszályok támadtak. De akkor fejedelem és nemzet ugyanazon egy alapon állottak, a közösen elismert magyar alkotmány alapján; ugyanazon törvényekre hivatkozott mindenik fél, s nem a törvények érvénye, hanem azok magyarázata volt a vita tárgya. Most azonban nem állunk közösen elismert alapon; nem egyes közjogi kérdések, nem a törvények értelme, hanem alkotmányunk lényege s alaptörvényeink érvénye vonatik kétségbe. Alkotmányt nekünk is akarnak adni, de nem azt, amit tőlünk hatalommal elvettek, hanem egy másikat, újat, idegenszerűt, darabját azon közös alkotmánynak, melyet az egész birodalomra készítettek. De nekünk adott alkotmány nem kell; mi visszaköveteljük ősi alkotmányunkat, mely nem volt ajándék, hanem kölcsönös szerződések által állapítottatott meg s a nemzet életéből fejlett ki: azon alkotmányt, melyet időnkint a kor kívánataihoz mi magunk alkalmaztunk, s mi magunk akarunk ezentúl is alkalmazni; azon alkotmányt, melynek alapelveit századok szentesítették. Mellettünk jog és törvény állanak és a szerződések szentsége, ellenünk az anyagi erő.

Ennyi baj és veszély között kettőre lesz főként szükségünk: szilárdságra és óvatosságra. Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyaránt bűn volna a nemzet ellen.

⁴³⁹ Kísértés.

Az országgyűlés megalakult, s tanácskoznunk és határozni kell első ünnepélyes felszólalásunk alakjáról és tartalmáról. Három kérdés áll előttünk: mit mondjunk, kinek mondjuk el, amit mondanunk kell, s minő alakba öntsük megállapodásunk eredményét? E három kérdés szoros kapcsolatban áll egymással...

Az abszolutizmus szomorú korszakában Deák Ferenc (1803-1876) volt a nemzet éltető lelke. Ő békítette ki az uralkodó-házat a nemzettel. A *Felirati javaslat* volt ehhez az első lépés (1861); kezdetben ugyan nem jutott el a várt eredményhez, a *Húsvéti cikk* megjelenése (1865) után mégis ezen az alapon indult meg az új egyezkedés. - Deák beszédeit a tiszta értelem, világos okfejtés és logikus rend jellemezi. Bizonyító érvei szinte megdönthetetlenek. Beszédei inkább az észhez, mint a szívhez szólnak.

Gyulai Pál beszéde Arany János ravatalánál.

Oh halhatatlan halott! Mielőtt elhagynád e csarnokot, küzdelmeid, szenvedéseid és dicsőségeid csarnokát, fogadd búcsúját a Kisfaludy-Társaságnak is, mely először koszorúzta meg lantodat s melynek kebelében zengted el hattyúdalodat is.⁴⁴⁰

Egy nagy költő és egy jó ember húnyt el benned, nagy elmédet csak nagy szíved multa fölül. A hazafi, férj, atya és barát példányképe voltál. A költő és ember egy volt benned. A képzelet magas röptét s a szív mély érzéseit, a szenvedély erejét s az örök erkölcs igaz kultuszát egyesítéd műveidben. A népköltészetből merítéd ihleted, régi hagyományaink lelkesítettek s az egyszerű nép-ének formájában ki tudtad fejezni az ó- és újkor remekíróin művelt szellemed egész gazdagságát. A magyar nyelv művészet fölülmulhatatlan mestere, az irodalom méltóságának képviselője s a magyar népjellem valóságos típusa voltál, minden erejével, gyöngeségei nélkül.

Oh mennyit veszítettünk benned, oh mennyi mindent takar e koporsó! A fájdalom elfojtja a szót, csak könnyeink omlanak. Isten veled, Isten veled, Isten veled!

Arany János holttestét a M. Tud. Akadémia előcsarnokában ravatalozták fel. Itt mondta el Gyulai Pál a Kisfaludy Társaság nevében ezt a búcsúztató beszédet, melynél rövidebben és tömörebben soha senki nem jellemezte Arany egyéniségét és költészetét.

Beöthy Zsolt: A Magyar Irodalom Kis-Tükréből a bevezető sorok.

Az ősidők homályából egy lovas ember alakja bontakozik ki szemünk előtt, amint a Volgamelléki pusztán nyugodtan áll és figyel. Hegyes kucsmájában, párdúc-kacagányában, izmos dereka mintha oda volna nőve apró lovához. Sasszemeivel végigtekint a végtelennek tetsző síkon, melynek minden pontját élesen megvilágítja a nap fényes korongja. Nyugodt; nem fél és nem képzeli; csak az tartozik rá, amit lát, s a messze pusztai képeken és erős világításban edzett szeme mindent világosan lát, amit emberi szem egy pontról láthat. Tegze vállára vetve; perzsa kardja oldalán: lesi az ellenséget. Ha csak egypáran lesznek, szembeszáll velük; ha csapatostul jönnek, hírt visz a többieknek. Ezekért, a többiekért vigyáz és el van szánva mindenre. A beláthatatlannak mondott messzeségbe is belát: egy távoli fekete pontban felismeri a hullározó sast, az ő istenének gyors, erős és kegyetlen madarát. Ez jó jel; megsimogatja

⁴⁴⁰ Célzás első műveire, az *Elveszett alkotmányra* és a *Toldira*, majd utolsó nagy munkájára, a *Toldi szerelmére*.

Ráró-lova nyakát és bizton nyugtatja kezét kardja markolatán. Várja a jövődöt és érzi, tudja, hogy a közös ügynek az ő erejére is szüksége lesz. Lelke ennek az erőnek érzetével s a fajtához való ragaszkodással van tele.

Beöthy Zsolt (1848-1922) a budapesti egyetemen az esztétika tanára volt. A magyar műprózának e kiváló mestere mint szépíró is kitűnt irodalmunkban.

Prohászka Ottokár: Az új honfoglalókhöz.

A keresztény magyar ifjúságra nagy hivatás vár: jobb, különb nemzedékké kell válnia, mely a kivénült, kiégett középosztály helyébe lépni s a dicstelen közelmúltnak tehetetlenségével szakítva a magyarság rendeltetésének megvalósítójává lenni tudjon. Halálos megdöbbenéssel szemléljük: hová jutottunk, mily mélyre süllyedtünk... Látjuk, hogy a tátongó nemzeti síromló szélére sodortattunk.

Hát hogy ne volna ily körülmények közt szükségünk a kivénült, megmérgezett nemzedék helyébe oly ifjúságra, melynek keresztény a lelke, krisztusi az erkölcs, tisztult magyar az érzése, s mely a világát vesztett magyarra a hit és az igazság, az erkölcs és a munka, a szépség és a boldogság jobb világát: a virágzó keresztény nemzeti jövőt hozza.

Ezt töletek várjuk, magyar ifjak!

S hogy amit várunk, azt meg is adhattok nekünk, legyetek először is ízig-vérig keresztények! Lélek és szellem, erő és lelkesülés kell minden egészséges akarásba s ezek a szárnyaló, muzsikáló erők az Isten Szentlelkéből valók. Egységet a magyar fajba s egészséget a vérébe csak a kereszténység alapján, a keresztény világnézet erejében teremthetünk. Népeket hordozó erkölcs és erő nincs hit és Krisztus kegyelme nélkül s az eddigi erkölcselenséggel élni nem, csak tönkremenni lehet... Az erkölcs, a feddhetetlen élet, a tiszta kéz mindig első kelléke a becsületnek, e nélkül nincs se tiszt, se polgári, se kereskedelmi tisztesség és becsület.

Legyetek, ifjak, másodsor honfoglalók! Ezt a hazát őseink elfoglalták karddal s elfoglalták vérrel s eszükágába sem jutott, hogy ezt a vérrel az ő nevükre írt hazát valaki majd kirángatja lábaink alól guruló pénzzel és suhogó, rosszszagú bankóval. S íme, amire nem gondoltak, az most folyik, már nem is folyik, hanem vágatva hömpölyög: elfolyik a magyar föld s zajtalan honfoglalásban földnélkülivé, földönfutóvá válik a magyar vezetőosztály.

Ifjak, dobbantsátok meg lábatokkal a hazai földet, kong-e, mint a kripta, mint a sírűreg, vagy úgy dobog, mint a televény föld, a kenyeretadó mező, azzal a megnyugtató, alig hallatszó dobbanással, mintha mondaná: anyád vagyok, barázdás keblemből fakad életed, lángliszted - tarlóim „tisztos füvéből” serken mézed - hímes részeimből sárgás-fehér tejed; el nem hagylak, de fogj meg te is; táplállak, de neked kell szívnod keblemből tejemet, életedet!

Ifjak, a hazát csak munkával lehet megtartani. Át kell fogni acélos karral s meg kell simogatni minden rögét és kalászatát a munka sugárzó energiájával. Elő kell dobbantanotok kincseit, de nem csárdást járó lábbal, hanem a szántóvető s az arató lépések megfeszülésével. S közel kell állnotok a néphez, a szántóvasak, kapák, kaszák kultúrfejtővereseihez s rá kell ébrednetek népvezető hivatástokra, hogy ez a derék nép ne legyen kiszolgáltatva hazátlan idegeneknek és kifutó bolondítóknak. Legyetek ti barátai, hiszen vérei, testvérei vagytok!

Új idők, nagy vágyak nyulnak felétek! Az életnek, a magyar történetnek ősi joga van a jobb jelenre s a szebb jövőre; nézzétek: ezzel az ősi jogával, az elátkozott királyleány sejtelmes, várakozó, vágyódó arcával toppan elétek, segítsetek rajta s esküdjétek föl szabadítójává!

Talán máskor is volt ily megindulástok; de az máskor, az akkor, az jobb időben volt. Ma, mikor eleven étellel a nemzet sírja előtt álltok - ma, mikor a nemzeti veszedelem halálos sikolyban vág bele lelketekbe - ma, mikor a végveszedelem izgalmától a máskor lusta szemek is víziókat látnak s a máskor jégszívek is tüzet fognak: ma, ma azt gondoljuk rólatok, hogy a nemzet végveszedelme és végzete mint fölfordító szükséglet, mint hódító, hajthatatlan akarat száll meg titeket új világ teremtésére, a fáradt, vénhedt Magyarországnak ifjú, szép Magyarországgá való megifjítására.

Ezt kérjük Istentől, ezt várjuk tőletek!

Prohászka Ottokár (1858-1927). a nemrég elhunyt székesfehérvári püspök a magyar katolikus egyháznak Pázmány Péter óta a legnagyobb alakja. Nemcsak szentéletű pap, kiváló szónok és író, hanem nagy hazafi is volt. Mély filozófiával, derült világnézettel megírt munkáiból a keresztény ember-szeretet árad felénk. Mélyen járó gondolatai költői stílusban szárnyalnak s észrevétlenül lopóznak a hitet, tudást és megnyugvást áhító lelkekbe.

B) Verstani áttekintés.

1. A ritmus.

A vers leglényegesebb alkotóeleme a *ritmus*. A ritmus (rhythmos) görög szó, mely folyást, hullámzást jelent. A vers hangos olvasása közben ugyanis bizonyos hullámzást, lüktetést tapasztalunk, aminek az az oka, hogy egyes szótagokat nagyobb nyomattal (ictus) ejtünk ki, másokat pedig nyomattalanul. Pl.

*Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének szájrul szájra.*

Arany: *Rege a csodaszarvasról.*

A versnek ezt a szabályos hullámzását nevezzük ritmusnak. A ritmus nemcsak a versben fordul elő, hanem mindenütt, ahol ugyanazon elemek szabályos időközökben ismétlődnek. Ritmus van pl. a hullámverésben, a kovácsok kalapácsolásában, a táncban, zenében, énekben stb.

Gyakran nemcsak egyes hangok vagy szótagok, hanem egész gondolatok, kifejezések ismétlődnek szabályosan. *A gondolatoknak és kifejezéseknek ezt a szabályos ismétlődését, gondolatrítmusnak hívjuk.* A gondolatrítmus háromféle lehet:

1. *Párhuzamos*, ha a kifejezett gondolatok hasonló értelműek, pl.

Testem a testeddel egy sírban nyugodjon,
Vérem a véreddel egy patakba folyjon.

Népballada.

2. *Ellentétes*, ha a gondolatok tartalma egymással ellentétben áll, pl.

Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid,
Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled.

Vörösmarty: *Kis gyermek halálára.*

3. *Haladó*, ha a gondolatok felsorolása bizonyos fokozattal jár, pl.

Verje meg az Isten galambomnak házát,
Nem is épen házát, a benne lakóját.
Azt se mindegyiket, csupán az egyiket:
Az ő édes apját.

Népdal.

A gondolatrítmus régi költészetünkben, különösen a székely népballadákban, elég gyakori volt. Az ószövetségi Szentírásban is gyakran előfordul.

A gondolatrítmusnak egyik faja a *refrén* (refrain, francia szó). A refrén bizonyos egységet ad a költeménynek s a versszakok közt szorosabb kapcsolatot teremt. Pl.

Oh! irgalom atyja ne hagyj el.

Arany: *Ágnes asszony*

A magyarok Istenére
Esküszünk.
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi: *Nemzeti dal*

2. Az ütem.

Az ütem a verssornak az a része, mely egy nyomatékos és egy, két vagy három nyomatéktalan szótagból áll. A nyomatékos részt *emelkedésnek* (*arsis*), a nyomatéktalant *esésnek* (*thesis*) nevezzük. Az ütemet tehát két, három vagy négy szótag alkotja.

A több szótagból álló ütemet ugyanannyi idő alatt mondjuk ki, mint a kevesebb szótagból állót. Ez az ütemegyenlőség törvénye. Pl.

Nyöszörög a | kútgém | betegen. (4+2+3)

Arany: *Az elhagyott lak.*

Az ütemeket alkotó szótagok lehetnek hosszúak vagy rövidek.

Hosszú az olyan szótag, amelynek magánhangzója hosszú, pl.: *kér*, *kútgém*, továbbá, amelynek rövid magánhangzójára két vagy több mássalhangzó következik, pl.: *ember*, *ablak*.

Rövid az olyan szótag, amelynek magánhangzója rövid és utána legföljebb csak *egy* mássalhangzó következik, pl.: *velem*, *madár*.

Vannak *közös* szótagok is, melyeket hol röviden, hol pedig hosszan ejtünk, pl.: ad: *ád*, neki: *néki*. A költők a ragok és képzők egy részét majd hosszúnak, majd rövidnek veszik, pl.: *ágról-ágra*; *ágrul-ágra*; *szemtől-szembe*; *szemtül-szembe*; *vasszegű*: *vasszegü*; *tanít*: *tanit*; *vonul*: *vonúl*; *pendül*: *pendül*.

A hosszú szótag jele: - ; a rövidé: ~

Az ütemegyenlőség törvénye megkívánja, hogy a több szótagból álló ütem szótagjai nagyobb részt rövidek, a kevesebb szótagból állóké pedig lehetőleg hosszúak legyenek.

A nyomaték helye szerint az ütem lehet *ereszkedő*, ha elől van a nyomaték és utána következik a nyomatéktalan rész, vagy *emelkedő*, ha a nyomatéktalan részt követi a nyomaték.

Ereszkedő ütemek:

Hulljatok, | *levelek*,
Rejtsetek el | *engem*.

Népdal.

Partra | szállot | tam levo | nom vi | torlám.

Berzsenyi: *Osztályrészem.*

Emelkedő ütemek:

Tető | mön zúg | az ő | szi fer | geteg.

Mécs: *Szeles, esős őszi este.*

Két vagy több ütem verssort, két vagy több verssor pedig versszakot (strófát: stropha) alkot.

A magyar költészetben háromféle versformával találkozunk: a *nemzeti* versformákat maga a magyar nép alkotta, a *klasszikus* versformákat a rómaiak útján a görögöktől vették át költőink, a *nyugateurópai* versformák a nyugati népek (német, francia, angol, olasz) költészetéből kerültek át hozzánk.

3. Nemzeti versformák.

1. Az ütem. A magyar vers ritmusát a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos változása adja meg. Minthogy pedig a magyarban a szavak első tagján van a hangsúly, a magyar vers üteme mindig új szóval kezdődik s az ütemmel együtt végződnie kell a szónak is. Az ütemet a hangsúlyos rész kezdi s a hangsúlytalan fejezi be. Ezért a magyar ütem *ereszkedő* lejtésű. Pl.

Szeretnék | szántani.

Hat ökröt | hajtani.

Népdal.

Az csak kivételes eset, hogy az ütemmel együtt nem végződik a szó. Pl.

Három árva | sír magában

Elhagyott ső | tét szobában.

Gyulai: *Éji látogatás.*

Mivel a magyar verselés természete megkívánja, hogy az ütem hangsúlyos szóval kezdődjék, a magyar verselést hangsúlyos verselésnek is szokás nevezni. Némelykor azonban hangsúlytalan szó kezdi az ütemet s ilyenkor a zenei hangsúly elnyomja az értelmi hangsúlyt. Pl.

Amott | kerekedik

Egy fekete | felhő.

Népdal.

Értelmi hangsúly szerint:

Amott kerekedik | egy fekete felhő.

A vers hangsúlya tehát lényegesen különbözik a mondat értelmi hangsúlyától, a kettő azonban legtöbbször összeesik.

2. Verssorok. A verssorok a magyarban két, három vagy négy ütemből állanak. A sort az ütemek és szótagok száma szerint nevezzük el.

a) **Kétütemű** verssorok:

1. *Ősi nyolcas*. Két, négy-négy szótagú ütemből áll. Képlete: 4+4.
Káka tövén | költ a ruca. *Népdal*
2. *Hetes*. Egy négy s egy három szótagból álló ütem alkotja. Képlete: 4+3.
Esik eső | fúj a szél,
Hull a fáról | a levél. *Népdal*.
3. *Ősi hatos*. Képlete: 4+2 vagy 3+3, ritkán 2+4.
Amott | kerekedik
Egy fekete | felhő. *Népdal*.
Szilágyi | Örzsébet
Levelét | megírta. Arany: *Mátyás anyja*.
4. *Ötös*. Képlete: 4+1.
Hej de magas | ég
A csillagos | ég *Népdal*.

A nyolcas és hatos sorok már régi költészetünkben is előfordulnak, ezért nevezzük őket *ősi*-eknek.

b) **Háromütemű verssorok**. Első ütemük rendszeren négy szótagú, a másik kettőt pedig a kétütemű verssorok valamelyike alkotja.

1. *Tizenkettes*. Képlete: 4+4+4.
Hová, hová | barna legény? | Az erdőre.
Szár az ágért | sütni-főzni | menyegzőre. *Népdal*.
2. *Tizenegyes*. Igen gyakori forma, főleg a népköltészetben. Képlete: 4+4+3.
Mi piroslik | ott a síkon | távolban?
Magyar tüzér | piros vére | a hóban? *Népdal*.
3. *Tizes*. Képlete: 4+4+2, vagy 4+3+3.
Kertem alatt | farnak az | ácsok. *Népdal*
Hej, gazd'uram, | adja ki a | béröm!
Már többet a | jószágát | nem őrzöm. *Népdal*.
4. *Kilences*. Képlete: 4+4+1, esetleg: 4+2+3.
Uccu bizony | megérett a | megy. *Népdal*.
Áll a kis lak | pusztán | ridegen.
Arany: *Az elhagyott lak*.

c) **Négyütemű verssorok**. A négyütemű verssorok első fele rendszeren az *ősi nyolcas*, második fele a kétütemű sorok valamelyike. Ezenkívül két *ősi hatos* összetételéből is keletkeztek négyütemű sorok.

1. *Tizenhatos*. Képlete: 4+4+4+4. Hosszúsága miatt rendszeren két sorba törik.
Mátyást mostan | választotta || mindez ország | királyságra.
A pesti gyerekek utcai éneke.
2. *Tizenötös*. Képlete: 4+4+4+3. Szintén két sorba törve fordul elő legtöbbször.
Napok jönnek, | napok mennek || de bűm csak nem | távozik.
Kisfaludy S.: *Kesergő szerelem*.

Az alispán, | az alispán || kalapomhoz | rózsát tett. *Népdal.*

3. *Tizennégyes*. Képlete: 4+4+4+2, vagy 4+4+3+3.

Sírjon, ríjjon | a hegedű || bánatomat | sírja.

Tóth Kálmán: *Sírjon, ríjjon...*

Esküvőre | kéne menni || Szegedre, | Szegedre,
Jaj, de békót | vertek a két || kezemre, | kezemre. *Népdal.*

4. *Tizenhármas*. Képlete 4+4+4+1.

Oh mely igen | hamis hitnek || az király hitt | volt.

Siralomének Both János veszedelmén.

5. *Zrínyi-sor*, vagy *négyütemű tizenkettes*. Ez a forma két ősi hatos összetételéből keletkezett. Zrínyi, a költő, ilyen sorokban írta a Szigeti Veszedelmet; róla kapta e forma nevét. A hozzá hasonló francia eredetű versorról *alexandrin*-nak is nevezik. (A XII. sz.-ban élő Alexandre de Bernai alexandrinokban énekelte meg Nagy Sándor tetteit.) A 4+2, 2+4, 3+3 szótagú ősi hatosok összetételéből számos változata lehetséges.

Nem felele | többet || arkangyal | Istennek.

Zrínyi: *Szigeti veszedelem.*

Nagy kolonc | köszönget || a kút méla | gémen.

Arany: *Toldi.*

Egy régi | levélen || ezt írva | találtam.

Arany: *Buda halála.*

3. Versszakok. Két vagy több (2-12) verssor összetételéből versszak (strófa) keletkezik. Költészetünkben leggyakoribbak a négy-, hat- és nyolcsoros szakok. Egyébként a költő művészetétől függ, hogy milyen strófákat használ.

Határozott szerkezete van a *Zrínyi-*, *Balassa-* és a *Himfy-*versszaknak.

1. A *Zrínyi-versszak* négy Zrínyi-sorból áll, csoportrímmel (újabban párosrímmel).

Véghöz vittem immár nagyhírű munkámat,	a
Melyet irigy üdő, sem víz el nem moshat,	a
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat,	a
Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.	a

2. A *Balassa-versszak* a XVI. századi Balassa Bálinttól származik. Kilenc sorból áll a strófa, melyben két ősi hatost egy hetes követ. Az egyenlő szótagszámú sorok egymással rímelenek.

Vitézek mi lehet	a
E széles föld felett	a
Szebb dolog a végeknél?	b
Holott kikeletkor	c
A sok szép madár szól,	c
Kivel ember ugyan él:	b
Mező jó illatot,	d
Az ég szép harmatot	d
Ád, ki kedves mindennél.	b

Balassa B.: *Katona-ének.*

3. A *Himfy-versszak* Kisfaludy Sándor (XIX. sz.) alkotása, aki Himfy néven írta híres dalsorozatát: *Kesergő szerelem*, *Boldog szerelem*. Tizenkét sorból áll, ősi nyolcasokból és hetesekből, amelyek az első nyolc sorban felváltva, az utolsó négy sorban párosával rímelenek.

Napok jönnek, napok mennek,	a
De bűm csak nem távozik;	b
És az órák elreppennek,	a
De sorsom nem változik:	b
A volkánok kifáradnak, -	c
De nem az én tüzeim;	d
Folyók, tavak kiapadnak,	c
De nem az én könnyeim;	d
Erdők, mezők felvidúlnak,	e
Csillagzatok megfordúlnak.	e
A szerencse forgandó -	f
Csak inségem állandó.	f

Kisfaludy S.: *Kesergő szerelem*.

4. A rím.

A versnek a ritmus után másik lényeges eleme a rím. Ha az ütemek elején vagy a verssorok végén ugyanazon hangok vagy hangcsoportok ismétlődve összecsengetnek, rím keletkezik. A rím zeneibbé teszi a verset. Három fajtát különböztetjük meg: *mássalhangzórim* (alliteráció), *magánhangzórim* (asszonánc = assonance) és *tiszta rím*.

1. *Alliteráció*. Az ütemek elején ismétlődő ugyanazon mássalhangzók összecsengetését nevezzük alliterációnak. Az alliteráció akkor szép, ha az összecsengető mássalhangzók magas- és mélyhangú szavakat föl-váltva vezetnek be. Pl.

Csalogatja csemegével
Muci paripáját.

Arany: *Rozgonyiné*.

Szegény ember | szándékát | boldog Isten | bírja. Közmondás.

2. *Asszonánc*. Ha a sorok végén ugyanazon magánhangzók csengenek össze, asszonánc keletkezik. A rímnek ebben a fájában a mássalhangzók különböznek egymástól, esetleg rokonok (foghangok: t; d; ajakhangok: p; b; folyékonyak: m; n stb.). Pl.

Vagy sohasem láttál olyan forgószelet,
Mint az, aki mindjárt megbirkózik veled.

Arany: *Toldi*: I. É.

Szeretlek, szeretlek,
Mint a lány *kenyeret*. *Népdal*.

3. *Tiszta rím*. Tiszta a rím akkor, ha a sorok végén azonos *magán- és mássalhangzók* csengenek össze. A mássalhangzók összecsengetésében a hangos kiejtés az irányadó (*adja: aggya*). A rím akkor szép, ha *értelmileg fontos, tartalmilag különböző* szavak alkotják (pl. ha főnév igével rímel stb.). A rím lehet egy-, két- vagy háromszótagú.

Szülőföldem szép *határa*,
Meglátlak-e *valahára*?

Kisfaludy K.: *Szülőföldem szép határa...*

Mintha lába kelne valamennyi *rögnek*
Lomha földi békák szanaszét *görögnek*.

Arany: *Családi kör*.

Gyenge rímek:

Most is hallom a dalt, elhangzott *bár*.
Cserebogár, sárga cserebogár...

Petőfi: *Szülőföldemen*.

Szép öcsém, miért állsz ott a nap *tüzében*?
Ládd, a többi horkol boglya *hűvösében*.

Arany: *Toldi: I. É.*

A rímek elhelyezése sokféle lehet. Főbb alakjai a következők:

1. *Csoportrím*. Képlete: a a a a. Pl.

Mikor én még legény voltam,
A kapuba kiállottam;
Egyet-kettőt kurjantottam.
Mindjárt tudták hogy én voltam. *Népdal*.

2. *Páros rím*. Képlete: aa bb. Pl.

Szülőföldem szép határa stb.

L. Kisfaludy K.: *Szülőföldem szép határa...*

3. *Keresztrím*. Képlete: a b a b. Pl.

Isten, áldd meg a magyart stb.

L. Kölcsey: *Hymnus*.

4. *Félrím*. Képlete: x a x a. Pl.

Hazádnak rendületlenül stb.

L. Vörösmarty: *Szózat*.

5. *Visszatérő rím*. Képlete: a a x a. Pl.

Harangoznak délre,
Udvari ebédre:
Akkor mene Felicián
A király elébe.

Arany: *Zács Klára*.

6. *Középrím*. Képlete: aa b cc b. Pl.

Rövid a szó, - gyorsan hangzó
Kisérője büszke *jelnek*:
De *sokallja*, meg se *hallja*,
Már nyomul a hősi *gyermek*.

Arany: *Szibinyáni Jank*.

7. *Ölelkező rím*. Képlete: a bb a. Pl.

Tetömön zúg az őszi fürgeteg stb.

L. Mécs L.: *Szeles, esős őszi este*.

8. *Ráütő rím*. Képlete: aa bbb. Pl.

Hunyad alatt, egy kis házban stb.

L. Arany: *Both bajnok özvegye*.

5. Klasszikus versformák.

Nyelvünk hajlékonyságát mutatja, hogy a klasszikus (görög-római) vers dallamára is alkalmas. A klasszikus verselés a mi irodalmunkban előfordul már a XVI. század költészetében, nagyobb mértékben azonban csak a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején virágzott fel. A klasszikus vers természete egészen más, mint a magyaré.

1. Az ütem. A klasszikus vers ritmusát a *hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozása* hozza létre. A klasszikus vers ritmusa tehát a szótagok időmértékétől függ, azért ezt a verselést *időmértékesnek* hívjuk. *Zenei hangsúlya* (ictus) csak a hosszú szótagnak lehet. A klasszikus ütem, melyet *láb*-nak nevezünk, *majd ereszkedő, majd emelkedő*, a szerint, hogy az ütem elején vagy végén van-e a nyomaték. Pl.

$\overline{\text{R}}\acute{\text{e}}\text{g}\acute{\text{i}} \text{ di} \mid \overline{\text{c}}\acute{\text{s}}\acute{\text{o}}\text{s}\acute{\text{e}} \mid \overline{\text{g}}\acute{\text{u}}\text{n}\acute{\text{k}} \text{ hol} \mid \overline{\text{k}}\acute{\text{e}}\text{s}\text{e}\text{l} \text{ az} \mid \overline{\text{é}}\text{j}\acute{\text{i}} \text{ ho} \mid \overline{\text{m}}\acute{\text{á}}\text{l}\text{y}\text{b}\text{a}\text{n} \text{ ?}$
Vörösmarty: *Zalán futása I. É.*

$\text{Lel}\overline{\text{k}}\acute{\text{u}}\text{n}\acute{\text{k}} \mid \text{a} \overline{\text{s}}\acute{\text{z}}\text{á}\text{r}\text{n}\text{y}, \mid \text{mely} \overline{\text{é}}\text{g} \mid \overline{\text{f}}\acute{\text{e}}\text{l}\acute{\text{é}} \mid \overline{\text{v}}\text{i}\text{s}\text{z}\text{e}\text{n}.$
Vörösmarty: *Gondolatok a könyvtárban.*

A klasszikus ütem két vagy három szótagból áll. Azt az időmennyiséget, amelybe egy rövid szótag (v) kiejtése kerül *mora*-nak nevezzük. A hosszú szótag (—) két morás. — Az irodalmunkban használatos klasszikus verslábak a következők:

Ereszkedő lábak: a *dactylus*: — v v és a *trochaeus*: — v

Emelkedő lábak: az *anapaestus*: v v — és a *jambus*: v —

Mind a négyfajta ütemet helyettesítheti a *spondeus*: — — vagy — —. Azért ezt az ütemet pótütemnek szokás nevezni.

Ereszkedő és emelkedő lejtésű lábak (pl. trochaeus és jambus) ugyanazon verssorban nem fordulhatnak elő.

Minthogy a klasszikus ütemben a nyomaték mindig a hosszú szótagon van, az ütem nem kezdődhetik mindig új szóval, sőt a klasszikus vers akkor szép, ha a szó az egyik ütemből átnyúlik a másikba. Ezt a sajátóságot *ütemmetszetnek* nevezzük. Az ütemmetszeten kívül van *sormetszet* is (caesura), mely a verssorban azt a helyet jelöli, ahol a lábon belül a szónak végződnie kell s ahol kis szünet áll be. Pl.

$\overline{\text{Í}}\text{g}\overline{\text{y}} \overline{\text{h}}\text{a}\text{m} \mid \overline{\text{v}}\text{a}\text{d}\text{t}\text{a}\text{k} \text{ e}\overline{\text{l}} \mid \overline{\text{o}}\text{k} \parallel \overline{\text{a}}\text{l}\overline{\text{a}} \mid \overline{\text{c}}\text{s}\text{o}\text{n}\text{y} \overline{\text{m}}\text{o}\overline{\text{h}} \mid \overline{\text{l}}\text{e}\overline{\text{p}}\text{t}\acute{\text{e}} \overline{\text{g}}\overline{\text{o}} \mid \overline{\text{d}}\text{o}\overline{\text{r}}\text{b}\text{e}\overline{\text{n}}$
Kisfaludy K.: *Mohács.*

2. Verssorok. Két vagy több versláb összetételéből verssor keletkezik.

a. *Ereszkedő lejtésű verssorok:*

1. A *hexameter* (hősi hatos). Hat dactylus alkotja. Az első négy lábban a dactylust spondeus is helyettesítheti, az ötödik lábnak azonban mindig dactylusnak kell lennie. A hatodik láb vagy spondeus vagy trochaeus. A sormetszet rendszeren a harmadik láb első szótagja után van.

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \parallel \text{—} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—}$
 Zászló | dat lá | tom, || Bul | csú, s szemem | árja még | indul.
 Vörösmarty: Zalán futása.

A hexametert az elbeszélő költeményekben szokták alkalmazni. Nálunk a legtökéletesebb hexametereket Vörösmarty Mihály írta.

2. A *pentameter*. Ez is hat dactylusból áll, de a harmadik és hatodik lábban csak egy hosszú szótag van, a két hiányzó rövid szótagot szünet pótolja. Az első két láb lehet spondeus is, a negyedik és ötödik azonban mindig dactylus. A harmadik lábban sormetszet van. Önállóan nem fordul elő, csak a hexameterrel együtt (distichon).

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \parallel \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}}$
 Nem, nem az | ellen | ség, || önfia | vágta se | bét.

Kisfaludy K.: Mohács.

A hexameter és a pentameter *dactylusi* verssorok.

3. A *sapphói sor*. Ötlábú trochaeusi sor, a harmadik láb dactylus, melynek első szótagja után sormetszet van.

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \parallel \text{—} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \text{—} \text{—} \text{—}$
 Partra | szállot | tam || leve | nom vi | torlám

Berzsenyi: Osztályrészem.

4. Az *adonisi sor*. Két lábból álló trochaeusi sor, az első láb azonban mindig dactylus.

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—}$
 Nézek az | égre.

Berzsenyi: Osztályrészem.

5. A *glykoni sor*. Négy lábból álló trochaeusi sor, a második láb dactylus, az utolsó pedig csak egyszótagú.

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}}$
 Éi még | nemzetem | Iste | ne.

Berzsenyi: A felkölt nemességhez.

6. Az *asklepiadesi sor*. Hat lábból álló trochaeusi sor, a második és negyedik láb dactylus, a harmadik és hatodik pedig csonka, a hiányzó szótagokat szünet pótolja. A harmadik ütem első szótagja után sormetszet van.

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \parallel \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}}$
 Nem szül | gyáva nyu | lat || Núbia | párdü | ca.

Berzsenyi: A felkölt nemességhez.

7. A *kisebb alkaiosi sor*. Pindarosi dactylusnak is hívják. Négy lábból álló trochaeusi sor, az első és második dactylus. Önállóan nem fordul elő.

Képlete: $\underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—} \mid \underline{\text{—}} \text{—} \text{—}$
 Vérei | det, maga | dat ti | portad.

Berzsenyi: A magyarokhoz.

A 3–7. számú sorok trochaeusi sorok.

b. *Emelkedő lejtésű verssorok.* Ezek jambusi sorok. Leggyakoribbak a következő alakjaik:

1. A *hatos jambusi sor.* Hat jambusból áll, a harmadik láb első szótagja után sormetszet van. Tanítómesékben gyakori.

Képlete: $\bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \quad || \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e}$
 $\bar{E} \bar{s} \bar{a} | \bar{h} \bar{a} \bar{l} \bar{a} \bar{k} | \bar{n} \bar{a} \bar{k} \quad || \bar{t} \bar{o} \bar{n} | \bar{k} \bar{é} \bar{r} \bar{d} \bar{é} \bar{s} \bar{t} | \bar{i} \bar{g} \bar{e} \bar{n} | \bar{s} \bar{o} \bar{k} \bar{a} \bar{t}.$

Czuczor: *A róka.*

2. A *hatodfeles jambusi sor.* Hat jambus alkotja, az utolsó láb csonka. A harmadik láb első szótagja után sormetszet van.

Képlete: $\bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \quad || \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u}$
 $\bar{N} \bar{é} \bar{h} \bar{á} \bar{n} \bar{y} | \bar{e} \bar{z} \bar{e} \bar{r} | \bar{n} \bar{é} \bar{k} \quad || \bar{j} \bar{u} \bar{t} | \bar{n} \bar{a} \bar{ü} \bar{d} \bar{v} | \bar{a} \bar{f} \bar{o} \bar{l} | \bar{d} \bar{o} \bar{n}.$

Vörösmarty: *Gondolatok a könyvtárban.*

3. Az *ötös jambusi sor.* Öt jambusból áll; a hatodfeles jambusi sorral együtt a magyar verses dráma leggyakoribb alakja.

Képlete: $\bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e}$
 $\bar{N} \bar{i} \bar{n} \bar{c} \bar{s} \bar{a} | \bar{t} \bar{e} \bar{r} \bar{e} \bar{m} | \bar{t} \bar{é} \bar{s} \bar{b} \bar{e} \bar{n} | \bar{v} \bar{e} \bar{s} \bar{z} \bar{t} \bar{e} \bar{s} | \bar{c} \bar{s} \bar{a} \bar{k} \bar{é} \bar{n}.$

Katona: *Bánk Bán.*

4. Az *ötödfeles jambusi sor.* Öt jambusból áll, utolsó üteme egyszótagú. Önállóan nem fordul elő, csak mint az alkaiosi versszak harmadik sora.

Képlete: $\bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u}$
 $\bar{T} \bar{ü} \bar{n} \bar{d} \bar{é} \bar{r} | \bar{s} \bar{z} \bar{e} \bar{r} \bar{e} \bar{n} | \bar{c} \bar{s} \bar{é} \bar{n} \bar{k} \bar{k} \bar{é} | \bar{n} \bar{y} \bar{e} \bar{h} \bar{á} \bar{n} \bar{y} \bar{v} \bar{e} \bar{t}$

Berzsenyi: *A magyarokhoz.*

5. Az *alkaiosi sor.* Öt jambusból áll, a negyedik láb anapaestus. A harmadik láb első szótagja után sormetszet van.

Képlete: $\bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \quad || \bar{e} | \bar{u} \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e}$
 $\bar{B} \bar{u} \bar{z} \bar{g} \bar{o} \bar{n} | \bar{l} \bar{e} \bar{o} \bar{m} | \bar{l} \bar{o} \bar{m} \quad || \bar{s} \bar{z} \bar{i} | \bar{n} \bar{e} \bar{d} \bar{e} \bar{l} \bar{o} \bar>t \bar{t} | \bar{d} \bar{i} \bar{c} \bar{s} \bar{o}!$

Berzsenyi: *Fohászkodás.*

6. Az *anakreoni sor.* Négy jambus alkotja, az utolsó láb egyszótagú.

Képlete: $\bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u} \bar{e} | \bar{u}$
 $\bar{A} \bar{r} \bar{o} | \bar{z} \bar{s} \bar{a} \bar{s} \bar{z} \bar{é} \bar{p} | \bar{v} \bar{i} \bar{r} \bar{á} \bar{g} | \bar{s} \bar{z} \bar{á} \bar{l}.$

Csokonai: *Keser-édes.*

3. **Versszakok.** A leggyakrabban előforduló klasszikus versszakok a következők:

1. A *distichon* (párvers). Egy hexameter és egy pentameter összetétele. Pl.

Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most,
 S égve honért bizton nézzen előre szemünk.

Kisfaludy K.: *Mohács.*

2. A *sapphói versszak.* Három sapphói és egy adonisi sorból áll. Pl.

Partra szállottam. Levonom vitorlám.
 A szelek mérgét nemesen kiálltam.
 Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben
 Izzada orcám.

Berzsenyi: *Osztályrészem.*

3. *A nagyobb asklepiadesi versszak.* Három asklepiadesi és egy glykoni sor összetétele. Pl.

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinthe, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephir.

Berzsenyi: *Közelítő tél.*

4. *A kisebb asklepiadesi versszak.* Két sorból áll; az első glykoni, a második asklepiadesi. Pl.

Él még nemzetem Istene!
Buzgó könnyeimen szent öröm ömledez!

Berzsenyi: *A felkölt nemességhez.*

5. *Az alkaiosi versszak.* Az első két sora alkaiosi, a harmadik ötödféles jambus, a negyedik kisebb alkaiosi sor. Pl.

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke óhajtva sejt;
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

Berzsenyi: *Fohászkodás.*

6. Nyugateurópai versformák.

Költészetünk a felújulás korszakában (1772-1820) új versformákkal gazdagodott. Költőink eltanulták a nyugati népek (német, francia, olasz, angol) költészetében alkalmazott formákat s így jött divatba nálunk a nyugateurópai verselés.

A nyugati népek verselésében a ritmus *szóhangsúlyon* alapul. Amely szótag hangsúlyos, az hosszú (tehát épen fordítva, mint a klasszikus versben); a hangsúlytalan szótag rövid. Továbbá a szóhangsúly a magyartól eltérőleg meglehetősen szabad (eshetik a szó elejére, közepére, végére), ezért költőink úgy ültették át a nyugati versformákat, hogy a klasszikus vers természetéhez alkalmazták őket. A hosszú szótag lett hangsúlyos, a rövid szótag hangsúlytalan. Így tehát a nyugati vers ritmusa nálunk az időmértéktől függ. Ennek megfelelőleg a mi nyugateurópai verseinkben ugyanolyan verslábak (trochaeus, jambus, dactylus, anapaestus) szerepelnek, mint a klasszikus verselésben.

A verssorok - ellentétben a klasszikus verseléssel - legtöbbször rímeselek. Vannak rímeselek trochaeusi, jambusi, dactylusi és anapaestusi sorok. Ezért a magyar nyugateurópai verselést *időmértékes-rímeselek* verselésnek nevezzük.

A különböző hosszúságú (2-6 ütemű) és lejtésű verssorokból alakult és különféle rím-elhelyezésű versszakok igen nagy változatosságnak örvendenek.

A mi költészetünkben divatos nyugateurópai versszakok közül a következők mutatnak határozott szerkezetet:

1. A *szonett*. Önálló költemény formája. Eredetére nézve olasz (sonare = csengeni). Két négysoros és két hámsoros versszakból áll. A sorok ötös és hatodfeles jambusok. A négysoros szakokban ölelkező rímet (a bb a), a hámsorosokban pedig keresztrímet találunk (c d c, d e d). Pl. Mécs László: *Szeles, esős őszi este* c. költeménye.

2. A *stanza* (ejtsd: sztanca = versszak). Szintén olasz eredetű. Nyolc sorból álló strófa, melyben az ötös és hatodfeles jambusok váltogatják egymást. Az első hat sorban keresztrím, a két utolsóban pedig párosrím van (a b a b a b c c). Pl.

A nap hanyatlófélben vala már,
Az égen semmi felhő, semmi rojt,
Csupán ott hamvasabb a láthatár,
Hol a menny széle a földhöz hajolt:
Néhol sötétes lombokat csinál -
Mely a redőtlen éggel összefolyt -
Egy lomha füst, gyér kunyhók vándora,
Vagy messzi utak fellengő pora.

Arany: *Bolond Istók*

3. A *terzina* (ejtsd: tercina). Ez is olasz eredetű. Háromsoros strófa, mely hatodfeles (olykor ötös) jambusokból áll. Dante alkalmazta ezt *Isteni színjátékában*. Rímképlete: a b a b c b stb. Pl.

Megyünk az úton, lomhán lép a lábam.
Némán kísér az asszony és a férfi.
A föld forog, száguld az éjszakában.
Én szólok: Isten terveit ki érti?
Az úton lépked három éjes árnyék,
Miket a hold aranyló ujja mért ki.

Mécs L.: *Hazatérés holdfényes úton.*

4. A *nibelungi versszak*. Nevét a Nibelungenlied-ről kapta, melyet ebben a formában írtak. Négy hetes jambusi sorból áll, a negyedik lábban csak egy szótag van. Rímképlete: a a b b. Pl.

Mátyás király nem értett honn ülni kényesen,
Értett a harci ménen megülni győztesen,
S ha harci nem valának, bársony nyugágy helyett
Mátyás király kezébe birói pálcát vett.

Garay: *Mátyás király Gömörben.*

5. Az *alexandrin*. Francia eredetű, négy sorból álló szak. A mi költőinknél mind a négy sor hatos jambus. Rímképlete: a a b b. Pl.

Ki messze, messze vagy, kinek hajója már
A zúgó tengeren remélve küzdve jár,
Vagy a boldog világ előtt horgonyt vetett:
Egy-két szót, jó barát, hadd szóljak még veled!

Tompa: *Levél egy kibújdosott barátom után.*

A megtanulásra szánt anyag beosztása.

I. osztály: *Kötelező költemények:* Kölcsey *Hymnusa* és Vörösmarty *Szózata*. *Megtanulásra ajánlható költemények:* *Petőfi:* Részletek a János vitézből, Füstbe ment terv, Anyám tyúkja. *Arany:* A rab gólya, Rege a csodaszarvasról. *Gyulai:* Az Igazság és Hamisság, Éji látogatás, Hadnagy uram. Néhány népdal. Kómíves Kelemenné.

II. osztály. *Kötelező költemény:* Petőfi *Nemzeti dala*. Ezenkívül megtanulásra elsősorban Petőfi költeményei *ajánlhatók:* Szülőföldemen, Távolból, A jó öreg kocsmáros, Honfidal, A hazáról, Véres napokról álmodtam, Csatadal, Egy gondolat bánt engemet, Befordultam a konyhára, Alku, Megy a juhász számaron, Faluvégén kurta kocsmá stb. *Arany:* Szent László. *Garay:* Az obsitos II. *Kozma A.:* A magyarok symphoniája. *Papp-Váry Eleménné:* Hitvallás.

III. osztály: *Ajánlható költemények:* Ah, hol vagy magyarok, Boldogasszony Anyánk. *Kisfaludy K.:* Szülőföldem szép határa, Rákosi szántó... *Vörösmarty:* Kis gyermek halálára, A puszta sír. *Eötvös:* Mohács, Búcsú. *Petőfi:* Néhány népdala, Ha férfi vagy..., Magyar vagyok, Reszket a bokor, A magyar nemes, Pató Pál úr stb. *Arany:* Fiamnak, Családi kör. Mátyás anyja, A hamis tanú. *Tompa:* Őszi tájnak, A madár fiaihoz, A gólyához. *Gyulai:* Pókayné. *Tóth K.:* Előre. *Szász K.:* Hazámhoz. *Reviczky:* Imakönyvem. *Ábrányi:* Magyar nyelv. *Lévay:* Mikes. *Sajó S.:* Hit. *Végyvári:* Nagy magyar télben. Népdalok.

IV. osztály. *Kötelező költemény:* Berzsenyi *Foházkodása*. *Ajánlható költemények:* *Balassa B.:* Katona-ének. Egy-két kurucdal. *Berzsenyi D.* költeményei. *Kisfaludy K.:* Mohács. *Kölcsey:* Huszt. *Vörösmarty:* Fóti dal, Magyarország címere. *Czuczor G.:* Hunyadi. *Petőfi:* Dalaim, Népdalai, Az Alföld, A Tisza. *Arany:* A fülemile, Toldi, A méh románca. *Tompa:* Pusztán, Télen, nyáron. *Szász K.:* A magyar zene. *Vargha Gy.:* Aratás felé. *Szabolcska* költeményei. *Végyvári:* Eredj, ha tudsz.

V. osztály. Az ötödik osztályban a prózai részletek kerülnek elsősorban megtanulásra. *Ajánlható költemények:* Egy-két kurucköltemény. *Vörösmarty:* Az élő szobor, Liszt Ferenc-hez, Szegény asszony könyve stb. *Arany:* V. László, Szondi két apródja, Rendületlenül. *Tompa:* Új Simeon, Kedves nőmnek. *Kozma A.:* A karthagói harangok. *Sajó S.:* Magyar ének 1919-ben. *Sík S.:* Hazátlan folyók.

A VI-VIII. osztályokban a könyvünkben felsorolt költemények bármelyike alkalmas a megtanulásra.

Jegyzet: A megtanulásra kerülő anyag mennyiségére vonatkozólag l. az Előszó utolsó-előtti bekezdését.